

most

- Bogdan Berdon NAŠI ŽIVLJENJSKI INTERESI, NAŠI MITI, FRAZE IN
NAVLAKE 67
- Nicolò Ramani O ZAŠČITI NARODNIH MANJŠIN 78
- Alojz Rebula KDAJ PRIDE LANCIA FLAVIA 1800 87
- Lev Detela IZKUŠNJE Z NEVIHTAMI 90
- Milena Merlak Detela SILOVITO SIVO MORJE 93
ORANŽNI LAZAR 95
- Vladimir Kos NAMESTO POLJUBA 96
- Marjan Rožanc PARADIŽ 97
- ZAPISKI (A. Lokar) 115
- KAJ BO SLEDILO (R. Z.) 119
- POMENKI ROKA POTREBUJEŽA 123
- NOTRANJI DIALOG 129
- GLAS IZ DOLINE (Pismo Bralca) 133
- MARGINALIJA 134

D 129908

M O S T
TROMESEČNIK ZA LEPOSLOVJE IN KULTURO

Ureja uredniški odbor:

Stanko Janežič, Aleš Lokar, Boris Podreka, Drago Stoka (odgovorni urednik)
in Vladimir Vremec.

Vsi prispevki ne predstavljajo mnenja uredniškega odbora.

Registrirano na sodišču v Trstu s številko 6/64 RCC dne 25. maja 1964.

Uredništvo in uprava: »Most«, Trst - Trieste, Via Donizetti 3, Italija.

Cena posamezni številki 400 lir; letna naročnina za Italijo 1.600 lir. Plačuje se na tek. račun 11/7768 na ime A. Lokar, Via Pindemonte, 8 - Trieste. Za inozemstvo znaša letna naročnina 4 dolarje oz. odgovarjajočo vrednost in se plačuje na naslov uprave.

Ovitek: Boris Podreka.

Tiskala Tiskarna A. Keber - Trst, Via S. Anastasio 1/c.

Naši življenjski interesi, naši miti, fraze in navlake

Bogdan Berdon

UVOD

V Trstu imamo tri slovenske revije, ki vse resno obravnavajo naša splošna socialna vprašanja in prav gotovo je naša manjšina glavna skrb njihovih piscev.

Obstoj treh resnih revij je tedaj zadostno jamstvo, da se vsi zamejski problemi obravnavajo na resen način, ki naj bi rastel od časopisno-priložnostnega obravnavanja v organsko proučevanje naše stvarnosti.

Uvodoma naj takoj omenim, da ne bi bilo prav, če bi te revije postale sredstvo akademskega razglabljanja, ki bi ga razumeli le nekateri »razumniki« ali visokošolci. Želeti bi bilo, da bi predvsem preprosta delavska, kmečka mladina povedala svoje mnenje in se udeležila razpravljanja o naših problemih. Žalostno bi bilo, če bi se slovenska inteligenca prav v teh časih zaprla vase, v elitno družbo, ki bi elitno in salonsko razpravljala o problemih, ki so delavski in kmečki mladini blizu.

Slovenska narodna skupnost ima nekatere dobrine, ki so samo njena last.

To so:

1. Moralne dobrine: slovenski jezik, slovenska kultura, slovenski običaji, slovenska imena krajev, itd.
2. Gmotne - materialne dobrine: slovenski trgovski obrati v najširšem smislu (trgovine, turistični obrati, import-export podjetja, gradbena podjetja, itd.), slovenski denarni zavodi, pisarne itd.

Med gmotne dobrine moramo tudi prišteti *strokovno sposobnost, delavnost in bistroumnost* našega slovenskega delavca.

A osnovna, temeljna in neodtujljiva slovenska gmotna dobrina je *slovenska zemlja*.

NELOČLJIVA POVEZANOST MED MATERIALNIMI IN MORALNIMI DOBRINAMI SLOVENSKE NARODNE MANJŠINE

Razumljivo je, da je obstoj duhovnih moralnih vrednot slovenske manjšine v tesni povezanosti in odvisnosti od obstoja slovenske gmotne podstati. Naj tu omenim, da je sama definicija slovenske narodne manjšine odvisna od obstoja slovenske zemlje.

Če je to res, in nihče ni še tega zanikal (namreč, da je obstoj slovenske manjšine odvisen od njene gospodarske moči), potem bi morali vedno in ob vsaki priliki braniti gmotne dobrine slovenske narodne manjšine.

Morali bi vedno povsod skrbeti, da se našega človeka ne proletarizira, da ne obuboža.

SLOVENSKE NARODNE DOBRINE IN RAZNE MITOLOŠKE NAVLAKE

Na žalost pa pri nas nismo imeli vedno pred seboj dejanskih življenjskih slovenskih interesov, temveč smo v imenu tega ali onega mita, te ali one abstrakcije, podirali in razdirali temelje našega narodno-socialnega obstoja.

Nismo bili sposobni postaviti se po robu vsem tistim silam (ideološkimi navlakami, ljudem, gibanjem), ki so grozile, da uničijo naše življenjske interese.

Ta navlaka se je oprijela znatnega dela naše narodne manjšine. Tudi danes izgubljam večkrat bistvene interese ter se prepuščamo abstrakcijam in utvaram. V prejšnjih letih je bila taka osnovna abstrakcija, ki je povzročila precej gorja in obilo škode našim interesom, stalinizem.

O STALINIZMU PRI NAS IN O NJEGOVIH POSLEDICAH

Vsakdo, ki je imel ali ki ima opravka z našim »levo usmerjenim« življenjem, ve, da je bil Stalin mit, božanstvo, nadčlovek. Doba »uradnega« stalinizma je trajala pri nas od leta 1945 do nekako 1960, kajti prenehanje češčenja tega mesije pri nas ni sovpadalo z XX. kongresom V.K.P.

Tako dolgo obdobje verovanja v Stalina-boga je nujno pustilo sledove pri naših levo usmerjenih ljudeh, kjer v bistvu Stalin živi še danes. Stalin je še danes vzor božanstva, podoba poganskega malikovanja.

Stalinizem je tedaj še danes osnovna navlaka, ki obstaja v zavesti ali podzavesti našega levo usmerjenega človeka.

Res so potem »odkrili«, da Stalin ni bil tisto popolno, zveličavno bitje, vseved itd., pač pa zločinec, kakršnega zgodovina ne pomni. Res pa je tudi, da noben njegov naslednik ni dosegel češčenja in oboževanja, ki ga je užival Josip Visarjonovič.

Stalin je ostal tedaj v zavesti prenekaterega našega človeka še vedno neprekosljiv mit in dejstvo, da je bil dejansko ogaben in brezčuten kriminallec, je lahko samo razlog obžalovanja, da je šlo za prevaro. Skrita težnja našega levo usmerjenega človeka pa je še vedno doseči Stalinovo popolnost, kakršno pozna iz dobe njegovega mistificiranja, ko je Stalina doživljal kot največjo modrost, božanstvo, zveličanje.

Stalinizem je tedaj še vedno obstoječa navlaka.

STALINIZEM IN SLOVENSKE ŽIVLJENJSKE KORISTI

Slovenec, vsaj zamejski Slovenec, ki živi v Italiji, potrebuje vedno mit, ideal ali vsaj lažni ideal, da se ob njem izživlja. Zdi se, da Slovenca ni težko opehariti: dovolj je, da mu govoriš o velikih mislih, idealih, čeravno gre za puhle fraze, za prazne besede ali nepotrebno navlako.

INTERNACIONALIZEM

Osnovni nauk stalinizma je internacionalizem. Že sama beseda »proletarski internacionalizem« je našega človeka popolnoma poduhovila, dvignila nad oblake, izločila iz stvarnosti.

Internationalizem je za našega levo usmerjenega človeka nekaj tako čistega, enotnega, harmoničnega, da ne dopušča nikakega nasprotstva, nikakega protislovja. Kdor koli bi trdil, da obstajajo nasprotni interesi med Italijani in Slovenci, med italijanskim in med slovenskim delavcem, bi takoj izpadel kot nacionalist.

»FRATELANCA«

Konkretna oblika internacionalizma je pri nas »fratelanca« med Italijani in Slovenci. »Fratelanca« ne dopušča nobenega nasprotja interesov med Slovenci in Italijani.

»Fratelanca« je celo nekaj takega, kar je nad stvarnimi interesi, je dobrina sama na sebi, ki jo je treba ščititi pred vsako vulgarizacijo.

Stvarnost pa je popolnoma drugačna.

Doba »stalinizma«, »internacionalizma« in »fratelanca« je doba največje asimilacije, poitalijančevanja slovenskega levo usmerjenega življa v Trstu, v tržaški okolici, v Miljskih hribih. V tej dobi se je poitalijančilo več Slovencev kot za časa fašizma.

Zaradi tega dejstva je treba ta pojav popolnoma in dosledno proučiti, brez obzira do malikov in oseb.

TUDI DANES IMAMO MITE IN NAVLAKE

Kolikšno škodo je utrpela naša narodna manjšina zaradi teh in ostalih navlak, lahko vsakdo ugotovi. Nemogoč politični položaj, desetletja prespana v zmotah, ogromni stroški in zneski za proučevanje Stalinovih modrosti, zanemarjanje našega skromnega gospodarstva, združna misel zapuščena, poitalijančevanje desetisočev Slovencev! Uveljavljanje demagogije kot edine metode v javnem in političnem življenju! (1)

A vse ugotovitve ne pomagajo nič. Mi gremo naprej po stari poti. Dovolj je, da nam nekdo pokaže kakšen ideal pa se takoj vanj zavijemo, pozabljaljoč na stvarnost. *Osnovna značilnost vsake stvarnosti pa je konflikt interesov.*

(1) Naš levo usmerjeni človek je preživel brez večjih pretresljajev najhujše laži, ki mu jih je posredoval stalinistični tisk in stalinistična beseda. Verjel je celo v absurde in nemogoče laži kot npr.: da je bilo partizansko gibanje v rokah agentov gestapa, da so bili partizanski voditelji »nacistični« tpd. Ker je naš človek preživel vse te nemogoče laži kar mimogrede, smatrajo še vedno, v nekaterih krogih, da je zmeraj možno uporabljati laž in demagogijo kot osnovno sredstvo njegovega »izoblikovanja in vzgoje«.

O tem vprašanju bi se dalo marsikaj povedati; zaenkrat pa se lahko sklicujemo na »marksistični-stalinistični« tisk tistih let (1948-1960).

»FRATELANCA« IN KONFLIKT INTERESOV

Videli smo, kako smo pozabili na naše življenjske interese v dobi »proletarskega internacionalizma«. Naše gospodarstvo, naše šolstvo, naša zemlja, naš jezik so bile stvari, ki so samo ovirale čisto izživljanje v ideji »proletarskega internacionalizma«, v oboževanju nadčloveka — Stalina. Danes je na dnevnem redu »fratelanca« z Italijani in v imenu te »fratelanca« smo spet pripravljeni poduhoviti se, kot v dobi Stalinovega čaranja, ter pozabiti na lastne življenjske probleme.

Skratka, mi sploh ne moremo razumeti, da so naši bistveni in življenjski interesi v nasprotju z večinskim narodom. Mi pojmujeemo to bratstvo kot nekaj popolnega, ki ne dopušča nobenih nasprotnih stališč, nobenega protislovja, medtem ko so Italijani vse bolj konkretni, kajti prav dobro vedo, da med Slovenci in Italijani obstajajo nujni konflikti interesov.

Obstoj nasprotnih interesov je sicer nekaj čisto naravnega in to se dogaja npr. celo v isti stranki. Tako poznamo razne nasprotnne interese med mesti, deželami. Levičarji iz Genove se prav gotovo ne strinjajo z levičarji iz Trsta glede osredotočenja ladjedelniške industrije. Sekcije X stranke iz Vidma zahtevajo nekaj, čemur se sekcije iste stranke v Trstu upirajo.

Po mnenju nekaterih ljudi pa niso možni nasprotni interesi med dvema narodnostnima skupinama! Kdor bi trdil nasprotno, bi izpadel kot nacionalist.

V resnici ta nasprotja obstajajo in ni mogoče, da jih ne bi bilo. In tu ne mislimo toliko na tista nasprotja med večinskim in manjšinskim narodom, ki jih vsi poznamo in ki so tako rekoč na vladni višini, kot npr. dvojezičnost na sodišču in v javnih uradih. (1) Tu mislimo na nasprotja, ki nujno obstajajo v fratelančnih strankah, ki so globoko zaorale v naše narodno telo. Med slovenskim in italijanskim levičarjem obstajajo nujni konflikti interesov.

VPRAŠANJE PRISTOJNOSTI REŠEVANJA SLOVENSКИH ŽIVLJENJSКИH INTERESOV, KADAR SO ITALIJANSKI INTERESI V NASPROTJU S SLOVENSКИMI

Tu se pojavlja vprašanje pristojnosti pri odločanju o slovenskih koristih, kadar so te nasprotno italijanskim.

Že moralno pravilo zahteva, da se človek ne izdaja za zagovornika nekoga, kadar dejansko brani interese nasprotnne stranke. Isto načelo bi moralo veljati tudi za politično stranko.

Lažni zagovornik lahko izredno škoduje tistemu, ki vanj veruje in mu zaupa, ne vedoč, da njegov zaščitnik pravzaprav brani koristi nasprotnikov. Zahtevati od političnih strank, da bi se držale ome-

(1) Razumljivo je, da je dvojezičnost tudi praktičnega pomena, ker bi prav ta omogočila zaposlitev precejšnjega števila Slovencev vseh stanov.

njenega načela, je morda preveč naivno. A še bolj naivno je to dejstvo zamolčevati ter dopuščati, da se nekdo izdaja za našega zagovornika, čeprav to ni.

Kadar fratelančne stranke ne morejo ali ne smejo izrecno briniti naših življenjskih koristi, bi se morale umakniti, ne pa se aktivno vmešavati v spor.

Nekaj primerov: v pogledu vprašanja ohranitve slovenskega šolstva, to je v pogledu kapilarnega delovanja za preprečitev pošiljanja slovenskih otrok v italijanske šole, se vse fratelančne stranke otepajo vsake odgovornosti in vsake pristojnosti. Za fratelančno stranko je bistveno, da človek voli zanjo na volitvah; za slovenstvo pa je bistveno, da Slovenec ostane Slovenec.

Drugi primer pa je vprašanje obrambe slovenske zemlje. Tu smo doživeli absurde, ki žalijo vsakogar, ki ima trohico čuta za pravičnost; celo naš razlastitelj, slavni E.P.I.T., se proglašja za zaščitnika slovenskih pravic in slovenskih koristi!

»FRATELANCA« IN SLOVENSKA ZEMLJA

Najbolj kričeč primer nasprotnih interesov med Slovenci in Italijani — ne glede na strankarstvo ali razrednost — je primer slovenske zemlje. Tu se razgalijo vsa protislovja, tu se »fratelanca« ohrani samo z demagogijo, z lažjo.

Osnovni slovenski interes je ohraniti lastna tla.

Osnovni italijanski interes pa je industrializacija in urbanizacija.

Osnovni politični interes »fratelančnih« strank pa je proletarizacija Slovencev. Proletarizacija našega življa je tudi v interesu večine kot take. (1)

Pod naslovom: »Industrializacija ne koristi manjšinam« prinaša tržaško »Gospodarstvo« z dne 20.5.66 članek sledeče vsebine: »V petek je predaval v sejni dvorani Slovenske Maticе v Ljubljani strokovnjak za narodnostna vprašanja dr. Teodor Veiter o aktualnih narodnostnih in manjšinskih vprašanjih. Skoda, da niso prisostvovali tudi predstavniki Slovencev iz Italije ne glede na njihovo politično usmerjenost, ker se je predavatelj dotaknil za nazorno prikazovanje svojih tez tudi praktičnih primerov in razmer, v katerih živijo Slovenci v Italiji. Ni mogoče odobravati, je poudaril predavatelj, da so italijanske oblasti naselele italijanske istrske begunce okoli Devina v begunskih naseljih, ko pa bi lahko postavile ta begunska naselja le dva ali tri kilometre bolj zahodno na kompaktno naseljeno italijansko etnično ozemlje pri Tržiču (Monfalcone).

Prav tako pa je poudarjal, da narodni manjšini ne koristijo industrializacija, gradnja prometnih zvez in turizem, ker se okoristijo s

(1) Tako si tudi lahko razlagamo tesno in enodušno sodelovanje med industrijskim velekapitalom in »delavskima strankama«, ki sta na oblasti v dolinski občini, in odločilnimi činitelji italijanske oblasti. Enodušno sodelovanje, katerega glavni smoter je čimprej likvidirati »dolinsko zadevo«.

tem le člani večinskega naroda, ki se naselijo med avtohtonim prebivavstvom narodne manjšine. Zaradi tega niso, po njegovem mnenju, imeli prav tisti voditelji slovenske narodne manjšine na Koroškem, ki so zagovarjali zgraditev krajevne železnice v Podjuni, ki gospodarsko v sodobnih razmerah modernih prometnih zvez ne more prinašati gospodarske koristi, a z narodnostnega vidika škodi slovenski narodni manjšini, ker dovaja železniške uslužbenke, ki niso domače avtohtono prebivavstvo. Od sleherne industrializacije bi morala imeti koristi le avtohtona narodna manjšina, zato je treba ustvariti potrebne kadre, manjšino prekvalificirati in že pri samem regionalnem industrijskem načrtovanju dati avtohtonemu prebivavstvu manjšine prednost. Vsaka druga industrializacija le izpodkopava in razkrajava avtohtono narodno manjšino.«

Med manjšino in večino obstaja tedaj osnovni konflikt interesov, neizprosni boj za življenjske temelje. Industrializacija in urbanizacija je prodiranje večine na ozemlje manjšine. Toda pri nas Slovenicah v Italiji obstajajo še posebno učinkovita sredstva za osvajanje področij manjšine. Ta sredstva so npr.: ustanavljanje tako zvanih industrijskih con z ustanovami za razlaščenje, ustanavljanje področij za gradnjo stanovanj, raznovrstna vinkuliranja in omrtvičenja nepremičninske lastnine, rezervati itd.

Pri nas se tedaj sega po slovenski zemlji z debelo žlico, z vinkuliranjem ogromnih predelov, ki zajemajo cela slovenska naselja. Večina ustvari zakone, s katerimi se postavi kot gospodar nad našim imetjem. Tu je na dlani spor med Italijani in Slovenci, med večino in slovensko manjšino. K večini spadajo kajpada tudi »fratelančne« stranke. Nekatere so celo na oblasti in nam strežejo s svojo »pravičnostjo«.

URBANIZACIJA — ZAKON ŠT. 167 IZ LETA 1962

Vzemimo kot primer zakon št. 167 iz leta 1962, ki predvideva ustanavljanje področij za gradnjo ljudskih hiš. Razumljivo je, da »fratelančne« stranke zagovarjajo na vse pretege izvajanje tega zakona. (1)

A to izvajanje je izredno škodljivo, je usodno za slovensko manjšino. Nasprotujoči si interesi med večino in slovensko manjšino so tu spet na dlani.

INDUSTRIALIZACIJA — E.P.I.T.

V svojih člankih v Mostu št. 5/65 in 8/65 sem opisal krivico, ki jo doživlja naš človek vsled samovoljnega in protizakonitega razlaščenja našega imetja na dolinskem področju. E.P.I.T. (to je Ente del Porto Industriale di Trieste — Ustanova za Tržaško industrijsko pri-

(1) Naj tu citiram samo eno interpretacijo »fratelančne« stranke, ki nosi podpis tudi fratelančnega slovenskoga deželnega svetovalca. V tej interpelaciji se zahteva čimprejšnje razlaščenje in po najnižji ceni ...

stanišče) je še vedno zanimiv za našo stvarnost in bo nedvomno ostal v zgodovini to, kar dejansko je: razlastitelj naše zemlje, uničevalec našega temeljnega bogastva. E.P.I.T. je pokončal osnovo našega narodnega obstoja, našo zemljo, kakor če bi mi bili nomadsko pleme. (1)

OHRANITEV NARODNE ZAVESTI PRI SLOVENSKI DELOVNI MLADINI

»Fratelančne« stranke sploh ne čutijo tega vprašanja in zaman bi zahtevali, da bi ga resno jemale.

Mladi visokošolec Spetič je objavil članek, ki je nadvse zanimiv in vreden splošne pozornosti. Njegov članek »Izbira« v št. 2-3 letošnjega Zaliva je nekaka bilanca 20-letnega marksističnega in staliniističnega monopoliziranja slovenskega delavca v zamejstvu.

Spetič nam pove, da je položaj slovenskega delavca, posebno slovenske delavske mladine, resen, celo brezupen. Člankar Zaliva ugotavlja, da ima edino »meščanski srednji sloj« »narodno zavest na višku« in da se bo, če gremo po tej poti naprej, naša narodna skupnost skrčila »v meščansko in izobražensko sestavino«.

To je kaj klavrn obračun dvajsetletnega marksističnega delovanja med zamejskimi slovenskimi delavci. Še bolj klavrna in nesprejem-

(1) Zavedajoč se te vloge, vloge pokončevalca naših življenjskih koristi — naše zemlje, je skušal E.P.I.T. prikazati svetu to dolino kot »neobljudeno pustinja« (»Landa disabitata«). E.P.I.T. je v vseh svojih poročilih prikazoval to edinstveno dolino kot zapuščeno goljavo. Nikoli, v raznih svojih poročilih, vsaj v tistih, ki jih je objavil (glej npr. »Ente del Porto Industriale di Trieste — Notiziario del Decennale — N. 11, Dicembre 1960«), se E.P.I.T. ni niti z besedico dotaknil vprašanja Slovencev, vprašanja razlaščenec.

Letos je izšla knjiga z naslovom »Breve storia del Porto Industriale di Trieste«, ki jo je napisal sedanji predsednik E.P.I.T. Manlio Cecovini. Tudi ta knjiga se ne razlikuje od prejšnjih pisanj in slavospevov E.P.I.T. Manlio Cecovini uporablja isto izrazoslovje, ko nam opisuje to naše področje: »Landa deserta e disabitata« (»zapuščena in neobljudena pustinja«).

V tej kratki zgodovini E.P.I.T. je govora o Keltih, Rimljanih, Furlanih, o Babiloncih, ki da so živeli na našem tržaškem gospodarskem polju. A niti besedice ne najdemo o nas Slovencih. Edino »Slovane« omenja avtor enkrat in še to v neljubi zvezi: »Lloyd Triestino... rivendicato al T.L.T. d'infauستا memoria da independentisti, slavi e comunisti«.

S tem zamolčevanjem, ko smo konec koncev kljub Čekovinijevi knjigi prisotni že 15 stoletij, je pravzaprav povedal vse.

No, istočasno, ko smo dobili »Kratko zgodovino E.P.I.T.«, se je našel slovenski fratelančni politik, ki je šel dne 8.7.66, hvalit sedanje vodstvo E.P.I.T. na javno zborovanje v Dolini.

Naš navedeni fratelančar je kar krepko in glasno hvalil vodstvo E.P.I.T., ki je v precejšnji meri v rokah P.S.I.

Ta primer je zelo zgovoren in poučen. Tu vidimo, do kakšne mere pride demagogija, ki je postala osnovno sredstvo javnega političnega udejstvovanja v dobi stalinizma. V tem primeru prihaja do izraza naravnost žaljiv odnos do slovenske manjšine, ki ga ima omenjena stranka, ki hoče biti na oblasti pri našem razlastitelju in ki bi se hotela obenem izdajati za zagovornico pravic razlaščenec. Na ta način pridemo do absurda, ki sem ga omenil na začetku poglavja: E.P.I.T. se proglašča za zaščitnico naših pravic in koristi.

ljiva pa je perspektiva, ki jo člankar prikazuje: zoženje cele slovenske narodne skupnosti na »meščansko in izobražensko sestavino«.

Spetič vsekakor zelo iskreno priznava, da se doslej ni nihče spopadel z asimilacijo kot »samogibnim procesom«, to je kot naravnim procesom, ki temelji na barbarskem pravilu, po katerem »večja riba požre manjšo« (večina požre manjšino).

Prikazuje nam delavstvo kot amorfno in brezvestno, kvalunkvistično množico ali »osnovo«, ki jo »kulturni pritisk kapitalistične družbe« kar požira s svojim tehnološkim napredkom. Avtomobil, šport, televizija, film so krivi, »asimilacijskega procesa«.

Proti temu procesu asimilacije predlaga, naj bi ustanovili nekaj korpus »organskih izobražencev« ali »borcev za kulturo«, »ki bi morali voditi kulturna dogajanja, ustvarjanje in posredovanje alternativne kulture za ohranitev zavesti, ki jo je bil trl že fašizem«.

Spetičevo postavljanje je v bistvu zgrešeno, protislovno in brezpredmetno. Njegova osnovna napaka je v tem, da nam prikazuje delavstvo, posebno delavsko mladino, kot brezčutno maso, ki se vda jamitu potrošnje in življenjskega standarda. Prikazuje nam delavstvo, še posebej delavsko mladino, kot objekt in ne kot subjekt, ki je zavesten in odgovoren za svoja dejanja.

Za člankarja Zaliva je ta »objektivizacija« skoro nujna; če slovenski delavec ne odloča z lastno pametjo in voljo, je nujno vreči vso krivdo za njegovo asimilacijo na »kulturni pritisk kapitalistične družbe«, v dobi stalinizma in »fratelance« in tako obiti usodno in nevarno obdobje.

Predvsem ni res, da slovenski delavec izgublja »temeljno človeško vrednoto«, to je vrednoto narodnostne pripadnosti, zato da bi jo nadomestil »z mitom o potrošnji, o nujnosti družbenega napredka hkrati s tehničnim napredkom (kvalunkvizem) itd.«. Ali pa bi se prilagodil »miselnosti vsiljenega sistema«, »množičnemu pritisku kapitalistične družbe«.

Slovenski delavec izgublja zavest narodne pripadnosti, ker jo nadomešča s proletarskim internacionalizmom in »fratelanco«.

Slovenski delavec se o tem zavestno odloča, ker ga k temu vodi točno opredeljena ideologija in torej ni »brezčuten« za politična dogajanja.

Kako je mogoče trditi, da je slovenski delavec prežet s kvalunkvizmom, da je pod vplivom »kulturnega pritiska kapitalistične družbe« itd., ko pa vsi dobro vemo, da voli za marksistične stranke; ko prav stranka, kateri Spetič pripada, odločilno vpliva na desetisoče Slovencev, prejema njih glasove, jih usmerja, jim narekuje »temeljne človeške vrednote«. Spetičev odnos do delavca-objekta je nesprejemljiv tudi s stališča socialističnega determinizma. Tako stališče je tedaj neosnovano, protislovno in socialno netočno.

Ni npr. razumljivo, zakaj naj bi slovenski »meščanski sloj« imel narodno zavest »na višku«, dasiravno tudi ta sloj živi v dobi tehnič-

nega napredka. Zakaj naj bi delavskemu sloju tako strašno škodoval tehnični napredek, blagostanje, dostop do pridobitev napredka. Nasprotno, dvig življenjskega standarda bi moral krepiti in ovrednotiti njegovo osebnost in ojačevati njegovo narodno zavest, ki je bistvena in neodtujljiva vrednota.

Pravi asimilacijski pritisk »kapitalistične družbe« se je vršil na delavce, ki jim dobrine tehničnega napredka niso bile dostopne (poznamo dobo razdeljevanja paketov slovenskim siromašnim družinam in istočasnega prepričevanja, naj pošiljajo otroke v italijansko šolo). Protislovna je tudi trditev, da je mladi delavec v proizvodnji »brez ure prostega časa in pičlega ugodja, ki ga mu daje sedanjost«, medtem ko nato pripisuje vso krivdo asimilacije »mitom o potrošnji, športu, televiziji, filmu«.

Glavni vzrok »odtujevanja« od slovenstva, »narodnostnega odpada« očitno ni v »mitu potrošnje, v športu, v televiziji, v množičnem kulturnem pritisku kapitalistične družbe«, temveč drugje. Glavni vzrok je v napačni klasifikaciji »temeljnih človeških vrednot« na kulturno-prosvetni ravni, medtem ko spadajo le-te na politično raven.

»Korpus borcev za kulturo« je absurd, abstrakcija, nestvarnost, ki je obsojena na propad. In medtem ko je za Spetiča vrednota narodne pripadnosti le ena izmed temeljnih človeških vrednot, je v resnici ta vrednota osnovna in nujna politična kategorija.

Če je res, da se kot »narodnostna skupnost« vedno bolj zožujemo na »meščansko in izobražensko sestavino«, to je na navadno skupino klubovskih dimenzij, je potemtakem vprašanje ohranitve našega naroda prva politična skrb, prvi politični interes. Narod, ki mu grozi smrt, je dolžan braniti se z vsemi sredstvi in proti vsem škodljivim činiteljem. To je njegova prvenstvena politična naloga; »borci za kulturo« so pa za tako nalogo neučinkoviti.

Clankar Zaliva navaja primer mladeniča, ki čita Piccolo namesto Primorskega. Kaj pa tisti mladeniči, ki čitajo Unità in zadnje čase, na žalost, še Avanti, namesto Primorskega? Piccolo ne oblikuje nikakih »temeljnih vrednot« v našem čitatelju, medtem ko Unità ali Avanti utegne postati njegova vsakdanja duševna politično propagandistična hrana.

Doslednost bi zahtevala, da Spetič pokara vse tiste naše mladeniče, ki čitajo bodisi Piccolo bodisi Unità ali Avanti namesto Primorskega.

ŠE O KORPUSU BORCEV ZA KULTURO

Izhajajoč iz zgrešene predpostavke, da je asimilacijski proces slovenskega delavstva zgolj deterministični pojav, ki ga določajo objektivni, nepolitični činitelji (kot mit o potrošnji, šport, film, televizija, ki ustvarjajo kvalunkvizem), Spetič predlaga, da bi ustanovili korpus »organskih izobražencev«(?), »borcev za kulturo«, ki bi mo-

ral doseči »vse tiste plasti delavcev in predvsem mladine, ki se samogibno asimilirajo in vključujejo v sistem, in jim nadomestiti odtujitvene vrednote.«

»Nadomestitev pa bi morala biti vsaj toliko močna kot pritisk velikih posredovalnih sredstev« — pravi Spetič. Skratka, potrebujemo našo tržaško televizijo (Ljubljanska je menda bolj malovredna), naše domače tržaške Music-Halle, naše Beatlese itd. Ti borci bi morali ustvariti in posredovati alternativno kulturo za ohranitev narodne zavesti.

Tu se je treba vprašati, če je slovenski narod sploh še narod, če je slovenska kultura sploh kultura! Izgleda, da se moramo kot narod, kot kulturni narod, šele roditi.

Če pa člankar misli na slikanice (»fumette«), Music-Halle in Rotokalke, potem pa ni spodobno govoriti o kulturni, pač pa o finančni zadevi, ki nima z alternativno kulturo nikakega opravka.

Toda člankar meni, da gre »za tako kulturo, ki bo narodna in hkrati ljudska in torej povezana z družbenim življenjskim stanjem našega človeka«. In še: »kultura, ki ne bo pridigarska, temveč globoko stvarna in bo slonela na izbirah, izhajajočih iz največjih protislovij, ki jih je naš človek poklican rešiti.«

Tu smo v abstrakciji zašli tako daleč, da je stvarnost sploh izginila z obzorja. Z drugimi besedami, zašli smo v običajno in navadno frazerstvo in besedičenje.

In to »kulturo« naj bi posredoval tisti »neintegriran« delavec, ki ga člankar navaja pod b), ki ima dosedanjo slovensko kulturo »za nepopolno, ker se osamlja, oddaljuje od stvarnega življenja«. Z drugimi besedami: Prešeren, Cankar, Kosovel so našli tekmece v Beatlesih. Jasno je zdaj, da ni kultura, stara ali nova psevdokultura, ki lahko reši vprašanje zaježitve asimilacije fratelančno usmerjenih slovenskih delavskih množic, če se politične sile ne opredelijo. Če manjka politična volja, potem je zaman sploh govoriti, da bo asimilacija zaježila nova kultura ali psevdokultura, za katero ni ne sredstev ne ljudi ne idej. Zaradi tega je ta »nova kultura« nekaj nestvarnega, nemogočega, predvsem pa nekaj skrajno nejasnega in fantastičnega.

In če je res, da je slovenska skupna politična organizacija nemogoča, je potem bolj pošteno, da vsakdo prevzame svojo odgovornost za pokop Slovencev nase in ne išče grešnih kozlov v »pristiku kapitalistične družbe«.

Fratelančne stranke vključujejo desettisoče Slovencev in zato odgovarjajo za zaježitev asimilacije na politični ravni in s političnimi sredstvi. Ta zaježitev pa je možna samo s pošiljanjem otrok v slovensko šolo.

KORPUS BORCEV ZA KULTURO IN SLOVENSKA SOLA

Spetičeva zamisel o novi kulturi, »ki bi morala doseči vse tiste plasti delavcev in predvsem mladine, ki se samovoljno asimilirajo«, je absurdna in brezpredmetna.

Sredstvo preprečitve asimilacije je le slovenska šola. Če bo otrok prejel slovensko vzgojo, izobrazbo in kulturo (a pravo slovensko kulturo, ne tisto imaginarno in mistično »alternativno kulturo«, o kateri razmišlja Spetič), bo zadostno jamstvo, da ga ne bodo požrli niti »fumeti« niti televizija niti »kulturni pritisk kapitalistične družbe«. Če pa bodo slovenski delavci pošiljali svoje otroke v italijanske šole, bo zaman tekati za njimi z neko novo »kulturo« v naročju, pa čeprav bi ta »ne bila pridigarska, temveč globoko stvarna in bi slo-nela na izbirah, izhajajočih iz največjih protislovij«.

Tedaj ne bo več komu pridigati.

Treba je potemtakem predhodno preprečiti poitalijančevanje s pošiljanjem vseh slovenskih otrok v slovensko šolo. Če bomo tako postopali, ne bo treba nikakih »organskih izobražencev«.

Če pa bodo ti slovenski otroci obiskovali italijansko šolo, bo prepozno po toči zvoniti. Miljski hribi so zadostni dokaz in svarilo.

Na koncu omenimo še, da so ravno v krajih, ki jih navaja član-kar Zaliva (Podlonjer, Skedenj, Rocol, Barkovlje, Rovte, Kolonkovec, Žavlje), slovenski delavci pod vplivom fratelančnih strank in da je bolj pametno takoj organizirati kako ekipo, ki bo prepričala razne »integrirane« ali »neintegrirane« delavce, naj pošljejo otroke v slovensko šolo, kakor pa sanjariti o neki »novi kulturi«, ker ta pojem ustvarja le zmedo, oddaljuje od resničnega problema in krije politike pred odgovornostjo, ki jo imajo do našega naroda. (1)

(1) Tudi tako zvana »kulturno-prosvetna formula« za združevanje Sloven-cev, ki jo pozdravljajo posebno fratelančne stranke, ker se na ta način rešijo odgovornosti za asimilacijo Slovencev, je nestvarna in neučinkovita. Tega se prav gotovo zaveda tudi naš Spetič, pisec »Izbire«, ko nam zatrjuje, da je vsa dosedanja slovenska kultura tuja delavstvu in jo lahko posredujemo samo »pre-težno kmečkemu prebivalstvu« (sic!), za delavstvo pa naj bi bila potrebna neka posebna in izredna kultura. Tu se člankarjevo abstrahiranje sprevrže v nesprejemljivo besedičenje. Za člankarja delavstvo lahko sprejme samo neko po-sebno, izredno fino kulturo; za kmeta pa je dober tudi Prešeren! Če naj bi bilo Spetičevo delavstvo zares tako kulturno zahtevno, ne razumemo na drugi strani, kako da to delavstvo naravnost požira tisto »kapitalistično kulturo«, odnosno, da se pusti požreti, asimilirati od »kulturnega pritiska kapitalistične družbe«.

O zaščiti narodnih manjšin

Nicolò Ramani

V sejni dvorani deželnega sveta Furlanije-Juliske krajine so 16. marca letos odobrili zakonski predlog, ki ga je predložil svetovalec Slovenske skupnosti dr. Jože Škerk in ki predvideva zaporno kazen za tiste, ki bodo hujskali na narodnostno mržnjo ali žalili pripadnike narodnih manjšin v Italiji. Zakonski predlog so svetovalci sprejeli z ogromno večino glasov (56 proti 5).

Predlog, ki je za nas izrednega pomena (pomislimo samo na psovke »ščavo«, na napade na naše kulturne domove ali šole itd.), roma sedaj v dokončno odobritev v rimski parlament. Zelimo in prepričani smo, da ga bo tudi parlament gladko odobril.

Ob glasovanju za omenjeni zakonski predlog se je oglasilo k besedi veliko deželnih svetovalcev vseh strank. Zadovoljni smo, da v tej številki lahko objavimo skoraj v celoti govor, ki ga je imel svetovalec prof. Nicolò Ramani. To je govor, poln izrednih misli, jasnih in pogumnih; škoda, da bi šle te besede v pozabo, zato jih rade volje objavimo.

Prof. Ramaniju, ki nam je odstopil svoj govor v objavo in ki je izrazil željo, da v uvodu povemo, da ni imel govora napisanega, temveč da ga je sproti improviziral, se za prijaznost zahvaljujemo.

UREDNIŠTVO

Gospod predsednik, gospodje svetovalci! Spričo jasnega in prepričljivega poročila kolega Ginaldija in ostalih kolegov, ki so posegli v razpravo o osnutku državnega zakona za zaščito manjšinskih pravic in se izjasnili v njegov prid, nimam veliko pripomb, posebno ne s pravnega stališča. Kolega Ginaldi je opozoril na pravne težave glede sprejetja načela o pripadnosti različnim narodnostnim skupinam v zvezi z ljudmi, ki ne morejo ali nočejo priznati dejanskega obstoja različnih narodnosti v naši deželi in iz tega izhajajoče zaščite narodnih manjšin. Priznati moram, da so mi med poslušanjem nekaterih kolegov z desnice prihajale na misel Maritainove besede: »Pristen desničar mrzi pravico in človekoljubje in ima, kot pravi Goethe, veliko rajši krivico od nereda.« Ti ljudje gredo tako daleč, da zatrjujejo, da je predvidevanje kazni za neki zločin isto kot posredno zločinstvo ali celo kaj hujšega. Ker izključujem vsako podobno razpravljanje okrog pravnega značaja predloženega osnutka, štejem v svojem posegu v razpravo za potrebno predvsem to, da razpravljam o politični podstavi tega zakona in o odnosih med politikom, pravom in moralo. Svetovalec Morelli me je s sokratovsko potrpežljivostjo povabil (zakaj je citiral ravno Sokrata in ne sofistov, nisem razumel), naj se lotim kamenja... Toda moje kamenje so le besede in z njimi želim zadeti tiste, katerim je to kamenje v prenesenem pomenu besede namenjeno. Povrh tega je prav, da spregovorim na temo asimilacije, ki je, naj bo izpovedana ali skrita, osnovne važnosti in ima neki poseben moralni pomen, ki ga bom skušal pozneje dokazati. Jasno je, da Slovenci ne želijo in nočejo biti asimilirani; prav tako je jasno, da zavzema desnica v zvezi s tem vprašanjem identično stališče, čeprav ga skuša predstaviti pod dvema različnima videzoma.

Liberalci pravijo: »Kaj ni vse v najlepšem redu? Da bi Slovenci ne bili spoštovani? Ali ne uživajo v Trstu večjih pravic kot v Jugoslaviji sami? Zakaj se sploh pritožujejo? Kaj neki še hočejo? Le čemu ta zakon in zakonski osnutek, ki bo le vzrok novih in neskončnih sitnosti?«

To je stališče, ki skriva v sebi tiho asimilacijo. Za to trditev je potreben zgled. Prav ob prihodu v sejno dvorano mi je prišlo na misel, da je pravzaprav naše delo, delo šolnikov — delo, ki bi ga jaz imenoval »rušenje mitov« in ki ga moramo opraviti prav takrat, kadar se govori o »svetih mejah, začrtanih od Boga«. Na misel mi je prišla ceremonija v zvezi z neko »nagrado za dobroto«, ki se je vršila v zelo preprosti sredini, v kateri so bili zbrani Italijani in Slovenci; in prva pesem je bila: »Zgrabi za puško in pójdi na mejo, tam je sovražnik...« In pesem se je nadaljevala: »... potem zgrabi samokres, potem vzemi v roke strojnico...« Spraševal sem se, kdo so dandanes ti naši sovražniki na teh mejah? So Švicarji? So Francozi? So Avstrijci? So Slovani? Če bo šlo tako še naprej, bomo imeli še veliko opraviti, preden bomo premagali ne le sovraštvo, ampak še veliko težjo stvar od sovraštva — namreč prezir. Pomislimo na stare tržaške popevke: »Lassa pur che i canti e subi... nella patria de Rossetti, no se parla che italian!...« Potem je tu vprašanje priimkov. Moj priimek je Ražman; po rodu bi bil potemtakem s Koroške. Moja mati se je imenovala De Ponte, drugi sorodniki Flego. Ko sem bral Čehova, sem naletel na imena kot Kobol, Bojko, ruska imena torej, ki so potem postala Cobolli, itd. Vi, gospod Gefter-Wondrich, se boste gotovo spominjali, da je bil neki fašistični dostojanstvenik Ražman, kot sem Ražman jaz, toda imenoval se je Relli; nekdo drug se je imenoval Romani, spet drugi Ropini. In glejte, to nasilno spreminjanje je le ena plat asimilacije, ki jo lahko imenujemo »tiho«.

Kar zadeva razmerje med politiko, pravom in moralo, imam v mislih začetek razprave kolege Morellija, ki je, navajajoč Sokrata, postavil razloček med svetom etike in morale ter fizičnim svetom, to se pravi svetom politike in prava. Če sem prav razumel, pripada torej svet politike in prava fizičnemu svetu in ne svetu etike. Ali je to res? Ali sem sploh prav razumel?! Ni dvoma, še zdaj slišim, kar je govoril kolega Morelli. Na zaključku svojega posega v razpravo je ta kolega zatrdil, da se naravno pravo upira pozitivnemu, kadar je le-to izkrivljeno. Tega skoraj ne morem verjeti. Kako naj vse to spravim v sklad z etično državo, z načeli, v katera so ljudje, ob katerih se Morelli navdušuje, verovali, kako gre to v sklad s »Führerprincipom«, s pravom, ki izhaja iz volje državnega poglavarja, iz volje Duceja. Spoštovani kolegi, navedem lahko le to, kar pravi o etični državi Mortati v svoji knjigi »Osnove prava«, VI. izdaja, stran 76: »V nacistični Nemčiji se je, izhajajoč iz postavke o narodnostnem značaju države — in v tem je težava — razpravljalo o upostavitvi tako imenovanega »vodstvenega principa«, zatrjujoč, da

mora kolektivna volja, kolikor je narodnostno urejena, najti svoj najvišji izraz v državnem poglavarju, izbranem od Previdnosti, v katerem je treba osredotočiti vso oblast v državi.« K temu lahko dodam še to, kolega Morelli, da sem študiral na univerzi v Milanu, na kateri je bila takrat med stvarmi, ki so jih uvajali fašisti, tudi šola »fašistične mistike«, čeprav so se mnogi iz nje norčevali, govoreč o »čvekariji«.

Etična država! Gentile, ki je bil utelešenje Hegla, je pod pojmom etične države razumel državo, ki ima svojo moralo in ki predstavlja celo moralno življenje samo: »Država sama je moralno življenje, in zato človek ostvarja svojo resnično človeško podobo samo v popolni predanosti državi.« (Valeri, Zgodovina Italije, zvezek V, stran 442). Tudi mi smo za etično državo, toda ne za tako.

Mi hočemo, da se država navdihuje ob moralnem zakonu in da ga spoštuje, kakor se ob objektivni (za vse obvezni) moralni normi navdihuje in jo spoštuje posameznik; vendar ne zato, ker bi država črpala svojo moč sama iz sebe, kakor to hočejo tisti, ki istovetijo moralno dogmo z voljo državnega poglavarja. Po tej dogmi se je Mussolini zbudil in rekel: »Treba je reči Voi (vi) in ne Lei«, in treba je bilo rabiti Voi.

Spominjam se profesorja, ki nam je ukazal izrezati židovska imena iz šolskih knjig in jih pred nami sežgal. Take so bile okoliščine, v katerih je delovala šola za časa fašizma. Žal, moram govoriti tudi o tem, ker pač sodi k stvari; toliko bolj, ker nam je kolega Morelli zatrdil, da se nikoli ne obrača nazaj, da je usmerjen vedno naravnost predse in naprej. Po stanju, kakršnega nam je prikazal v svoji zgodovinski sintezi — o tem ve Šiškovič več od mene — smo Italijani asimilirali celo Hune. Toda meni se vendarle zdi, da so Huni izginili, torej niso bili asimilirani. Papež je bil tisti, Leon Veliki, ki jih je pregnal. In ta papež mi ugaja. Niso pa mi všeč tisti, ki pravijo: »Ven z barbari!« Všeč so mi tisti, ki gredo s križem. Ti papeži mi ugajajo, dragi Morelli!

Mislím, da izrekam mišljenje skupine, kateri pripadam, če v kratkih besedah povzamem naše zamisli o odnosu med politiko in moralo in naše ideje o etični državi. Rekel sem že, da je za nas etična država etična le tedaj, če se navdihuje ob neki višji normi, ki je ne ostvarja sama od sebe in katere najvišja norma in vir vsega prava ni volja državnega poglavarja. Slednja velja lahko le toliko časa, dokler je s poglavarjevo glavo vse v redu! Kajti, ko je Hitler ukazal postreliti vse generale, so bili njegovi sodelavci sami tisti, ki so ga hoteli odstraniti. Glede odnosa med politiko in moralo naj na kratko citiram Maritaina: »Samo po sebi in po bistvenem redu stvari je politika podrejena moralnim vrednotam s posebno, da, z neskončno podrejenostjo.«

Seveda, to so le načela.

Govoril bom torej jasneje: jaz sem — in to si rekel ti, kolega Morelli — orodje Cerkve. A glej, to trditev sprejemam, ker mislim, da ni krivoverska. Orodje Cerkve sem, orodje za rešitev duš, in

v tem smislu sem krepko ali slabotno, učinkovito ali neučinkovito orodje, toda kot politik sem odgovoren in moram biti podrejen etičnim principom, moram biti zvest idejam, programom in vsemu tistemu, kar javno izpovedujemo, o čemer razpravljamo in odločamo na naših kongresih. Upam, da sem bil dovolj nazoren in da s tem lahko zaključim.

Kar zadeva pogled nazaj, naj omenim samo tržaške socialiste. Ne vem, če je Moro o tem že izpregovoril. Vsekakor gre za zelo zanimivo stvar, ki sem jo prebral v Vivanteju: slovenski socialisti so se borili za italijansko univerzo v Trstu.

Včeraj je bila v tej sejni dvorani omenjena prav ta »prekleta« knjiga; toda zame veljajo v prvi vrsti dejstva, zakaj proti dejstvom ni mogoče navajati dokazov. Ugotoviti je treba predvsem, ali se je tisto, kar navaja avtor, res zgodilo ali ne, potem pa preiti k ocenjevanju. Slovenski socialisti so se borili za italijansko univerzo v Trstu. To in samo to zatrjuje knjiga, ki jo imam v roki, navedem pa lahko celo stran, na kateri je zapisana ta trditev.

»Slovenski socialisti Julijske Benečije so se ponovno izjavili za italijansko univerzo v Trstu, zahtevali pa so jo kot pravico in ne kot kupčijo, brez odškodnine ali omejitev.« Tu je nekaj, kar mi ne gre v glavo, zakaj jaz nisem zgodovinar in tega obdobja tržaške zgodovine ne poznam do podrobnosti. Vivante govori o nekem zloglasnem parlamentarnem klubu v dunajskem parlamentu, v letu 1893, katerega člani so se uradno šteli za poslovne ljudi, in pravi: »Tukaj ni mesto, da bi razpravljali o tem, ali so ti ljudje sklenili dobre ali slabe posle in ali je bilo njihovo skoraj stalno sodelovanje v vladnih večinah koristno ali škodljivo za državo. Vsekakor je gotovo, da so bile niti, ki so jih spletli ali so jih vsaj nekateri od njih hoteli splesti, vedno znova potrpane. Njihove namere so propadale, velikokrat že na Dunaju, še večkrat v Julijski Benečiji sami, in sicer zaradi odkritega ali prikritega rovarjenja tistih, ki niso hoteli imeti v Trstu italijanske univerze.« Iz napisanega lahko sklepam, da nacionalistični liberalci niso hoteli imeti v Trstu ne novih italijanskih srednjih šol ne univerze, medtem ko so se za italijansko univerzo zavzemali slovenski socialisti.

Le poglej, kakšno presenečenje, Morelli! A če pogledava še dalje, se bo izkazalo, da si se s svojim govorjenjem o zloglasnem mlinškem kamnu, ki da je zmlél razna plemena v narodno enoto, zapletel v vprašanje, ki je sporno tako iz zgodovinskega kot z etičnega in biološkega vidika. Je ali ni mogoče govoriti o italijanski rasi? In kolikšen je etični doprinos barbarskih vpadov? Ali je bil tolikšen, da je spremenil fiziognomijo italijanskega naroda, in v kolikšni meri? Bodi kakor koli, tvojih trditev ne razumem, čeprav je bil gospod Wondrich v definiciji rasizma zelo jasen: »Rasizem se ne tiče Slovanov, zakaj Slovani, hvala Bogu, pripadajo arijski rasi.« To vemo tudi mi, da pripadajo Slovani arijski rasi ali — bolje rečeno — indoevropski. Ne morem pa razumeti, kako morejo ideje, ki jih je

izrazil svetovalec Morelli, po vsem tem soglašati s fašističnim manifestom o rasah.

Ko hoče imenovani kolega mene, Botterija in druge zgrabiti za besedo, mu ne manjka izbranih domislic — to nedvomno drži. Toda na vse to mu lahko odgovorim z Mussolinijevimi besedami: »Mnogo vode je steklo pod mostovi.« Medtem pa so ubili njegovega prijatelja Dolfusa, žena le-tega pa se je v Riccioneju kopala skupno z Mussolinijevo ženo. Diktator se je bil premislil in umaknil divizije, ki jih je pred tem poslal na Brenner! In ne samo to: v letu 1932 je zatajil protižidovsko ideologijo, o čemer priča pismo, ki ga je pisal Ludwigu. V letu 1938 je še vedno državni poglavar, medtem ko v rasnem manifestu govori o arijski večini v Italiji, o arijski civilizaciji in o italijanski rasi. In kako naj zdaj spravimo v sklad to italijansko raso z Morellijevim zatrjevanjem o polotoku, ki melje in izenačuje plemenita v enotno etično fiziognomijo?

Kampanja sramotenja in obrekovanja Judov je bila pozneje zapuana Achilleju Staraceju. Znanega je marsikaj od tega, kar se je dogajalo v Trstu! Posebej pa velja omeniti znanstveno utemeljitev, ki so jo protižidovski gonji dodali tvoji predhodniki, kolega Morelli. Leta 1938 je izšel dnevnik »La difesa della razza«, v katerem je bila med drugim objavljena tudi moja fotografija, ki me je predstavljala kot vzorec arijske rase na višji srednji šoli Combi v Kopru. In prvega septembra istega leta je bil, seveda čisto slučajno, ustanovljen pri ministrstvu za notranje zadeve višji svet za demografijo in raso, s čimer je zadeva prešla v roke policije! Dan pozneje je izšel zloglasni odlok, s katerim so bili šolniki in učenci judovskega porekla izključeni iz šol in mi smo morali iz šolskih knjig izrezovati vsako židovsko ime! In dovoli mi, kolega Morelli, da kot katoličan spregovorim še o neki sorodni zadevi, čeprav se ne mislim spoprijeti s celotno vsebino odnosov med fašizmom in Slovenci v tej deželi!

Fašistično nasilje v cerkvah ob verskih praznikih ni pozabljeno. Nihče več ne more zanikati, da so fašisti vdirali v cerkve med službo božjo v samem Trstu, ker so pač verniki molili v slovenskem jeziku, ali da so na praznik sv. Cirila in Metoda prevračali svete podobe. Zanikati ni moč niti tega, da so sile reda zaplenile molitvenike, tiskane v slovenščini. Ko sem prebiral Danielouja, enega izmed izvedencev na koncilu, sem, dragi Morelli, izvedel, da je staroslovanški jezik eden izmed treh mednarodnih jezikov Cerkve, ki so latinščina, grščina in staroslovanščina! Po vsem tem je nemara jasno, kolega Morelli, kakšno vrednost ima ta jezik že s kulturnega vidika, ko že drugega nočeš upoštevati.

Predimo zdaj na naše ideje in načela v pogledu narodnih manjšin. Kaj mislijo katoličani o vprašanju narodnih manjšin? Ali so si šele zdaj, ob encikliki »Pacem in Terris« Janeza XXIII., zastavili to vprašanje? In če to drži, kako so ga načelno rešili in kakšna konkretna stališča je zavzela Cerkev do teh vprašanj?

V tej zvezi navajam Rommnovo sodbo, ki je v zgoščeni obliki zapisana v njegovi knjigi »Država in katoliška misel«. Po njegovem

mnenju je »pojem narodne manjšine privesek narodne države, pojma, ki ga enotna srednjeveška kultura ne pozna in ki se pojavi kot posledica spremenjenega političnega razvoja, ki obsega vsa področja življenja. Obstaja torej vzajemno razmerje med narodno državo in narodnimi manjšinami: kadar se pojavi in naglaša prva, se pojavijo ali naglašajo, kjer pač obstajajo ali se svojega obstoja zavedajo, tudi narodne manjšine.«

Vredno se je zadržati tudi ob tem, kar pravi Grentrup v svojem delu »Narodne manjšine in katoliška Cerkev«, vredno že zaradi stališč, ki jih je moč povezati tudi s slovensko duhovščino. »Cerkev,« pravi Grentrup, »je postala obramba narodnega obreda vselej takrat, ko so se verniki kot narodna manjšina morali boriti z narodno večino, različno od svojih ljudskih izročil.« Kjer pa obstaja učinkovita navzočnost univerzalnih, nadnaravnih vrednot, verskih ali posvetnih, se vsako nasprotje ublaži in izgine v prid višjih vrednot. Trditi je moč, da bi krščanstvo, ki bi se hranilo iz globokega prepričanja in izvajalo v praksi, ipso facto postavilo ob stran vsa sektaška stališča. Pravilno pojmovani federalizem, o katerem lahko kaj več pove moj prijatelj Metus, lahko zasenči vsa narodna nasprotja. Mislim pa, da Morelli najbrž ne more razumeti podobnosti socializma, komunizma in krščanstva. Obstajajo vrednote univerzalnega značaja, ki so vrednotam narodnih posebnosti nadrejene. Zame so verske vrednote najvišje in nikdar nisem verjel fašistom, ki so govorili: »Nič ni zunaj države, nič proti državi, nič nad državo.« Ko sem kot študent na liceju Combi v Kopru pisal, kakor sem bil mislil, so mi grozili, da me bodo konfinirali!

Razen države so še druge vrednote in drugi interesi: ob moji deželi, moji zemlji, moji domovini so še večje vrednote, zame najvišje, občutkom nedostopne vrednote. S čisto posvetnega vidika ima tudi komunizem druge vrednote, ki jih šteje za najvišje, in njegova podobnost s krščanstvom obstoji prav v tem, da se želi povzpeti nad narodne partikularizme, toda na drugačnih postavkah. Senatorju Pellegriniju sem odkritosrčno namignil, da smo mi, katoličani, zagrenjeni spričo novice, da se katoliška univerza v Louvainu cepi med Valonce in Flamce. V naši zgodovini se taka in podobna dejstva dogajajo in se bodo tudi v prihodnosti; tudi v komunističnem svetu se včasih dramatično pojavi narodnostni problem, ki sproži velike prepire; spomnimo se Albancev, Kitajcev, Jugoslovanov, Rusov, teorije »tisoč cvetic!« Najbrž bodo ti problemi ostali živi, dokler bo živel človek, toda kot veren človek upam in želim, da bi jih bilo enkrat konec.

Rad bi se z zgoščenimi besedami dotaknil stališč in mišljenja Cerkve o narodnih manjšinah v zgodovini. Morelliju bi hotel povedati, da ni bil samo Janez XXIII., da je bil že Janez VIII. tisti, ki je v letu 880 Slovanom po Metodu, njihovem apostolu, dovolil, posluševati se materinega jezika v bogoslužju. In da ta odločitev ni bila lahka, ker je tisti čas šlo predvsem za to, da se ohrani latinski

jezik, ki je predstavljal enotnost Cerkve. Starocerkvena slovanščina ima za seboj tisoč let verske tradicije.

Omeniti je treba tudi stališče Benedikta XIV. do Grkov in Albancev, bivajočih v Italiji, in stališče Benedikta XV., ki je posegel v isto sporno zadevo. Urban VIII. je branil Ukrajince in Rutene ter prepovedal, da bi prišli pod latinski obred; ob poljskih škofih latinskega obreda je postavil ukrajinsko-rutenske škofove z lastnimi škofijami in upravami. Tu je potem še lateranski koncil iz leta 1215, na katerem je bilo določeno: »Ker v mnogih deželah v enem samem mestu ali škofiji prebivajo ljudstva različnih jezikov, ki so iste vere, toda različnega obreda in različnih navad, ukazujemo nepreklicno, da škofje teh škofij ali mest nastavijo na pristojna mesta može, ki bodo brali sveto mašo, delili svete zakramente in poučevali ljudi v besedi in zgledu v skladu z različnimi obredi in različnimi jeziki.«

Dostavljam še poseg Benedikta XV. v zadevi flamskih in valonskih škofov in pismo, ki ga je pisal škof Du Pont de Loges iz Metzja francoskemu ministru za bogočastje in v katerem zagovarja uporabo nemškega jezika (proti koncu prve svetovne vojne) pri pridigi in krščanskem nauku.

Rommen zaključuje takole: »Državna enotnost in politična homogenost nimata za predpogoj enotne narodne kulture, kakor tudi ne predpostavljata enake gospodarske moči posameznih državljanov; zgodovina in politična moč imata sposobnost in možnost napraviti iz naroda državo, toda država nima pravice na vsak način preobraziti različnih narodnosti v narodno državo. Blagor narodu, ki ima svojo državo.« Tu je umestno, da se spomnimo še okrožnice »Pacem in terris«: »...gorje državi, ki ne spoštuje lastnega prava, prava narodne manjšine. Enotnost in red v raznolikosti predstavljata vsebino države, ne predstavljata pa je istoličnost in enakost, kakor jo kratkovidno pojmujejo demokracije individualističnega nacionalizma, ki nočejo priznati vseh narodnih in človeških dobrin.«

Še nekaj besed o jeziku. Povedati bi hotel, da katoličani ne korakamo z zavezanimi očmi in s starimi gesli, kakršno je na primer »lastnina je sveta«. Katoličani ne govorimo o »svetih mejah«. Kadar govorimo o pravici do lastnine, ne pravimo »lastnina je sveta«, kot ne pravimo »meje so začrtane od Boga«, ali »meje so svete«. Za nas je vprašanje dovolj pojasnjeno z besedami Danielouja: »Razdelitev na jezike in narode se kaže kot stanje človeškega rodu, v katerega ga je pahnil greh. Stanje človekovega padca! Vsak poskus vzpostaviti jezikovne enotnosti s človeškimi sredstvi je nekaj dvoreznega.« Tu sem sodi tudi tiha asimilacija.

»Ta poizkus je parodija prave enotnosti in izziva božjo kazen.«

Nočem postati Savonarola, kolega Morelli; človek iz ljudstva sem. A vendar, moji someščani v Kopru so obračunali z vsemi tistimi, ki so izvižgali škofa Fogarja. Naj ti povem še to, Morelli, kakšen konec so storili! Dovolj je spomin na prefekta Tienga, ki je v blaznosti govoril: »Jaz sem tržaški župan in škof.«

Pomisli na te stvari, pa čeprav boš vse skupaj razglasil za sred-

nji vek. Resnica je ta, da je bila božja roka težka z vsemi in ne samo s tistimi, ki so žvižgali. Božja kazen je padla na nas, na nedolžne in krivce; vsi smo morali plačati. Tudi jaz sam.

Vi, Morelli, najbrž niste študirali zgodovine, zdaj pa se vam ponuja prilika. V vaših časih smo imeli moškete in »mistiko«, fašistična mistika pa se je končala tako, da so fašisti odkrili Hegla; spoznali so se za hegelijance in so korakali s Heglom. Potem pa je prišel nekdo in rekel: »Mi imamo vendar boljšo robo v Italiji sami, uporabimo narodni proizvod, vpeljimo avtarhijo.«

Zavržena misel z onstran Alp se je s tem vrnila v srednji vek. Nastala je taka zmešnjava, da ni nihče nič več razumel. Bil pa je nekdo, ki je rekel: »Nimamo ideje, zato pa imamo vodjo!« Toda sedaj je tudi vodja že mrtev in sprašujem se, kaj je sploh še ostalo. Nič, niti ena sama misel!

Tista o enotnosti je neke vrste parodija, ki kliče nadse božjo kazen, kakor je parodija zadevščina s priimki. Jaz, Ražman, po materi De Ponte, sem Italijan prav toliko, kolikor sta Italijana Italo Svevo in Slataper, katerega priimek pomeni »zlato pero«. Slataper v knjigi »Moj Kras« govori o stvareh, ki jih ne bi rad ponavljal, da ne bi koga užalil. Zakaj če je sploh kaka stvar na svetu, ki je ne morem razumeti, potem ne morem razumeti tega, da bi Slovenec ali Jud postal fašist.

Italijani smo, večina nas je Italijanov. Mi, demokristjani, smo v letu 1945 lepili lepake, s katerimi je Krščanska demokracija zahtevala priključitev Trsta k Italiji. Jaz sem se boril s komunisti na Piazza Duomo v Milanu, ko je bila usoda moje zemlje na kocki. Boril sem se pošteno, branil pravične narodne interese. Stopal sem proti mednarodni preiskovalni komisiji, medtem ko so delavci držali v rokah steklenice, da bi jih nam razbili na glavah. Livio Labor, dosedanji predsednik ACLI-ja, je vodil v Milanu manifestacije za Trst in Julijsko Benečijo, medtem ko so nas komunisti spremljali, da ne bi stopali iz vrst. Boril sem se, pravim, branil te vrednote, v katere sem veroval in verujem, toda ne recimo, da v Trstu ni Slovencev, da sploh ne obstajajo! S tem bi nekateri dosegli, da bi se njih obstoj kot obstoj narodne manjšine prezrl, da njihov jezik ne bi bil upoštevan in spoštovan!

Pozno sem prišel do tega. Zdaj razumem te stvari, čeprav se spominjam, da sem se še pred kratkim zelo razburil, ko sem se znašel v neki cerkvi skupaj s Slovenci in sem zaslišal duhovnika, ki je zakričal nad ministranti v slovenščini. Toda ko sem se pozneje ob neki verski svečanosti spet znašel med Slovenci in smo skupaj peli in klicali istega Boga, sem doumel, da je pravzaprav le to bistveno. In jaz kot Italijan se borim, da bi bila Italija ljubljena in spoštovana, in vem, da je to vprašanje zakonitosti in pravičnosti.

»Cerkev je zakrament.« To trdi neki Francoz, čeprav desnica to zavrača z besedami, da so Francozi pač vedno ljubimkali s Slovani. Naj bo. Cerkev je kljub temu zakrament, viden znak njene edinosti, njeni mednarodni jeziki, latinski, grški in staroslovanski, pa so njen

jezikosloven izraz! In jaz kot katoličan, ki dandanašnji gledam prazne cerkve po slovenskih vaseh, ne morem gledati nanje brez grenke misli na naše nekdanje varuhe reda, ki so nedolžnim ljudem trgali iz rok mašne knjige in molitvenike, pisane v slovenščini, in cerkve so se praznile. In krščanstvo je zamenjal komunizem! In Slovenci so prešli h komunizmu! In zgodilo se je, kar se je zgodilo! Ali ni to zgodovinska odgovornost zame, katoličana, kristjana in Italijana?

Je. Strašna odgovornost je. Toda nekaj se pri tem ne da izbrisati. Zbrisati se ne da osnovnega človeškega položaja, razdeljenega na različne jezike. Ta položaj ostaja in bo ostajal še vnaprej! Ne preostaja nam drugega, ko da sledimo Danielouju: »Ne smemo biti nestrpní do civilizacij, drugačnih od naših, ne smemo jih rušiti ali jim vsiljevati našo lastno. Nasprotno, zavedati se moramo, da te civilizacije potrebujemo, da bi z njimi izpopolnili našo lastno! Človeška družba ne bi bila tisto, kar je, če ne bi bilo Kitajske in črnega sveta. Vsaka rasa in vsak jezik izraža na določen in nenadomestljiv način človeško naravo; vsak jezik na svojski in izviren način bolje od drugih izraža določeno človeško bogastvo. In to je za krščanstvo najvažnejše. Njegovo poslanstvo, ki je pravzaprav eno samo, šele preko teh različnih civilizacij prihaja do izraza, v polnem bogastvu; Cerkev je nevesta, o kateri govori psalm, oblečena v pisano obleko, ki sprejema vase vse civilizacije, da jih posveti v Sveti Trojici.

Pred zaključkom bi želel opozoriti še na to, kar ponavlja Roman: »Cerkev mora biti posredovalka v vsem svetu, na vsej svoji zgodovinski tisočletni poti, v vseh spremenljivih političnih tvorbah, cvetočih in v propadanju. Biti mora torej pot, ki je težavna in žalostna.«

Gospod predsednik in gospodje svetovalci, mislim, da sem v svojem kratkem posegu v razpravo orisal politični pomen zakonskega osnutka, ki ga obravnavamo. Vprašanje slovenskega vprašanja v naši deželi očitno ni orodje za politične in volilne namene, dragi kolega Trauner, ampak resno in pošteno opravljanje naše dolžnosti. Na tem mestu moram ponoviti besede bivšega ameriškega predsednika Kennedyja, ki je dejal: »Stvar je treba napraviti ne zato, ker bi bila koristna, ampak zato, ker tako zahteva pravica.« Samo na ta način lahko služimo Trstu, Julijski Benečiji in Italiji. Cilj je vsekakor dober: mirno sožitje Italijanov in Slovencev na tej zmučeni zemlji. Sredstvo, se pravi zakonski osnutek, o katerem razpravljamo, je namenjeno temu cilju, zato upam, da ga bo narodna skupščina sprejela in vključila v zbirko preosnovanih zakonov. Želim pa si, da bi ga v konkretnem življenju čim manj uporabljali, ker si kot kristjan želim čim manj kazni in čim več pomoči; šolnik sem; vzgajati hočem, ne zatirati. Zakonski osnutek najbrž ne bo mogel zbrisati sovraštva in nestrpnosti, zato pa bo odvrnil od prestopkov vsaj tiste nepremišljene ljudi, ki mislijo, da so dobri Italijani, če žalijo in ponižujejo svoje someščane samo zato, ker govoré drugačen jezik od italijanskega, čeprav je v resnici ta jezik vreden enakega spoštovanja.

Prevedel Anton Polak

Kdaj pride Lancia Flavia 1800

Alojz Rebula

Življenje dr. Mayerja se je pri šestdesetih letih zabilo v tisto čudno tesen, ko mu je kavarna postala več kot zatočišče za živce, ko mu je postala molilnica. Tajnico je skušal odpraviti čimbolj na kratko, tako da je svoj opoldanski obred lahko začel že ob devetih. Zadnji teden, po daljšem obisku pri internistu, se je omejeval na to, da je samo odprl k tajnici, se ozrl po pisarni in odšel. Ni bilo njegovo življenje dotlej eno samo jurišanje? Želodec je opozarjal, da je treba počasi izpreči.

»Račun za sina, gospod doktor!«

Zdelo se mu je, ko da se je tajničin obraz nenadoma osvežil, ko mu je potregel s tistimi stopetdesetimi tisoči, zadnjim obračunom cvetličarke, ki je razpošljala rože širokemu krogu sinovih prijateljev. Sin! V navalu besnosti je čutil, da se mu je telo na poseben način presvetlilo, tako je iz sklopa organov izstopil želodec, se čisto vidno kakor na rentgenskem zaslonu krčil in širil kakor žaba, kepa gnusa tam na dnu.

V tajničinem pričakovanju je bila prav posebna zlovešča ljubeznivost.

»Vam nisem rekel, da računov svojega sina sploh ne sprejemam?«

Ves bes se mu je strnil v ličnici, ki sta ponesli svoji dve volhki gubi gor proti očem, da sta ostali kakor zaliti, z izrazom krmežljavega studa.

»Faktura je tu: pet šopov gladiol, petnajst šopkov vrtnic...«

Tajnici so se čezmerno velike oči privoščljivo razlivalo v življenja lačnih beločnicah, ko je odsotno drže sinje premreženo listino brala postavke sinovega propadanja. Mar se mu želodec ni začel oglašati prav takrat, ko je zapustil ženo, komaj ocvelo dekle, komaj eno leto po poroki?

»Še enkrat vam ponovim: sinovih faktur ne priznavam! Se razumeva, Dolly?«

Po takšnem tajničinem izpadu mu je kavarna še posebej zadišala, kakor injekcija mamil, ki ga je vrgla v drug svet, kjer sina ni bilo več. Pred ogledalom je v nekakšnem razpršenem obupu izmeril nov upad ustnih kotov, zajel v trd visok klobuk svojo plemenito poslovno plešo in odšel.

Natakar, svečenik njegovega obreda, je bil že navajen, da mu je postregel, ne da bi se predhodno pomenila. Najprej mestni dnevnik, ki ga je dr. Mayer odložil takoj potem, ko v njem ni izsledil ničesar v zvezi z raziskavami proti raku. Nato finančni dnevnik iz Milana, ki ga je svojevrstno pomirjeval, saj se je ob njem za nekaj časa izgubil v svetu, kjer ni bilo ne rož ne čustev ne obupa, ampak

samo v sebi sklenjeno veselje pomirljive denarniške stvarnosti, sredi katere je, zelen grm v zelenem gozdu, rasla njegova milijardna naložba. In nato, onkraj te pomirljive celulozne snovi, kozarec sode bikarbone, ki ga je zadnje čase srkal kakor kupo življenjske snovi, ki je nevidno, a zanesljivo, z gotovostjo kemijskega učinka, zacenjevala njegovo želodčno rano.

»Rana na želodcu, bolezen dinamičnih ljudi, doktor!«

Profesorjev glas je poplesaval pod obokom prazne kavarne, ga zaposloval, ga miril.

Ameriška zdravniška komisija je nedvoumno ugotovila, da je cigaretni dim nedvoumno v zvezi z rakom. Z olajšanjem človeka, ki je izpričal svojo popolno nedolžnost v mračni zločinski aferi, si je dr. Mayer prižgal svojo lepo havansko cigaro. Vse življenje je kadil samo cigare. V očeh se mu je utrnilo nekaj otroškega, ko mu je šel skozi nos omamni drget tobaka.

»Tako je prav, skozi nos.«

Ali je kdaj sploh vdihaval skozi grlo, skozi ta prevodnik mračne rakaste smrti? Zajel je iz cigare polna usta tobaka, da je lahko zavestno sledil nedolžnemu ščegetanju nosne votline.

»Tako je prav, skozi nos!«

Vlekel je iz cigare, sprovajal zajeto zavestno skozi nos, nadzoroval odsotnost grla pri opravi, se predajal obredu.

Mogoče pa zastopnik tvrdke že danes telefonira, da je Lancia Flavia 1800 že prišla.

Nekoč je tako pričakoval avanturo z žensko, ki je bil zvedel že vse o njej, a je manjkalo samo srečanje z njenim telesom. Saj je tudi svojo Lancio Appio 1200 prav tako zamenjal kakor žensko, ki nima prav nobene druge napake kakor to, da si se je navadil. Če se je prav posilil, je končno lahko tudi našteval napake: nezanesljive svečke, malce izrabljen akumulator, ne povsem suh razdelilec. A to je bilo prav tako kakor takrat, kadar je začel iskati napake v polti, v preveliki zahtevnosti, v avšatem ljubosumju. V resnici je hotel samo nekaj novega: saj je bilo življenje brez smisla, če ni bilo takšne napetosti: to je bil njegov hašiš. Tam med dvajsetimi in tridesetimi leti je zadostovalo omamljanje s telefonadami, menicami, transakcijami, z igro borznih skokov. Potem je nekega dne opazil, da se je tega protistrupa navadil. Bilo je na pogrebu človeka, s katerim je bil prebil ves večer, preden ga je potem doma zadela kap. Zarumenela prijateljeva polt v krsti, mizarska stvarnost krste, rastlinska stvarnost ogromnih vencev, ki mu je njihov vonj pošastno smrdel: ob vsem tistem mu je bilo, ko da je postal za vselej imun do protistrupa, ki ga je dotlej držal pokonci. In res: med telefonadami so mu misli čudaško uhajale drugam, v menicah je začel čutiti predvsem šelesteč papir, za najbolj uspelimi transakcijami se mu je nekaj režalo, v borzi je začel postajati pozoren na čike po tleh,

na vlažne lise v mozaiku v kupoli, na bolno polt snažilke. In tako je posegel po drugem protistrupu. Ženske so se vrstile druga za drugo, album z njihovimi nagotami se je večal, napetost je vplivala odrešilno. Vse dotlej, dokler ni prišel prvi račun od sina.

Srknil je iz kozarca. Najprej si je z zalogajem tekočine temeljito splaknil ustno votlino, ko da je tudi tam kaj, proti čemur more soda bikarbona učinkovito pomagati. Nato je zalogaj z bogato igro vratnih mišic porinil tja, kjer je njeno pomaganje bilo domnevno, ampak gotovo. Skoraj je čutil, kako je tekočina od vseh strani ljubeče oblila želodec.

Še nikdar se ni vprašal, ali je ljubil kaj v življenju. Zdaj pa je čutil, kako je ljubil tisto trdoto tam pod prsmi. Ni mu bilo to kakor okrogel meh iz finejšega tkiva, zalit s sluzom, ki je pomagal k prebavi? Ne do žene ne do sina edinca ni nikdar čutil kaj takega kakor do tiste krote tam pod puloverjem, ki je bolela, grizljala, ga spravljala v obup.

Lancia Flavia 1800.

Dražljiva znamka, ki je v lepotni sintezi družila pojem letečega kopja, rimsko imperatorsko ime in visoko ponosno številko. Barva: ne plava ne črna, nekaj plemenito vmesnega. Lancia Flavia 1800: simbol napetosti, ki ne uplahne niti na strmini šestdesetih let. Kopje, izstreljeno v vročini visokega poletja, sredi razgleda plaž, migotajočih v mladih nagotah.

Ob enajstih je bil na vrsti milanski dnevnik. Natakarkar mu ga je prinašal prvemu, še nepreganjenega, v dražljivi nedotaknjenosti, kakor je bil zlezal iz rotacije.

Rak premagan! Francoski zdravnik je izoliral bacil. Vlačuga je bila torej zadeta v srce.

Obred se je pod rumenimi arkadami dvigal v svoj zanosni posvetitveni vrh. Iz partiture članka je zažuborela muzika, ob kateri je dr. Mayer sklopil svoje tesne mongoloidne oči. Zdaj je prvič do kraja začutil, da je rana na želodcu bila rana na želodcu. Zakaj če bi bila kaj drugega, bi bilo tisto drugo brez pomena, po tem odkritju.

»Še eno sodo, Marcell!«

Treba je bilo zaliti novico, še enkrat do popolnosti dojeti svoja usta, svoje grlo, svoj želodec — čutiti, da še živiš, kot... Dr. Mayer je s slastno skrčenimi nozdrvmi iskal primeru, ki naj bi ponazorila občutek, s katerim se je čutil tako prisotnega v zidini kavarne, med mizicami in časopisi, med tramvaji na ulici, med drevesi in borznimi skoki.

»Kot prasec,« mu je ušlo, v prvobitnosti figure je bilo estetsko olajšanje, spet ga je zalil občutek svojevrstne nedolžnosti. v živalski podobi je bilo zdravo izzivanje.

Ko je opoldne telefoniral na zastopstvo, Lancie Flavie še ni bilo.

Drugi dan je tudi ni bilo.

Tretji dan so jo pričakovali.

Tedaj je bil dr. Mayer v mrtvašnici splošne bolnišnice. Ležal je vznak z drugimi, obut v tiste smešne mrliške copatke, ki je njihov pajčevinasti podplatek samo za onkraj, nad glavo zavezan šal pa mu je stiskal podbradek, da si ne bi prav na dan, ko je prihajala Lancia Flavia 1800, izmislil kaj nedostojnega.

Avtomobil je bil pri tvrdki dan po njegovem pogrebu.

Zena si prvi hip ni znala odpomoči pri telefonu, kaj bi.

»Stroj je še plombiran,« je vrgel suho zastopnik skozi žico.

Izkušnje z nevihtami

Lev Detela

Sredi sveta je črna dolina: črna, s svinčenimi meglami, z zastavami črnih oblakov. Nobena zvezda ne posije skozi mrak, nobena lučka se ne utrne v temi. Sredi doline klokota črna voda s črnimi ribami: ribje oči so temnejše od noči. Tam je temno podnevi in ponoči. Noč pada v mrak dneva, dan se vali kot temna voda v najtemnejšo noč. Sredi sveta se premikajo sence črnih ljudi: njihove hiše so črne, njihova strast je črna, njihova kri je temnejša od črne vode. Sredi sveta bobni velika tema, sredi sveta poskakuje velika tema, kriči, pada na najbolj črne sence Tam je vse črno: obleka, drevo, čevlji, zver, deževnik na njivi. Tam prši črn dež. Tam piha črn veter. Sredi sveta je spanje črno, govorica temnejša od premoga. Sredi sveta so jutra črna, sredi sveta je upanje najtemnejša ruda.

☆☆

Pred nekaj dnevi je bil temen večer. Nebo je bila lobanja zlovešče tišine. Sove se niso oglasile. Čez nebo se je premikal črn oblak. Opolnoči je silovito zabobnelo, zemlja se je stresla, iz oblaka so udarile tri ognjene strele. V grozi smo planili v hišo. Nebo je bilo pokrovka strahu. Nenadoma je zapel divji petelin: brat se je prekrižal, v obraz je bil rdeč od nenavadnega ognja na nebu. Po bratovem obrazu se je premikal oblak, čez brata so se plazile tipalke električnega pajka.

Zjutraj smo ob reki odkrili velikansko ribo. Ležala je na produ, vsa črna od uničenja. Na hrbtu ji je zijala silovita rana.

»Dobro jo je zadelo!« je rekel brat in pristopil. Iz oči so mu švigali temni bliski.

Popoldne se je nebo zopet pooblačilo. Oče je nabrusil sekiro.

»Posekal bom lipo pred hišo,« je rekel. »Drugače jo bo strela zažgala.«

Pristopil je k drevesu: kovina se je zažrla v les. Ob udarcih s sekiro se je nalahno pobjiskavalo.

»Pohiti,« je rekla mati, ko se je prikazala na pragu. »Drugače še tebe zadene!«

Oče se je zlovešče namrdnil, sekira se je zabliskala v zraku, zadela drevo, ki je s truščem padlo po tleh.

V daljavi je zamolklo zagrmelo. Oblaki so poskakovali po nebu, bliskali z elektriko.

Oče je stekel proti hiši. Nova eksplozija groma ga je vrgla po tleh: videli smo, kako se v obupu plazi proti hiši.

Nebo je bilo rdeče od ognja. V sosedovo hišo je treščilo, sedaj je gorela s prasketajočim plamenom.

Oče se je zatekel v hišo. Onemeli smo od groze. Vihar je ruval drevesa, odkrival strehe, podiral zidove.

Zvečer so prisijale zvezde. Od morja je pihljaj topel vetrič. Oče se je usedel na prag, si prižgal pipo in opazoval gasilce, ki so gasili sosedovo hišo.

»Letos je veliko elektrike,« je rekel ded in postal na pragu.

Ponoči nas je zbudil silovit vihar. Nebo je bilo razbeljeno od bliskov. Sunek vetra je odprl okno, nas vrgel po tleh. Mati je molila rožni venec. Strela je zasikala preko neba, treščila v naš hišni prag, da se je hiša stresla kot ob potresu.

Zjutraj se je zjasnilo. Z očetom sem se odpravil v gostilno, vendar naju je sredi poti zajela nevihta. Ulegla sva se v občestni jarek, nad nama pa so poskakovale strele in sikale čez pokrajino.

»Dvigniva se,« je nenadoma rekel oče. »Saj naju ne bo zadelo. Če se ne bojiš, te ne zadene. Če ne veruješ v smrt, ne umreš.«

Krčevito sem zajokal.

»Ne boš me prisilil,« sem rekel »Strele naju bodo ubile!«

»Greva« je zagrmel oče.

Preko ceste je zdrvel nenavadno velik maček. Iz glave mu je molela velika kovinska palica, nekakšen strelovod, v katerega so neprestano udarjale strele.

»Nekaj podobnega si morava nabaviti,« je zapovedal oče in odlomastil na bližnjo njivo. Nisem mu sledil.

Iz zemlje je izruval težak kol in ga dvignil visoko pod nebo. Tisoč strel se je zaletelo proti drogu. Oče je postal živa kresnica, v velikem loku je odletel čez njivo in obležal, ves črn od strel, v gosti koruzi. V bližnjem potoku sem zajel prgišče vode in mu umil obraz.

Oče je odprl oči in rekel: »Pokliči gasilce! Preveč elektrike je v zraku. Odpeljite me v bolnico!«

Popoldne je sijalo sonce. Mati je odprla pipo. V ceveh je neprijetno zabučalo in zagrmelo, iz pipe je udarila strela in se izgubila v odtočnem kanalu.

Brat je splezal s cekarjem na oreh, da bi potrgal zrele sadeže. Nenadoma se je na jasnem nebu zabliskalo. Strela je udarila v brata, da je padel nezavesten po tleh.

Zvečer je stopil ded na prag in rekel: »Ničesar dobrega ne slutim. Stopimo raje v klet. Tam smo bolj na varnem, če pride nevihta. Že dva imamo v bolnici. Preprečimo nadaljnjo nesrečo!«

Zdrveli smo v klet. Opolnoči se je dvignil strahovit veter, pomešan z bliskom in gromom. Zrak se je silovito ogrel. Veter je ruval drevesa. Ob dveh nam je odneslo streho, ki je dvesto metrov za hišo s pretresljivim pokom udarila na zemljo. Iz zemlje se je pognala voda in preplavila klet. Do kože premočeni smo planili v nevihto. Nebo je krvavo žarelo.

Sredi neba se je premikal rdeč zmaj, čuvar kitajskega cesarja. Cesar je mežikal z rdečimi očmi. Plesal je sredi nevihte in nategoval verigo, progo ognjenih bliskov, na kateri je imel privezanega zmaja. Nekakšni španski pomorščaki so obdali kitajskega cesarja. Kitajski cesar je nategnil krvavordečo verigo. Zmaj je odprl gobec in se zlovešče zabliskal sredi neba.

Privid je kmalu izginil. Ded je dvignil roko, nevihta je bila mimo.

Zjutraj se je mimo hišnega praga valila armada velikih rdečih mravelj. Poskakovale so preko kamenja in se v krčevitih lokih zagajale v dolino.

»Nova nevihta prihaja!« je rekel ded in se prekrižal. Zatekli smo se v klet, iz katere je medtem voda odtekla.

Po zraku so zažvižgale nevarne strele. Zemlja se je stresla, dež je zabobnel čez pokrajino.

Elektrika nas je vrgla po tleh. Oči so onemele v veliki grozi.

Ko se je neurje pleglo, mi je ded rekel: »K morju bova stopila. Nekaj rib morava uloviti!«

Sredi pobočja, ki se spušča proti morju, se je vreme neverjetno poslabšalo. Zapihal je močan veter, ki je dvigoval drobne kamne od tal. Ded se je zgrbil in me prestrašeno pogledal. Veter mu je izpodnesel noge; videl sem, kako je padel po tleh.

Preko neba je zažvižgala strela in udarila v bližnjo skalo. Dedov klobuk je odneslo preko goličave. Zavrtinčil se je v zraku, nakar ga je pritisnilo k tlom. Pet strel je prerešetalo ob grozljivem grmenju stari dedov klobuk. Zavpil sem od groze.

Kmalu se je zjasnilo. Z dedom sva dosegla morje in se vkrcala na ribiški čoln.

»Danes neviht več ne bo!« mi je rekel ded in pokazal na majhno mrtvo ribo, ki se je zibala na plitvini.

Komaj sva bila nekaj metrov od obale, se je popolnoma stemnilo. Z dedom sva izgubila orientacijo. Obale nisva več mogla uzreti.

Dvignili so se več metrov visoki valovi, ki so v bliskavici in gromu grmeli preko čolna. Kmalu naju je odplavilo v morje. Deda sem izgubil iz oči.

Z največjim naporom sem dosegel obalo. Tam je že stal ded in mi rekel: »Domov bova morala! Nova nevihta prihaja!«

Ko sva že dosegla domačo hišo, je nevarno zabobnelo. Svet se je tresel v elektriki.

Nevihta se je razbesnela preko vsega sveta.

Iz glav so nam pognali strelovodi, postali smo živali nevihte.

Planili smo v temo! V glave so nam udarjale strele. Čez pokrajine smo rajali ples nevihte. Postali smo velika nevihta.

★ ★

Sredi sveta je črna dolina s črnimi dušami in črnimi pastmi. Sredi sveta se vale hude črne nevihte: črne strele parajo zemljo in sekajo črno nebo. Črne vode se vale čez tisto pokrajino, v kateri je dan bolj črn od črnega večera in najtemnejše noči. Sredi sveta se premikajo sence črnih ljudi: njihova strast je črna, njihova kri je temnejša od črne vode. Tam je vse črno: cerkev je črna, skala je črna, čoln na črni vodi je črn kot črna kri. Tam prši črn dež. Tam piha črn veter. Sredi sveta je spanje črno, govorica temnejša od premoga. Sredi sveta so jutra črna, sredi sveta je upanje najtemnejša ruda.

Silovito sivo morje

Milena Merlak Detela

Pokojnemu očetu
Andreju Merlaku v zahvalo.

I.

Silovito sivo morje ima več obal
na tej in na nasprotni strani.
Ti jih ne vidiš, niti mi jih ne zagledamo,
kadar je plima za žive (za neplavalce).
Kadar je plima za žive (za plavalce),
niti ni obale, s katero kamenjamo sebe,
silovito sivo morje, in v sebi druge,
in ne zadenemo nobenega izmed valov,
ki bi pljusknil v nas (ali vate) odgovor.

Preveč stoječih valov ne pride do obale,
ki bi sploščila njihovo višino,
zato napadejo prekomorske parnike,
jim preprečijo pristanek na nasprotni strani,
kjer bi nas (tudi tebe) rešilo več novih obal.

Po brodolomu mokri ležemo na škrlatno obalo,
tvoj hrbet je črn od strnjene obupa,
pred nami je samo silovito sivo morje
in tvoj poslednji, sladki skok s pečine.
Oseka za mrtve je nova neznana obala.
(Živi so nas pred njo zapustili,
sami se ne moremo več bojevati za življenje.)

II.

Ali ti (ali kdo izmed nas)
kličeš na pomoč mrtve,
katerih smrt nisi mogel preprečiti.
Ali smo mi (ali si ti) katero zakrivili?
Pred mrtvimi se obtožimo zaradi življenja,
zaradi prirojenega krivoverstva nagona
in svoje duše iz telesnih snovi in sil.
[(Ti hočeš mrtvim darovati življenje,
če ti razodenejo, kakšna je smrt.)
KAKŠNA JE SMRT?]

III.

Mrtvi nas odsotno poslušajo,
kot da so navajeni na drugačno govorico,
nepričakovano tebi (in nam) prižgejo svečo,
s katero mrtvi razsvetlijo žive
in silovito sivo morje.

IV.

Silovito sivo morje
je pred plimo za žive (za neplavalce),
Zaslutimo, da preživimo noč na škrlatni obali,
da bomo tudi jutri še živi,
zakaj mrtvi nam pomagajo,
MRTVI,
na katerih usmiljenje pozabljamo,
ker si ti, ker smo mi, živi, brez usmiljenja.

Oranžni Lazar

Milena Merlak Detela

I.

Rumeno ljubim rumeno
rumen letni čas v srcu
obleko rumeno
rumeno pokrivalo
(rumeno mi pozimi ne pristaja)

Rumenobel vonj prihaja s sonca
na stezo med cesto in reko
rumeno trobijo bele ladje
rumenobelo
rumenokožne potnike ljubim belokožne
(rumena in bela je nevarnost)

V rumenem sem vsa bela
NA ZEMLJI

II.

Bojim se smrtne samote
ni rumena ni bela.

Tišina brez barve molk
slepa steza med cesto in reko
v podzemlje zazidane rumenobeke besede
vase vsrkavajo strah

Mrtev jezik je rumenobel moj
(Zakaj si ga moram odrezati?)

Bojim se srečanja s seboj v podzemlju
svojih neznanih obrazov se bojim mogočnih besed
moj jezik jih ne zna izgovoriti

III.

Strah je v moji roki srp
v mraku na slepi stezi
ko iz zemlje prilezejo oranžni lazarji
s črno glavo in rogovi

s črno glavo s črnimi rogovi
razkrivajo brezbarvno streho podzemlja...

IV.

V meni vstaja od mrtvih
nova beseda
oranžna Lazarjeva beseda

ORANŽNA LAZARJEVA BESEDA
veruje v BESEDO,
ki premaguje strah in smrt

Namesto poljuba

Vladimir Kos

Včasih postane pri nas tako temno,
da se skrijejo zvezde,
in komaj, po dihu, je možno slutiti
YUŮ-GAŮ, cvetoč v večer,
pod dušo svetilnika na mrtvi straži,
in bele stopnice.

V topli bližini
se ziblje morje, s slano brezbriznostjo morje
nocoj,
kot da ne bi bilo dovoljeno mrmrati
v zibelke
nocoj,
da angeli smrti čakajo z vijoličnim sidrom
na tebe.

Včasih se spomnim, potem,
tržaških lučk ob pristanu pod bičem viharja,
kako sem zagledal,
zavito v preprani plašč,
dekle
z nabiralno škatlo (v slovenščini):
»Za lačne«.
Dekle z nasmehljajem.

Včasih se sklonim, potem, k YUŮ-GAŮ
in ji vzamem cvetove in vržem jih v morje
v poljub.
In se skušam nasmehnuti tujini,
stiskajoč se h goli grudi
v noč,
brez stare novice vstajenja.

Paradiž

burka

Marjan Rožanc

Že od nekdaj se gledališče, kakor vse druge umetnosti, ukvarja s tem, da ljudi kratkočasi. Od tod izhaja njegova posebna čast; ni mu potrebna druga legitimacija kot humor; ta seveda brezpogojno. Če bi ga na primer napravili za leco morale, bi ga s tem čisto nič ne povzdignili, nasprotno, še paziti bi morali, da ga ne bi celo poživili, in sicer otipljivo — kar je lahko v prid samo morali. Niti tega mu ne kaže pripisovati, da uči, vsaj ne nič koristnejšega kot to, kako se človek telesno in duhovno s slastjo giblje. Gledališče mora namreč vsekakor ostati nekaj nujnega, da se potlej lahko reče, da živimo zanj, ker nam ni nuje. Užitki so pač najmanj potrebni obrambe

BERTOLT BRECHT

PRVI PRIZOR

(Možek, Ženka)

MOŽEK: Zastonj. Že stokrat, že tisočkrat sem ti rekel, da nika ne vstajaj, da bom z veseljem vse sam, da se zjutraj ne utegnem posvetiti niti zajtrku, kaj šele tebi. V službo moram. Divjam. Rekel sem ti, stokrat, tisočkrat, ti pa kljub temu vstaneš, se vrtiš okrog mene in zahtevaš svoje, hvaležnost, pozornost, konča pa se seveda takole! Sedeš in obsediš. Za zavrženo se imaš.

ZENKA: To imam zdaj za hvaležnost! Samo zaradi tvoje južine sem se dvignila! Spati ne morem, nobenega pravega miru nimam v postelji, dokler ti je ne zmašim v aktovko.

MOŽEK: Saj ravno to je tisto! Enega samega trenutka ne smeš zamuditi! Kakor hitro me le začutiš, še napol v spanju ali celo v sanjah, že hočeš biti hvaljena, ljubljena in oboževana. Takoj in zmerom. In vse si pripravljena potrpeti, samo da bi ujela vsaj trohico nežnosti. Zbolela boš lepega dne od te pretirane vneme. Srce mi krvavi, ko te gledam, ampak prav zato, lepo te prosim, prav zato ne zahtevaj več tega od mene. Zjutraj nimam časa! Ves sem že v svojih velikih načrtih. Zmečem vase in tečem.

ZENKA: Zaradi tvoje južine sem se dvignila, pravim! Ti seveda sploh ne misliš nanjo, nepremišljen, kakršen si, zato pa mene toliko bolj skrbi. Kdo ti jo bo pripravil in vtaknil v aktovko, če ti je ne bom jaz? In kam boš spet tekal na malico, če ne boš imel južine lepo v aktovki in pri roki? V gostilno, v točilnico.

MOŽEK: To je tvoja nenasitna lakota po ljubezni — to in čisto nič drugega. O, toliko te pa že poznam!

ZENKA: Jaz pa pravim, da ne boš! Ne boš se mi več bratil z vsemi mogočimi ljudmi, dokler tega ne preneseš. Preveč živcev

so mi že požrli ti tvoji dopoldanski izlivi srca. Zdaj imaš v aktovki vse, kar ti je treba — malo slanine in čebule sem ti narezala, ko te že mori, da si se pogospodil — in ko se ti bo zahotelo prigrizniti, boš odmotal papir in si postregel kar na pisalni mizi. Kar v pisarni boš južinal, lepo med štirimi stenami in med svojimi, daleč od vsake skušnjave. Jaz te bom že pripravila, da boš vedel, kdo pravzaprav si in kje je tvoje mesto. In tudi sentimentalnosti te bom odvadila.

MOZEK: To je tvoja težka in osamljena mladost. Pomiri se, ljuba moja, spametuj se že vendar!! Jutri zjutraj si bom navil uro za šesto in si vzel časa na pretek, zbrano, hvaležno bom použil vse, kar mi boš pripravila, samo danes mi še s tem prizanesi. Preveč je vendar, da ti ni dovolj nežnosti, ki ti jo dajem opoldne in zvečer, pretirano, da bi te moral pri vsem tem crkljati še navsezgoda! In sploh...! Nezaslišano je, da niti hipec ne znaš več živeti brez veselja, da je vse na svetu prijazno in ljubeznivo, zavarovano in toplo, da je vsak samec pri svoji samici in vse spečano, da ni nikjer nič pregnanega in samotnega. Tako vendar ne gre! Sveta jeza me pograbi, če samo pomislim, kam te je ta tvoja raznežena duša že pripeljala. Poglej, ozri se malo krog sebe in poglej, kaj si naredila iz najinega stanovanja! Saj to sploh ni več dom, to je zvodniško gnezdo! Nikjer nič očesu žaljivega, vse prekrasno in zapeljivo. Zastrto. Poravnano. Vse v službi ljubezni in dobrotljivosti, vse in zmerom, tako da si človek sploh ne upa več trdneje stopiti ali zakašljati. Tega se vendar nisi navzela od mene. Tega sploh ni in ne more biti, takega varnega in prijaznega kotička. To ti je prišepnil sam hudič. Mene poglej! Vstanem in že dirjam. In sploh ne sprašujem, ali me ima kdo rad ali nobeden, se bom še kdaj vrnil v tvoje naročje ali nikoli. Pogumno. Tvegano. Sam sredi sovražnih ljudi in negostoljubnega sveta. Brez toplega zaledja in dušnega miru. kakor je pač človeku usojeno.

ŽENKA: Si nehal?

MOZEK: Nehal sem. Mudi se mi. Odhajam.

ŽENKA: O, čakaj, le počakaj še malo! Takoj zdajle boš videl, koliko je meni do ljubezni in koliko do mirnega kotička. Vidiš tole skodelico? Tresk, in že je v črepinjah! Vidiš?

MOZEK: Vidim, vidim, ni ti ušla iz rok, zanalašč si jo treščila, iz trme in užaljenosti. In naravnost na tepih. Vse vidim, ampak zakaj, zakaj zdaj še to, ljuba moja? Saj to je vendar tvoj paradiž! Tebi sami bo najbolj žal za vsak drobec, kolikor ti že ni.

ŽENKA: Tresk in razbijem še eno! In jih bom razbijala, dokler se ne boš nehal sprenevedati.

MOZEK: Natančno tako. Ne more biti drugače. Živci so ti popustili. Jaz odhajam, ti pa moraš imeti svoj jutranji delež ljubezni, moraš, drugače kar takoj podivjaš. A nisi me samo užalila — ljubosumen sem, da veš! Kako naj zdaj sploh vstanem, no, kako

naj se odpravim?! Kdo te bo vendar potolažil, ko si tako divja, kdo ti bo dal, za kar si prikrajšana, imeti pa kratko malo moraš. Še ljubčka si boš omislila. Kar z okna ga boš poklicala, prvega, ki bo prišel mimo. V sramoto me boš spravila.

ZENKA: Nazadnje pa le, kaj, nazadnje! Nazadnje se pa le izdaš, nesramnež! ...Šel bi že, tudi sama dobro vem, ko bi ne bil sam tako presneto radodaren, da moraš najprej vse lačne nasititi in vse žejne napojiti. Odpeketal, ko bi te ne tiščalo, da moraš najprej vse žalostne potolažiti in osrečiti, ko bi tvojo rahločutno dušico tako strašansko ne bolel vsak najmanjši nesporazum ali nered. Zdaj pa le trpi! Vse je narobe in nobene ljubezni ni nikjer. Jaz se bom mirne duše spravila nazaj v posteljo, ti pa delaj, kar hočeš, samo za mano se ne prikaži! Pospravljaj! Urejaj! Tamle je metla in tule je smetišnica!

MOZEK: Potem pa takole! Prikrajšano! Maščevalno! Seveda, a sam sem kriv, jaz sam sem tak tepec! Razvadil sem te, razvadil, ko sem bil s tabo tako ljubezniv in sem te povzdigoval v nebesa, ko sem ti vse odpuščal in ti je bilo vse dovoljeno. Preveč sem te ujčkal, da bi te lahko zdaj kar odstavil. Pestovati in pestovati bi te še moral. O, ne, kako se bo pa to končalo! Saj se boš do kraja pomehkužila. Ljudomrzna boš postala. Že zdaj so zate kar vsi ljudje, ki niso tako na smrt zaljubljeni in nežni, neotesani grobijani in manjvredna zalega. Tega ti ne bom dovolil! Ne, človek ne sme postati takole neodporen in nesposoben za stvarno življenje, človek ne! Zjutraj da te sploh ne vidim pokonci! A kar se mene tiče, draga, mene nič ne zadržuje! Jaz grem. Odhajam. Lahkega srca zapuščam ta svinjski nered in tebe. Lahkega srca! Še tale stol ti prevrnem, še tole mizo prekucnem, da, še malo črepinj ti napravim! Tako! Adijo!

ZENKA: Jaz pa še tole! In še to in še ono! Vse ti razbijem in pomendram, vse, cirkusant prevejani! (Telefonira): Pridi. Ne, hvala Bogu, to pot ga njegova odrešeniška žilica ni zapeljala, da bi me moral že navsezgodaj osrečiti. Zares je odšel. Takoj pridi. Že dve minuti sem čisto sama. In vsa divja sem. Ta njegova prekleta južina me vsako jutro spravi pokonci, ko si ne želim drugega kot to, da bi te vsaj enkrat pričakala kar v postelji. In veš, kaj je rekel. Da sem napravila iz najinega doma umetno valilnico ali nekaj takega, da je meni potreben nekakšen raj v malem, pribežališče pred življenjem in tako naprej. Si lahko misliš, kaj vse je ta človek pripravljen naklepati! Ni normalno, seveda ni normalno. In tudi res ni. Saj nisem jaz revolucionar, da bi morala svoje razočaranje zdraviti na takole neumen način. Daj, daj, takoj priteči!

MOZEK: Oprosti, ljubica moja draga, oprosti! Moj strupen jezik me je spet zapeljal. Obžalujem, že obžalujem. Res ne vem, zakaj tako okrutno ravnam s tabo, ko si vendar niči sama ne moreš pomagati. Ti si, kar si, moja nepotešena dušica, moja zvezda danica...

ZENKA: Na kratko povej, dragi, kaj te je prineslo, na kratko! In pokončno kot mož! Jezna sem nate. (V telefon) Ne tebi, njemu pravim! Nazaj je pritekkel.

MOZEK: Kar, draga moja, pogovori se! Telefon je telefon. Jaz to razumem. Vse razumem. In ljubim, vse ljubim, tudi tvojo vsiljivo požrtvovalnost, tudi to tvojo nenasitnost. Prav bogatega se čutim, ko imam tako milo in tako čustveno ženico, samo daj, razumi vendar tudi ti mene! Ta tvoja razneženost, ta tvoja nepogasljiva in nenehna žeja po ljubezni in dobroti — vse to je res malce pretirano. In tudi sicer ni čisto v redu. To je lahko le pobožna želja, hrepenenje, to je lahko velika in nesmrtna ideja, ampak stvarnost, draga, dejstvo...! V resnici tega ni in ne more biti, v resnici je vse to komaj približno. Verjemi, če ti to govorim jaz! In ne razpihuj več teh sanjarij! Vedi že enkrat, da ne trpim več teh nepopoljšljivih sanjačev, ki nam grenijo veselje do življenja, ne trpim jih več in tudi tebi ne morem več odpuščati. To so najslabši ljudje. Človek lahko še tako čvrsto stoji na zemlji in se veseli drobnih, oprijemljivih stvari, ki si jih je s težavo pridobil, oni pa pridejo na dan s kakim bedastim prividom in vse pokvarijo. Zažejajo spet človeka. Spričo njihovih sanjarij celo najina sreča ni vse skupaj nič. Nič ni, ampak vendar je, je nekaj! S kolom bi jih bilo treba, te sanjače in razpihovalce! V zapore bi bilo treba z njimi, na postni kruh in vodo, da bi znali spet ceniti preproste, vsakdanje stvari. Z življenjem se je treba spoprijeti iz oči v oči. Sprijazniti se je treba z njim. Zdaj pa je menda že čas!

ZENKA: In kaj bi še rad?

MOZEK: Samo to sem ti pritekkel povedat in že tečem. Seveda, pospraviti sem še hotel malo, pospraviti, da bi bilo pospravljeno in da bi se z veseljem vrnil, ampak zdaj že vidim, da si se lotila kar sama. Vse boš spet spravila v red! Samo mizice ne pozabi postaviti v črto z ostalim! In takole, vazico na tla, ne na stojalo in ne na okno! Naravnost na tla! Naj bo malo v napoto, naj se ti zapleta med noge, da je le tu, dokler tako trmasto opozarja na urejenost in lepoto. Takole, vidiš! Tole zdaj je pa že malo podobno tistemu, da, tole zdaj pa že malo spominja! Ni še čisto tako, kot bi moralo biti, seveda ni, ker je pač zamisel zmerom popolnejša od stvarnosti, ampak nekakšen zametek tistega le je, nekakšen paradiž v malem, bi rekel. Prav pomirjevalno deluje na dušo, prav pomirjevalno. In vzpodbudno. Premeriš ga enkrat, premeriš dvakrat in že te prevzame zadovoljstvo, da le ni bilo vse čisto zastoj in čisto bedasto. Z veseljem v duši se odpraviš. Zdaj pa zares. Te malenkosti, kolikor jih je še ostalo, boš kar sama spravila v red, vem, da jih boš. Zanesem se nate. Tudi telefonsko slušalko, ko boš končala, boš poveznila nazaj na vilice.

ZENKA: Kaj pa aktovka!

MOZEK: Saj res, aktovka!

ŽENKA: Ti bom že dala! Brez glave, spet kar brez glave! Ti bi kar od tule naravnost mednje, naravnost med svoje preproste ljudi. Z navadnimi delavci bi se trepljal po ramenih in jim dajal prav, kritiziral, udrihal še bolj, kot udrihajo oni, potem pa se ves slinav privlekel domov. Počakaj, da ti povem do konca, zaletel ti tak! Počakaj! Južino imaš v aktovki in nikamor! Jaz te ne bom več prenašala in tolažila, ko se boš cmeril za svojo mladostjo in spraševal, kaj je sploh človek, da se more tako zapustiti. Jaz ne, slišiš! Nobenega obkladka ne dobiš od mene! Tudi ti ne bom dovolila, da bi se predčasno upokojil! Revolucionar boš do kraja! Celo pokojnino zahtevam od tebe! (Telefonira): Zdaj je pa menda res odpeketal. In veš, kaj mi je prišel povedat? S kolom da bi bilo treba vse sanjače in pridigarje, kar s kolom in v arest. In prav on se znebi take! Lepo te prosim, pridi, priteči čimprej! Na smrt sem si zaželela malo razdejanja. Razdejanja, da, prav si slišal, razdejanja! Saj si menda še razbojnik, za kakršnega te imajo! (Vlomilcu): Od kod pa vi, gospod? Kaj želite? In kako ste sploh prišli noter? Oprostite, kako ste sploh prišli noter?!

DRUGI PRIZOR

(Ženka, Vlomilec)

VLOMILEC: S ključem, gospa.

ŽENKA: S čigavim ključem, vas prosim lepo? Jaz vam ga nisem dala. Vam ne.

VLOMILEC: S svojim. Takle patentni ključek je vendar danes malenkost.

ŽENKA: In kdo ste? Oprostite, kdo pa sploh ste, da si drznete kar takole, nepoklicani in navsezgodaj! Z usnjenimi rokavicami. In povrh vsega še s temnimi naočniki.

VLOMILEC: Tiše, gospa, svarim vas! S kričanjem in podobnim se mi lahko samo zamerite, prestrašili pa me s tem prav gotovo ne boste. Vajen sem podobnega. Zdajle, ko vas gledam, opazujem, ko vas imam končno priložnost videti od blizu, postajam čedalje bolj neizprosni. Pri ti vaši lepoti je res kar težko verjeti, da ste prav vi padli tako nizko — omajali ste me skoraj, ampak omajali me le niste. Še zmerom je vse preverjeno in dokazano. V aktovki imam celo nekaj slik, nad katerimi ni mogoče dvomiti. Moja dokumentacija je popolna.

ŽENKA: Čujte vi, na kaj pa sploh namigujete?

VLOMILEC: Ljubčka imate, gospa. Že najmanj štirinajst dni se za moževim hrbtom shajate z njim, da, kljub vsemu se shajate in celo ljubite. Zadnji stik ste imeli z njim pred petimi minutami, ko ste mu telefonirali, kakor sem ujel s svojim prisluškovalnim

aparatom. Vsako sprenevedanje je nesmiselno. Ta tehnika je namreč zelo napredovala. Kakor se z vrtoglavo naglico razvija vse ostalo, tako se razvija tudi to, tako ali pa še hitreje. Preverjeno je in celo slikano. In to boste zdaj plačali.

ZENKA: Mačka v žaklju. Še videla jih nisem, teh vaših slik! Če ste že tako nesramni, da slikate ljudi pri najintimnejših stvareh in si s tem služite kruh, potem te slike najprej pokažite!

VLOMILEC: To boste zdaj plačali, pravim! Ljubčka, ne slike! Menda niste mislili, da bo ta vaša pregreha ostala kar nekaznovana!

ZENKA: Ljubčka pa še manj! O, ne, kar iz glave si izbijte! Njega sem že preveč drago plačala. Kaj mislite, da so takile mladi in zdravi fantje zastonj! Pošteno sem se morala potruditi. Pridobila sem ga s svojimi čari in z vsemi ženskimi umetnijami, kar v mojih letih — to bi lahko sami vedeli — ni več kar tako! Dajte no, dajte, saj sem dala zanj vse, kar sem še imela, svojo zakonsko srečo in svoj dušni mir, svoje prve sive lase, pogledjte, tule! Čisto preuranjeni so! In za nameček ga še imam in nimam. Saj si lahko predstavljate, kakšen je mlad in zdrav človek! Vsak hip je pripravljen odleteti.

VLOMILEC: To me prav malo gane! Pametneje bo, da ne poskušate več z raznimi coprnijami ali celo z moledovanjem, sploh z ničemer podobnim. Brezčuten sem kot kamen in nič mi ni svetega. Pri izsiljevanju pa sem še najboljši trd. Odšteli mi boste, kolikor bom zahteval.

ZENKA: Zdaj se mi je šele posvetilo! Izsiljevalec ste!

VLOMILEC: Delam, kar moram. Imena si za svoj poklic še nisem izbral.

ZENKA: Izsiljevalec ste, seveda ste izsiljevalec!

VLOMILEC: Ne veselite se, gospa! Nič dobrega vam ne obljubljam.

ZENKA: Kdo pa se veseli! Narobe, zdaj sem pa zares ogorčena, zdaj pa zares! Mislila sem že, da izsiljevalec in podobnih ljudi sploh več ni, vsaj pri nas ne, vdala sem se že v usodo, ampak če že so, potem bi že lahko bili malo drugačni! Poglejte se vendar! Saj sploh ne ustrežate temu, kar se greste! Človek ves svoj živi dan pričakuje kaj srhljivega, podaja se v nevarnost in izziva svojo lastno usodo, v sili se zanaša celo na strelo z jasnega, da bi ga opalila in prežgala. V glavnem samo pričakuje in pričakuje, nazadnje, ko naj bi končno dočakal, dočaka pa takole! Sploh veste, dragi gospod, kako je ravnati v takem primeru, sploh veste! Jaz mislim, da se najprej napiše grozilno pismo, da dotična oseba malo trpi, mislim da, takole za začetek! Potem se napiše še eno, malce bolj surovo in z neodložljivim tajnim znamenkom na kraju, potem pride na vrsto ugrabitev ali kaj podobnega, nikakor pa ne tale vaš postarani, duhovniški obraz! In nikdar nič takole naravnost! Moj bog, kam pa pridemo, če bomo celo zadeve iz velikega sveta opravljali takole preprosto

in banalno! In prav to se je zgodilo! V vaših rokah je vse zbledelo! Postalo je prostaško! Laično!

VLOMILEC: Moja tehnika je drugačna, zato pa nič manj učinkovita! Naravnost z najmanjšimi stroški do cilja.

ZENKA: Niti pare! Od mene ne boste dobili niti pare! Za takole šušmarstvo že ne!

VLOMILEC: Spet se razburjate, gospa! Ne izplača se vam! Čustva in podobno navlako sem že zdavnaj zavrgel. Zaradi mene si lahko že jutri izberete drugega ljubčka ali pa ostanete še kak mesec pri tem, kakor vas je pač volja in kolikor ste pač tega razvrata še potrebni. Ljubčka vam sploh ne branim, ampak če nočete, da bi zanj zvedel vaš soprog in vsi vaši bližnji, da bi iz tega nastala sramota in zgražanje, če nočete, da bi vaš gospod soprog, ki je navsezadnje ugledna in spoštovana oseba, prišel v nemilost in se razjezil, če se nočete kar jutri znajti na cesti kot zadnja pocesnica, boste odšteli, kar zahtevam. Razumeli?! Spokorili se boste! Odšteli! Najmanj sto tisočakov!

ZENKA: Sto tisočakov! Tako, tako, sto tisočakov, to je zdaj že nekaj drugega! Nekoliko bolj možat nastop, glasna in odločna beseda, skoraj surova grožnja in nič manj kot sto tisočakov! To je zdaj res čisto nekaj drugega. Moj bog, saj ste na vsem lepem dvignili tak kraval, da kar šipe šklepečejo! Ne upam si niti pomisliti, da bi vse to videl in slišal moj mož!

VLOMILEC: Ni rečeno, da ne bo! Tamle je telefon.

ZENKA: Ne, tega pa ne! Nikakor! Saj se vrne. Na kosilo pride. Veliko rajši vidim, da ga počakate, kot da bi mu kar zdajle telefonirali. Moj mož je v zakonskih zadevah zelo natančen in občutljiv. Takoj bi prihrumel domov, kar zdajle bi priletel, ko ima vsak čas priti on, ljubček, kakor mu pravite. Ne, ne, veliko rajši vidim, da ne. Že za vaju me je strah, kako se bosta pogledala. Saj fant je drugače miren in ljubezniv, ampak ob hrustu, ki ima skoraj dva metra v višino in najmanj en meter čez pleča, je človeka strah že najmanjše jeze. Povrh tega nič ne vem, kako se silak sploh vede v takole delikatnem položaju. Prav groza me je že zaradi vas. Morebiti že zdajle lomasti po stopnicah.

VLOMILEC: Le naj. Zamudil se je že malo.

ZENKA: Zamudil se je že malo, ampak pride.

VLOMILEC: Mora. Zakaj pa mislite, da sem prišel ravno zdajle?! Ljubček je moj edini in najboljši dokaz. Zadržal ga bom lepo tukaj in pokazal vašemu soprogu — seveda, če boste še naprej tako trdovratni. Sicer pa je veliko boljše, da mi ga sploh ne omenjate! Nimam rad takihle lahkoživih zapeljivcev. Prav gnušijo se mi. Več kot jih je skupaj in surovejši kot so videti, bolj se mi upirajo.

ZENKA: Potemtakem imate pištolo.

VLOMILEC: Imam jo. Tudi pištolo imam.

ZENKA: Seveda, saj jo morate imeti. Vsi možje, ki se takole žolčno zgražajo nad normalnimi ljudmi, imajo kako pripravo za streljanje in ubijanje. Ne samo ti, skoraj vsi odrasli moški imajo vsaj eno ali dve taki pripravi, ki so jim ostale od prejšnjih časov in se zdaj nedolžno valjajo po predalih. Tudi moj mož ima eno. Pokažem vam jo.

VLOMILEC: Niti koraka od mene! Pištola je že tu! Tole si rajši oglejte!

ZENKA: Prav, prav, siliti vas tako in tako nisem hotela. Zame je zadosti, da jo imate vi. Zadeva je kar pri priči postala resnejša. Zdaj že imam malo upanja. Če vam ne bom ustregla — no, denimo tako, da se bom kratkomalo poživžgala na vse, na vašo pištolo, na gospoda soproga in njegovo kariero, na mnenje ljudi in svoj lastni ugled in bom hotela imeti samo ljubčka — v tem primeru se boste najbrž z mano kar spopadli? Ustrahovati me boste skušali ali pa mi celo s silo iztrgali ta denar?! Morebiti boste celo streljali?!

VLOMILEC: Resneje, gospa, resneje! Svarim vas! Ne zapeljite me v skušnjavo! Vidim, verjamem vam, da ste sposobni vsega, ampak tudi jaz sem se že nič kolikokrat spozabil, tudi jaz! Razsodnost me zapusti. Trenutki so, ko sploh nisem odgovoren za svoja dejanja.

ZENKA: Bi se spopadli z mano, vas vprašam? Bi me zgrabili za lase in stresli, vrgli po tleh...?

VLOMILEC: Zakaj vse to, gospa! Čemu? Le malo dobre volje vam je treba. Malo skesanosti. Ponižnosti.

ZENKA: In tudi streljali bi najbrž, v očeh vam berem. Niste samo tisto, za kar se izdajate. Streljali bi. Podivjali bi. Bi ali ne bi?!

VLOMILEC: Prav gotovo. V nasprotnem primeru se ne bom zadrževal pred ničemer. Podivjal bom.

ZENKA: Mojbog, kolikor je to žalostno, toliko je tudi smešno! Dajte, nehajte, spravite že to pištolo! Mislite že malo, butec! Jaz bi se vam vendar upirala, ko bi se že odločila, zares bi se vam upirala, na življenje in smrt. Z mano vam ne bi šlo kar gladko. Razpraskala vas bi, vrat bi vam pregriznila. In tale postelja bi bila v hipu vznak in z vsemi štirimi od sebe, ogledalo v črepinjah, vaza prevrnjena in rože razstlane. In zavese, glejte, tele veličastne zavese, skozi katere ne prodre najtanjši šum, bi bile potrgane s karnisami vred in na tleh. Razbita bi bila tudi okna. In tudi na tleh. Na tepihu bi se črnila kri, o, prav gotovo bi se, vaša ali moja, populjeni lasje pa bi ležali vsenaokrog. In kamor koli bi človek stopil, kamor koli bi se zavalila — hrsk, hrsk! V hipu bi bilo tule notri kot na cesti ali v kakem najslabšem lokalu, v kolodvorski restavraciji, denimo, takole proti jutru. No, recite, če ne?!

VLOMILEC: Natančno tako.

ŽENKA: Divjač! Vi bi se že spozabili tako daleč, vi! Kaj si vendar sploh mislite, kaj si sploh predstavljate! To vendar ni stanovanje, da bi si lahko privoščili v njem take barabije, to je hram božji. To je svetišče ljubezni in medsebojnega spoštovanja! To, kar vidite, tudi ta postelja in te zavese in sploh vse, te stvari so že vse onkraj! Onkraj in vendarle tu! To je cesarstvo oziroma carstvo, da, natančno to, carstvo svobode! Paradiž, za katerega smo leta krvaveli, vsak malo in vsak po svoje, a vendar kar vsi po vrstī, nemara tudi vi sami. To je zdaj tisto, vidite, zaenkrat še v malem, ampak prav to je tisto! To ni mesto za vaše umazane in sebične naklepe! To ni ulica ne nočni lokal, ne ob štirih popoldne in ne ob šestih zjutraj! Nobenega nereda! Nikakršne nesnage, ne take ne drugačne! Mirujte! Pazite, kam stopite!

VLOMILEC: Nobenega nereda nočem, oprostite, gospa, jaz ne! Nisem prišel sem razbijat. Še na misel mi ne pride, da bi kar koli oskrunil. Narobe, prej kot se boste pokesali in prej kot bova opravila, bolj bom zadovoljen.

ŽENKA: Denar pa denar! Dajte si že dopovedati, da tole ni kar navadno stanovanje in da ne dovolim, ne dovolim, da bi počenjali v njem kake svinjarije! Pazite, kako se vedete! Sedite! Sedite, če vam rečem!

VLOMILEC: Kam pa naj sedem, vraga! Je tu sploh kam sestī! Nehajte me že posiljevati in strašiti s tem vašim stanovanjem! Tako prijetno in lepo pa spet ni, da bi človek moral paziti na vsak korak.

ŽENKA: Bedak, kakšno ti zine! Seveda ni! Arest je! Mučilnica! Brez najmanjšega človeškega okusa in posluha! Kaj pa naj bi ratalo drugega iz potuhnjene želje, da bi svet obvladali in poravnali, kaj, vas vprašam?! Kaj pa si lahko prijetnega izmislijo pusteži, ki si sami ne upajo privoščiti niti najmanjšega greha, samo da bi lahko še naprej moralizirali in drugim očitali razvrat. Takole nastane. Najhujši greh nad človekom! Nekaj zadušnega, vse v dveh, treh barvah, ki se niti ne tepejo med sabo, nekaj zaprtega in poravnane, brez topline in domačnosti. Kamor koli se obrneš, samo koti in robovi! Ves božji dan se samo natikaš in natikaš, nimaš pa kam sestī. Stalno na nogah, stalno na nogah, tako da imaš že čez mesec dni kot palec debele krčne žile!

VLOMILEC: To je vaša stvar. Sami ste ga opremili.

ŽENKA: Jaz da sem ga?!

VLOMILEC: Vi ali vaš soprog. To se mene ne tiče. Zakaj ste mu pa dovolili!

ŽENKA: Zakaj, zakaj! Kako morete spraševati tako neumno! Zato, ker je revolucionar! Zato menda, ne!

VLOMILEC: Zaradi tega mu ne bi bilo treba delati takih neumnosti!

ŽENKA: Kako da ne! Kako da ne, vas vprašam, če se mu vsaka reč izjalovi. O, saj me ni dobil tako hitro na limanice! V začetku sem mislila, da bo šla ta nesreča mimo mene, da bo šla mimo ali pa doletela še vse druge, tako da je jaz ne bom tako močno občutila. V začetku je imel veliko bolj prijazne namene. Name-raval je urediti kar ves svet, narediti paradiž iz zadnjega kotička na zemlji in za vse ljudi, ne samo iz tega stanovanja in samo za naju. Nesreča je v tem, da mu ni uspelo. Pravzaprav: nesreča je v tem, da si ni hotel priznati tega neuspeha, ni in ni. Za nič na svetu ne, trma trmasta, ki je z volom ne bi premaknil. Nekaj časa je medlel od žalosti, potem pa se je lotil zadeve v malem. In tule, kot vidite, v tem stanovanju, ki je bil nekdam prav prijazen in prijeten domek, mu je to kot za nalašč uspelo. Zdaj je vse razporejeno kot po vrvici. Ukročeno. Obvladano. Te-gale prekrasnega lestenca se sploh ni mogoče ogniti. Nепrestano je treba živeti s sklonjeno glavo pod njim, neprestano, da niti za trenutek ne moreš pozabiti na vso to lepoto in bogatijo. Saj manjka nama v tem paradižu res nič, bogastva je veliko, ampak ostalega je malo. Celo prijatelji so naju zapustili. Prej so zvonili eden za drugim, nisem jim mogla sproti odpirati vrat, zdaj pa že leto dni ni nobenega več v hišo. Partije taroka ne spravimo več skupaj.

VLOMILEC: Laž na laž. In ena bolj debela od druge! Zakaj, povejte, zakaj pa sami nič ne spremenite? Zakaj ne napravite iz tega svoj prejšnji domek, če vam je res zdaj tako nezno?

ŽENKA: Zakaj pa! Saj tudi on nima kam sest! Zakaj bi ne bil malo kaznovan!

VLOMILEC: Tako torej! Čakam in čakam, še zmerom sem milo-sten, vi pa nič! Nepoboljšljivo naprej. S stanovanjem in z vsemi mogočimi lažmi bi me radi premotili, premotili in zapeljali še mene! Ne, ne, zastonj, tako poceni ne bova končala! Tole sta-novanje je prav spodobno in tudi življenje v njem še malo ni napak, da veste! Prav razveseljivo je videti takle neusmiljen red, prav razveseljivo, le vi ste nehvaležnica! Potuhnjenka! Sle-parka!

ŽENKA: Točno. Saj si sami lahko mislite! V tem namišljenem para-dižu niti jaz sama nisem več tišfo, kar bi morala biti. Vse drugo sem, samo ženska ne!

VLOMILEC: Nehajte! Pri priči nehajte! Tule, pištolo pogledjte, da ne boste pozabili nanjo! Dal sem vam lepo priložnost in potrpež-ljivo sem čakal, potrpežljivo, vi pa takole zvijačno in hinavsko, naprej in naprej. Mučenico se delate, da bi se vas skoraj res usmilil. Zapuščeno in ubogo ženičko, ki si je že morala poiskati tolažbo v naročju lahkoživca. Mene samega bi radi napravili za odrešenika, ki je prišel k vam kot naročen, da bi vas rešil iz tega strašnega pekla. Še malo in zaprosili me boste za pričo na

razporoki. O ne, tako lahkoveren in popustljiv pa le nisem. Boste že ali še zmerom ne?! Še vas čakam!

ZENKA: Kaj naj bi, Bog vas je dal?!

VLOMILEC: Torej nočete. Še na misel vam ne pride. Take zakrknjenosti pa še ne! Namesto da bi spokorjeno padla na kolena, kakor človek upa in pričakuje od nje, namesto da bi s solzami izprala to svojo umazano dušo, ona rajši še naprej brodi po blatu. Namesto da bi prosila odpuščanja, ko bi ji človek lahkega srca vse odpustil, da, lahkega, ker si niti sam ne želi drugega, ona še naprej laže! Niti trohice vesti in obžalovanja, nič ženskega sramu in ponižnosti! Sploh nič! Prevarala bi rada še mene! Zdaj je konec, zdaj je pa zares konec moje popustljivosti! Plačali mi boste tega svojega ljubčka, plačali! Ne samo sto, dvesto tisočakov mi boste dali!

ZENKA: Kdo pa je rekel, da vam ne bom! Seveda vam bom plačala, vse, kolikor zahtevate, ampak samo plačala in nič drugega! Kaj pa si sploh predstavljate! Kdo pa ste vi, da bi morala pred vami na kolena?!

VLOMILEC: Tristo tisoč! Tristo! Samo tako se še pogovarjam!

ZENKA: Ali pa milijon. Menda ne mislite, da bom zaradi nekaj piškavih krajcarjev dovolila, da bi za ljubčka zvedel moj mož?! Kako pa sploh pridete na tako žaljivo misel! Jaz sem vendar kresnička, lučka v temni človeški noči! Zvezda vodnica! Sočlovek! Prvi in najbližji! Jaz nisem kaka šavrasta in izprijena ženska — vse to sem, kar ste slišali, in vse to bom tudi ostala! Za kakšno me pa sploh imate?! Dajte, recite na glas, če si upate! Jaz nisem ženska, ki bi zapustila moža kar ob njegovi prvi nesreči in napaki. Tudi nisem tako nora, da bi se vam na ljubo podala na cesto, ko sem morala presneto stisniti zobe, da imam končno vse pri roki! Nesramnež ti tak, kaj vse si dovolite! Zadnji čas, da pride moj hrust, zadnji čas! Ta vas bo že izprašil! Ta vas bo že naučil pameti in spoštovanja!

T R E T J I P R I Z O R

(Zenka, Vlomelec, Ljubček)

LJUBČEK: Oprosti, ljubica, malo sem se zamudil, ampak ti avtobusi, ti avtobusi...! Saj se ne moreš zanesti nanjel!

ZENKA: Lahko bi bil malo bolj točen, da! (Vlomilcu) Zdaj je pa že tu, zdaj je pa že tu! Zdaj bo pa hitro konec te vaše predrznosti! (Ljubčku): Zdaj pa kar! Naravnost v tegale! Ven ga vrži, vsiljivca nesramnega, ki bi me rad spravil na kolena, ven, skozi okno ali skozi vrata! Nič ne bodi usmiljen z njim, samo pazi, da te ne bo ustrelil. Pištolo ima.

LJUBČEK: Zakaj pa ta nepotreben cirkus, ljubica! Prav žališ me s tem, da veš. Vedeš se do mene najmanj tako, kot da sem kak neuslišan petošolec, ki sem se zalepil nate za vse večne čase! Oprosti, če te motim, s tem bedastim cirkusom pa pri priči nehaj! Nikoli nisem zahteval, da bi bila samo moja! Rade volje se umaknem.

ZENKA: Poglej ga no, zajca, kakšen je! Pištrole se je ustrašil!

LJUBČEK: Nehaj s tem, sem rekel! Niti najmanjšega kravala še nisem dvignil, da bi se morala takole sprenevedati. Zame je to tako, kot da se ni nič zgodilo. (Vlomilcu): Vi pa pazite, da se ne boste prehladili. Tu se te stvari delajo zmerom pri odprtem oknu, da obenem s pregreho vdira še življenje z ulice. In povrh vsega še na tleh, najrajši pod kupom pohištva. Pazite se, vam pravim, še kihali boste in iz oči vam bo teklo.

VLOMILEC: Jaz teh stvari ne delam. Nisem jih še in jih ne bom.

ZENKA (Ljubčku): Reva ti taka!

LJUBČEK: Zdaj pa zares! Dozdaj ti nisem še nič zameril. Ves čas sem prekleto dobro vedel, da sem v tvojih igrah le nekakšna epizoda, nekakšna vmesna točka, ki že mora biti malo bolj nenaavadna. Ne jezi me zdaj s tem glumaštvom, saj nisem šele včeraj priplaval po župi. Vedel sem, da si boš po meni zaželela kaj zlahtnejšega, kaj bolj poduhovljenega in imenitnega, s temnimi naočniki in usnjenimi rokavicami. (Vlomilcu): Kakšno marko pa vozite, če smem vprašati?

ZENKA: To ni nikakršen gospod, to je izsiljevalec! Tristo tisoč zahteva, sicer bo oba spravil v nesrečo. Mene na cesto, tebe pa v arest. Možu bo telefoniral.

LJUBČEK: Je to res, gospod?

VLOMILEC: Prekleto res je! Tudi slikal sem vaju že.

LJUBČEK: To je pa potem nekaj drugega. To je za spremembo spet enkrat hudičevo resna zadeva, trdna, bi rekel, skoraj oprijemljiva. To je potem res moje področje. In tudi dvoma ni nobenega: vreči vas moram skozi okno ali pa odšteti, kar zahtevate. Ne boste mi verjeli, gospod, odločil sem se za drugo varianto, a, žal, nimam niti ficka. Niti ficka, gospod! Ravnokar sem dami hotel reči, da bi mi posodila za cigarete, preden bi se lotila česar koli drugega. Zavedam se, da je zadeva hudičevo stvarna in da sodi v moje področje, ampak pogledajte, na glavo me lahko postavite, nič ne bo padlo od mene. V sili vam lahko dam naslov malo starejše gospe, h kateri zahajam bolj proti večeru in je prav tako omožena in premožna...

VLOMILEC: Tudi vi boste nekaj primaknili! Iz zemlje izkopljite, ampak dali boste! Kako sploh morete biti tako nekorektni! Z gospo sta se vendar skupaj valjala, vse užitke sta si delila in nemara ste vi pri tem celo bolj uživali, da, prav gotovo, če le

pogledam te vaše pohotne ustnice, zdaj pa zahtevate, da naj vse stroške nosi gospa sama! Kaj je to, milo rečeno?

LJUBČEK: Ste prišli moralizirat ali izsiljevat? Jaz sem vas imel dozdej za resnega človeka.

VLOMILEC: Izsiljevat sem prišel. Denar hočem. Zdaj še toliko bolj, ko vas vidim od blizu. Saj imate mastno in mozoljasto kožo in tudi sicer niste videti prav preveč čisti. Mraz me stresa pred vami. Dotaknil se vas ne bi, za noben denar ne. Ne predrznete se, ne recite, da se je tale žlahtna gospa spozabila kar sama, da vas je kar sama potegnila v posteljo! Ne recite mi tega! Vi ste jo zapeljali, vi ste priklicali vanjo vso to mesenost, da zdaj še sama ni več tako natančna in sramežljiva! Vi ste tisti!

ZENSKA: Ne, ne! Zlikanih ljudi ne maram! Kravate in bele srajce videti ne smem! Kar je res, je res!

VLOMILEC: Molčite! (Ljubčku): In zdaj boste plačali! Dali boste svoj delež, čeprav se še tako izvijate! Ne recite mi, da niste nikjer v službi, da se preživljate kar z zapeljevanjem in podobnim!

LJUBČEK: Zadeli ste. Nikjer nisem.

VLOMILEC: Delate pa menda le?!

LJUBČEK: To pa. Delam. Garam.

VLOMILEC: Kaj delate in kje?

LJUBČEK: V glavnem podiram. Mite podiram.

VLOMILEC: Podirate, podirate! Koga podirate in kaj podirate? Bodite jasni!

LJUBČEK: Tudi ženske, ko že cikate nanje, ampak tudi ženske samo v primeru, če so mitološka bitja, svetnice, zvezdice in kaj podobnega. Moje delo je podiranje mitov in tega se držim, vsaj do zdaj sem se držal! Imam posebno veselje ali pa sem malo trčen. Fantastično je, kar se dogaja z mano, povem vam, gospod. Do prave narave sveta bi se rad prigrizel in pri tem mi ni žal ne zob ne življenja, sploh ničesar. Prav obseden sem. S tega nalepotičenega sveta moram potrgati vse maske, sicer me bo konec. Ob kateri koli reči, ki se mi zalepi za oko ali mi udari na sentimentalnost, me takoj pograbi, da bi jo raztrgal ali zbrisal. Verjamete ali ne, laž me prav spolno razburja. Razgnala me bo nekoč. Niti pedi dekliske kože ne smem več videti, da bi je kar takoj ne vščipnil in ji zapustil vsaj modrico. Razdraži me, kadar zagledam dekletce z velikimi, nevednimi očmi, tankim vratom in belo poltjo, vso v nekakšnih volančkih in čipkah, v rožasti ali nebesno plavi barvi — razdraži, ker tolikšne laži kratko malo ne prenesem. To je neke posebne vrste pravičnost in jeza. In tudi neusmiljenost, o, tudi! Če je človek takole star in oguljen, kakršen ste na primer vi, mora biti skromen in ponižen kot pes ali pa najhujši zločinec. Nobene druge izbire nima. Zanj

samega je boljše, da se ne pretvarja. Vi ste zadeli kar pravo in vas ni treba biti prav nič strah. Zahvalite Boga, da niste idealist! Če je kdo zmešan od idealizma, ves predan vzvišenim idejam in zveličanju, mora dovoliti, da ljudje hodijo po njem in ga pomendrajo. Niti pisniti ne sme! In tudi takale boljša gospa se nima pravice kaj dosti poigravati. Tisto mora biti, kar je: lačna zdravega in mladega mesa, malo perverzna in malo neumna.

ZENSKA: Čudovit je! (Vlomilcu): No, povejte, če ni čudovit! Resničen. Stvaren. Tudi vi bi se pregrešili na mojem mestu.

LJUBČEK: Zdaj pa menda lahko grem. Povedal sem, kar sem imel povedati.

ZENKA: Kam pa?!

VLOMILEC: Hopla! Nikamor še, mladenič!

LJUBČEK: Pustite me! Denarja nimam, sem rekel, tukaj pa je zoprno in dolgčas. (Vlomilcu): Kaj pa mislite, gospod, takole življenje postane človeku sčasoma zoprno. Tudi takole! Takole morda še najbolj. Se v rosnih letih pasti naravnost med ženske noge in tam kar ostati. Nobene podoknice prej, nič opevanja ali oboževanja, nič čaranja, nobene madone v oltarju ali vsaj na balkonu, ampak kar naravnost v sredo resnice in povrh vsega še za zmerom. Od mladega in za zmerom! To vendar ne gre! Poizkusite, videli boste! Vsemu se privadiš! Vse prehitro se sprijazniš s svetom in se kar zapustiš. Že zdaj žrem kot prašič in me prav nič ne moti, če mi mast kaplja z rok v naročje, ne brijem se več in ne umivam vseeno mi je, kako sem oblečen in kaj si ljudje mislijo o meni, koliko imam črnega za nohtom in kdaj mi uide kak glasnejši vetrček, prdec — kakor se temu pravi po domače. Ne, ne, saj ni napak takole sredi življenja, ampak jaz sem še mlad, jaz sem še mlad!

ZENKA: Kaj misliš s tem?

LJUBČEK: Jaz sem še mlad — to ni nič drugega! Jaz imam še pravico, ki so jo drugi že zapravili, takole z leti! Tudi jaz bi rad še malo pesnil! Tudi jaz bi si rad privoščil to razkošje! Nesrečen bi bil rad malo in nezadovoljen, da bi tudi mene kdaj stisnilo pri srcu in da bi zatulil v svet kako zapeljivo misel, ki bi se prijela kar vseh po vrsti. Ne samo pravico — dolžnost imam, dokler sem še mlad! Saj si menda ne želite, da bi se življenje kar ustavilo!

ZENKA: (Vlomilcu) Ga slišite! Zmešalo se mu je! Zadržite ga vendar! Zadržite!

LJUBČEK: Ne ščuvaj name! Ne zadržuj me! Samo pod enim pogojem še ostanem pri tebi! Končala bova s tem in postala bova ljubimca! (Vlomilcu): Ste videli! Nisem še dobro izrekel svoje ideje, že je začela ščuvati name!

ZENKA: Ljubimca, ljubimca! Saj sva! Ali morda nisva?!

LJUBČEK: Figo sva! Kaj pa je med nama povzdignjenega, no, kaj je med nama tako lepega, da bi lahko koga zapeljalo! Najprej te bom ugrabil, draga moja, kakor se ljubimcu spodobi, potem bova pa pobegnila! Zares pobegnila! Ne bova se zavlekla kar v prvo seneno kopo in kar tjale, za zadnje mestne hiše, potovala bova malo, draga moja, potovala! Malo peš in po trdem mrazu, malo pa tudi na vrancu in po najlepšem soncu. Morebiti tudi na saneh in s pasjo vprego, predvsem pa daleč! V Mezopotamijo! V Indijo Koromandijo!

ZENKA: Kako lepo te je slišati! Malo na vrancu, malo na saneh in s pasjo vprego, predvsem pa daleč! In ves čas v tvojem naročju! Marš! Poberi se še ta trenutek! Zgubi se mi spred oči in se mi nikdar več ne prikaži, umazani, zanikrni prevarant! Najprej me štirinajst dni tako čvrsto objema, da sem še danes vsa plava, no, pogledjte, vseh pet prstov se mi pozna, kamor koli se pogledam. Stirinajst dni, da ga že jemljem za resnega človeka, potem ti pa kar na lepem pride na dan s takole romantično goljufijo, ki so jo že največji idioti zdavnaj spregledali! Ugrabiti naj bi se mu dala, na cesto naj bi se podala in kolovratila kar tjavdan, zanikrnim psom naj bi se prepustila! Marš! Marš ven!

VLOMILEC: Mladenič ne bo šel nikamor!

ZENKA: Ta pa je lepa! Takoj zdajle bo zginil! Jaz že ne bom gledala takega sleparja v hiši! Takoj, sem rekla! Ko bi bil samo nesramen, bi mu še odpustila, ampak je poleg tega še prevzeten! Takle potepinski cigan in povrh vsega še tako prevzeten! Kar vse bi rad pograbil in imel, kar vse hkrati, ko si niti jaz tega ne morem privoščiti! Tule sem in nikjer drugje, rintam in se ženem, da bi še kaj malega izpopolnila in da bi mi kaj ne propadlo, še na misel mi ne pride nič drugega, on bi pa potoval! Vandrovca bi se šel za nameček! Ven! Takoj ven! Naj se vendar vrne moj možek in ga dobi tukaj! Užaljen bi bil vendar, upravičeno bi bil užaljen!

VLOMILEC: To je vaš ljubimec! Ne pozabite tega, gospa! Odšel bo, ko mi boste plačali! Niti trenutek prej in niti trenutek pozneje!

LJUBČEK: Tudi jaz sam se ne umaknem. Ta ženska mi bo najbrž res kaj naredila, oči mi bo izkopala, kolikor je divja, ampak jaz se kljub temu ne umaknem. Zdaj pa nič več. Zapeljivo misel imam, idejico, bi rekel, in zanjo sem se pripravljen boriti do konca. Celo sedel bom.

ZENKA: Ven, sem rekla! Nemudoma!

VLOMILEC: Nikamor ne bo šel!

ZENKA: Zdaj ste začeli celo s pištolo! Prav, prav, kar ustrahujte me, kar dajte, ampak tudi jaz znam biti nesramna. Plačala vam bom, ko boste temu prevarantu prisolili klofuto in ga pahnili po stopnicah. Niti trenutek prej in niti trenutek pozneje. Plačala

vam bom, kar vsega pa ne bom požrla! Kam pa pridemo, če nas bodo že takile smrkavci vlekli za nos!

VLOMILEC: Niti dotaknil se ga ne bom.

ŽENKA: Imate res toliko časa?

VLOMILEC: Imam ali nimam, fanta ne bom nagnal. Fant mi je edini porok, da mi boste vsaj plačali, ko se že niste hoteli spokoriti! Kaznovati vas moram in kaznoval vas bom. Tudi mene že mineva potrpljenje, a bom vseeno lepo počakal. Oba s fantom bova počakala na vašega moža. In tudi jaz bom sedel.

ŽENKA: Nate ta vaš umazani denar! Na kolena prav gotovo ne bom padla pred vami! Tule je, preštejte ga pred mojimi očmi, da mi ne boste hodili nazaj, potem pa ven! Oba ven! Samo zato sem popustila, da bi se še bolj ne pregrešila, samo zato! Ste prešteli?

VLOMILEC: Štejem. Točno tristo jih je.

ŽENSKA: Kaj pa potem še čakate! Kaj še čakate?! Dobili ste, kar ste hoteli, zdaj se pa poberite! Nemudoma se poberite! Kozarček slivovke vam še natočim, če ne najdete brez nje do vrat, potem pa ven! Opravila sva! Vsi smo opravili! To pa ne, o, tega vam pa ne bom dovolila, da bi zdaj še sedli!

VLOMILEC: Zdaj pa zares! Zdajle šele pride poglavitno na vrsto, vi, candra! Candra!

ŽENKA: Oprostite!

VLOMILEC: Ne jaz, vi, vi oprostite! Kaj pa je ženska, ki se za moževim hrbtom vlačí z drugim dedcem in povrh vsega še s takimle umazancem, kaj pa je taka ženska drugega kot candra! Cipa jel Vlačuga! Nobenega drugega imena ne zasluži. No, povejte, recite, je morebiti to lepo? Je morebiti lepo, če se zakonska žena, medtem ko je njen sprog do vratu v velikih načrtih, doma valja z ljubčkom, vsa v poltenosti in mesu, vsa v tem prekletem in umrljivem mesu, ki se mi je že kot otroku zagnusilo! Ni lepo! Cipa najslabše vrste je!

ŽENKA: Poglej ga no, kako je na lepem zadrt in svetniški! Saj je slabši kot moj mož! (Ljubčku) In ti, čemu se režiš tamle v kotu kot prismojen! Skoči vanj in ga utišaj, postavi se zame in za najino čast, če si sploh možki! Tudi tebe žali!

VLOMILEC: Je to lepo? Povejte! Se spodobi? Je vredno človeka?

ŽENKA: Čujte, vi, to vam prepovedujem. Prepovedujem vam, da bi se vtikali v moje osebno življenje in me obkladali s takimile pocestnimi izrazi! Prepovedujem! Svoboden človek sem! Nisem dolžna požirati še take! Ne, nisem, ženska je med vami že tako preveč prikrajšana in ponižana! Za vse jo imate, samo za ljubezen ne! Kahlica za vašo revščino naj bi bila! In eno samo poznate, sinovi farškega naroda, kakršni ste — tisto, ki si jo sami namalate in ki bi morala po vsi sili odrešiti svet, za žensko iz mesa in krvi se pa še nobeden med vami ni navdušil. Zdaj pa

je konec te svetohlinske torture! Svobodna sem in pred nikomer ne odgovarjam za svoja dejanja! Dala sem vam, kar ste zahtevali od mene, plačala, zdaj pa ven! Takoj ven!

VLOMILEC: Kaj pa moja vera!? Kaj pa moje upanje in moja ljubezen, moja vera, ki sem jo nosil v svojem srcu in ste mi jo takole okrutno pomendrali! Kdo mi jo bo dal nazaj? Kdo mi jo bo plačal?

ŽENKA: Kaj meni mar vaša vera! Prav vesela sem, če ste res ob njo!

VLOMILEC: Hočete reči, da človek lahko živi kar brez vere? Kar brez upanja? Kot žival? Hočete morda to reči?! Seveda, seveda, prav to hočete? Kaj takega tako in tako lahko zine le malo-bridna babura, ki nima v sebi niti najmanjše, niti najdrobnejše iskricice večnosti. Ampak dajte, živite brez nje, kar poizkusite! Videli boste, kako je to! V svetu samem ni nobene pravičnosti in ljubezni, draga moja, sploh nič takega! In tudi med ljudmi ne! Človek je popolnoma sam in zapuščen kot zver. Izgnan je in povrh vsega še preganjan. Vse krog njega je sovražno in hladno, pomanjkljivo, sam pa je še najbolj pomanjkljiv in nezadovoljen. Da, da, nikakršna histerična babnica ni, ampak tako je in drugače ne more biti. In prav to nezadovoljstvo s svetom in samim seboj ga nazadnje pripravi tako daleč, da ni več čisto priseben, da hoče tako svet kot samega sebe spremeniti, polepšati. Izpopolniti ga hoče, približati svojemu hrepenenju in popolnosti. Samo to hrepenenje še zasleduje, da, na vsakem koraku, hrepenenje samo pa ga ves čas spremlja in gleda. Mrzlo ga gleda in vabeče, z enim samim očesom, natančno tako in takó, kakor so nam risali Boga v katekizmu. In tega zasledovanja ni ne konca ne kraja. Ušel bi rad, neštetokrat bi rad ušel temu mrzlemu očesu, ampak ne moreš, ker brez tega oobljubljenega raja ni mogoče živeti. In nazadnje je navadno tako, ne bom rekel zmerom, ampak navadno se tako dogaja, najrajši — nazadnje ta oobljubljeni raj na lepem odkriješ v kaki ženski.

ŽENKA: Nikoli! Kje, vraga, je zapisano, da bi se morala vsa vaša revščina nazadnje znesti prav nad žensko!

VLOMILEC: Prav v kaki ženski. Še najprimernejša se izkaže.

ŽENKA: Ne in ne! Ko bi bili drugačni, ne rečem, tako pa ne! Na vsakem vogalu vas sujejo v rit, povsod vas izkoriščajo in goljufajo, vi pa še kimate in ste rade volje povsod zadnji, ko pa pridete do ženske, hočete biti prvi, edini in največji! Sami korenjaki! Z večnostjo bi se radi srečali v postelji! Revolucijo bi vam morale delati s svojo ritjo! O, nič več, kar iz glave si izbijte!

VLOMILEC: Ne kar takoj, pravim. — Najprej človek išče in krvavi, sanja in kliče iz nebes na zemljo, potem si odira žulje in se gre celo politiko, ampak nazadnje, v starejših in že izkaženih letih, na lepem odkrije vse to kar tu, tako rekoč pred nosom, v nevadni ženski, na lepem dekliskem obrazku. Kar tu in vse hkrati,

prav vse, dobroto in ljubezen, pravičnost in poštenje. Našel je svoj obljubljeni raj. Nazadnje, pravim, v starejših in že izkušeni-
nih letih, kot plačilo za vse trpljenje. In če se mu potem izkaže,
kakor se je pravkar izkazalo meni, da ta lepi obrazek ni ne lepota
ne pravičnost in ne ljubezen, sploh nič popolnega, ampak takale
vlačuga — si lahko mislite, kaj se zgodi. Zadalil bi jo najrajši.
Zmlal bi jo, ničvrednico!

ZENKA: Mene ne! Jaz nisem tisto! Na pomoč bom zaklicala! Na
pomoč!

VLOMILEC: Vas ne. Seveda ne, ampak samo očesu se zahvalite.
Temu mrzlemu in vabečemu očesu, ki me spet gleda in me bo
zdaj zdaj spet pogrnalo na pot.

ZENKA: Nehajte že! Nehajte s temi živalskimi prisposodobami in
sploh z vsem! Vdrete v stanovanje, izpulite mi tristo tisoč,
potem me pa še žalite in strašite!

VLOMILEC: In kaj delate vi! Vi, ki ste mi vzeli vero in upanje,
ki ste me okradli do zadnjega in me pahnili nazaj v svet! Kdo
od naju je nesramnejši in surovejši?!

ZENKA: To sprašujete?! To sprašujete po vsem tem?! Zdaj je pa
mera polna. Požvižgam se na vse ozire. Policijo bom poklicala!

VLOMILEC: Jaz jo bom poklical!

ZENKA: Jaz jo bom poklicala! O, jaz. (Telefonira): Halo, slišite vi
tam! Takoj sem, dokler še ni prepozno! Zlikovca imam v hiši!
Za vlačugo me ima! Ubiti me hoče!

VLOMILEC: Pohitite! Ustavite ta razvrat in to pregreho!

ZENKA: S pištolo me straši! Okradel me je, zdaj pa se loteva še
moje časti! Žali me! (Vlomilcu) O, nazadnje pa le, nazadnje
pa le, slaba vest se vam je prebudila, strah vas postaja. Tako,
tako. Končno vam je le ušlo srce v hlače!

VLOMILEC: Jaz sem miren. Čakam.

ZENKA: Saj nisem slepa! Pretrgali ste zvezo! Nič naslova! Nobe-
nega imena! Kam pa naj pridejo policaji, če jih res tako želite?
Dajte, vrnite mi denar, da jih zares ne pokličem! Denar nazaj!

VLOMILEC: Počakala jih bova.

ZENKA: Kam pa naj pridejo?

VLOMILEC: Saj vendar vedo, kakšna svinjarija se tu dogaja, saj
vendar že vedo! Moj bog, pri današnji tehniki! Vse so vedeli
že od vsega začetka, čakali so le na pritožbo, na klic, na glas
od spodaj — niso hoteli nastopiti kar sami od sebe! Zdaj pa
že gredo in presneto dobro vedo, kam. Zdaj zdaj bodo tukaj.

ZENKA: Tudi jaz sem mirna, o, tudi jaz! Poglejte, ljubček je že
izginil! Prevaranta že ni več! Kakor hitro je slišal za policijo,
kakor hitro sem jo le omenila, jo je že popihal. Seveda, kaj pa

naj bi storil drugega! Tudi za vas bi bilo najbolje, da vzamete pot pod noge! Take ljudi bodo začeli zdaj preganjati, take romantike in zanesenjake, ki nazadnje le ne morejo brez nasilja. Kajpa, slepiti nebojlene ljudi in jim metati pesek v oči, poniževati jih v imenu ne vem česa, o, to bo zdaj kmalu kaznivo. Tudi to. In tudi vi najboljše naredite, da se poberete. Ušli tako in tako ne boste!

(Dalje)

Zapiski

SE O BLEJSKEM KONGRESU

Boris Pahor je v zadnji, dvojni številki Zaliva med svojimi že tradicionalnimi »Glosami« objavil kar celo stran polemike z nekim mojim intervjujem, ki sem ga imel v Novem listu pred letom dni, za časa penklubskega kongresa na Bledu. Na stvar sem bil že pozabil, toda Pahor me je v »Glosi« ozmerjal s kratkohlačnikom, in ne predobrim kristjanom, primerjal pa celo z rajnkim Benitom, tako da me je prisilil da se zagovarjam.

Problematika je pravzaprav enostavna: s Pahorjem se ne strinjava v presoji penklubovskega srečanja na Bledu. Pahorja ob spominu na sprejem na blejskem gradu zajema čustvo vznihanja, mene pa ne. Toda preden se loti opisovanja tega svojega osrednjega doživlja na Bledu, se v Glosah na široko razpiše tudi o tem, da je bilo osnovno razpoloženje osrednje slovenske pisateljske srenje na Bledu (tu misli menda tudi na samega sebe) precej skaljeno in ozračje depresivno, zaradi pravkar poteklih negativnih dogodkov v naši kulturi (Perspektive, Topla Greda, Pučnik ipd.)

Prehod iz takega depresivnega ozračja v poveličanje sprejema na Prešernovem domu v Vrbi pa takole izvede: poudarja, da je vedno bil in je še danes proti rešetkam, paternalizmom, indeksom, pogojnim obsodbam, vendar ne vidi, zakaj bi morali proti vsem tem pojavom uporabljati krivična sredstva, se s krivico boriti proti krivici; uporabljati bi morali pravična, tako rekoč čista sredstva.

A vse to je postransko! V bistvu se mi zdi namreč, da pravzaprav z Borisom Pahorjem nisva niti tako daleč vsaksebi, saj se tudi on izreka proti paternalizmu, indeksom, rešetkam, in ob pisanju intervjuja za Novi list je tudi mene prevzemalo isto depresivno občutje, kakor celotno in osrednjo slovensko pisateljsko srenjo na Bledu in torej Borisa Pahorja samega in pa take obrobne ustvarjalce kakor so Edvard Kocbek, Dominik Smole, Marjan Rožanc, Alojz Rebula, Dušan Pirjevec, Primož Kozak, Taras Kermavner (in veliko drugih, katerih imen se niti ne spominjam več), ki na Bledu še bili niso, saj jih niso niti povabili, najbrž prav zaradi tistega depresivnega občutja, paternalizma, indeksov, rešetk ipd.

Boris Pahor pa meni, da sem bil krivičen!

Krivičen do česa?

Krivičen do vzvišenega čustva poveličanja, ki naj bi ga petsto priznanih svetovnih pisateljev vzbudilo v človeku na slovesno razsvetljenem blejskem gradu! Kaj je to že takega. To je stvar organizacije, aparata. Na Bled prihaja vsako leto na stotine izletnikov, delegacij, državnikov, v avtobuse natrpanih organiziranih turistov in to vse skupaj še ni rodilo prebliska duha, ki bi odtelal Prešernov vrz. A ta misel je blizu tudi samemu Borisu Pahorju, ko meni, da so v Vencu in Zdravici zbrani že vsi svetovni priznani pesniki in pisatelji, ki so za dni kongresa napolnili njegovo rojstno hišo.

Odvisno je od zornega kota: kongresi so prav prijetna zadeva, nudijo nam možnost, da poceni vidimo svet. Kongrese danes organizira že vsako manjše me-

stece ali večja vas (Gorica, Pordenon, Murska Sobota ipd.) in čeprav so njih naslovi marsikdaj impozantni (kongres srednjeevropskih ustvarjalcev, kongres oftalmologov, kongres higijene...) bo vsak človek z glavo na pravem mestu cenil na teh kongresih predvsem dobro jedačo, pijačo, stanovanje, šele na drugem mestu bodo tako zvani »referati«.

Kdor ima na izbiro več kongresnih možnosti, se bo raje odločil za tisto, ki se vrši v manjšem, kongresno še nepokvarjenemu kraju, kakor je kakšna Gorica ali morda Videm, ali — Bled. Za tamkajšnje mestne očete kongres še nekaj pomeni in se bodo bolj potrudili, zalagali mize in razkazovali kraje. Ne bi vam pa svetoval na kongres v Milan, Pariz ali New-York, kajti navrgli vam bodo le kakšen mrzel prigrizek pa vas negostoljubno prepustili samemu sebi. Kaj je njim kongres!

Zato si prav dobro predstavljam, da je moralo biti na Bledu prav fletno. Razumem tudi, kako je takole zborovanje moralo vplivati na najskritejšo strunico našega človeka, zgodovinsko zapostavljenega in v kot potisnjenega, češ, poglejte, kam smo majhni zavrženi Slovenci, narod služkinj in mlekaric, že prišli! Kako se pri nas zbirajo svetovni in priznani pesniki in pisatelji! Počaščeni bodimo, ne pa nesramni kakor kakšni smrkvanci, ki ne vidijo zgodovinskega v dogodkih!

Človek pa, ki misli drugače, nima pravice izjavljati na desno in levo, da je bojda kristjan! Ta človek sploh ne ve, kaj pomeni biti kristjan! Kristjan je vendar bitje — to je splošno znano — ki vse potrpi, ki je vedno tiho, ki milo zapira izmučene veke pred posvetnim in pokvarjenim, pred mesenostjo in kongresi. Kristjan je pravičnik in puščavnik, ves upognjen starček, škrbast in križemgled ali pa, kako bi rekli... no... malce omejen mlad človek, prismođe pač, ki ne zna in ne sme ceniti velikih stvari tega sveta, kakor so na priliko kongresi.

Kajti temu se na kratko pravi slovenska ozkost, tradicionalna in zvesta slovenska ozkost. Ta, v tem primeru, je krščanska.

Sirok človek je namreč drugačen. Ne bo si upal motiti vzvišene zbranosti med kongresnimi referati, ko se med svetlikajočimi plešami utrinjajo vzvišene misli svetovnih in priznanih pesnikov in pisateljev, iz spomina bo izključil vse, kar še ni urejenega v naši kulturi, kot vraga se bo branil zapeljive sovpadnosti med tistim neurejenim rešetkami in ukinitvami, njih najširšem svetovnem odmevu ter sklicanjem Pen Kluba prav v Slovenijo. Ponavljam: v to sovpadnost se ne bo spuščal, nikakor ga ne bo smela mikati, pustil jo bo lepo pri miru, kaj ga briga! Res da je zapeljiva, a zapeljiva samo za neraunovešenega človeka, za človeka, ki išče priliko dati duška svoji nestrpnosti in tako pokazati svoje konstitucionalno nergaštvo in nezadovoljstvo, ki bo zanj in za njemu podobne lahko imelo še usodne posledice.

Uravnovešenega človeka je poznati predvsem po tem, da zna pravilno ocenjevati dogodke in stvari tega sveta. Uravnovešen človek je predvsem dober strateg po geslu: vsako stvar ob svojem času. Kongresno vzhičenost ob svojem in depresijo zaradi stanja v slovenski kulturi ob svojem.

GORISKA SREČANJA

Prejeli smo v recenzijo »Goriška Srečanja« novo reprezentativno revijo, ki je začela izhajati na Goriškem (onkraj meje).

Nova revija je kakor nova oseba: ko se prvič srečamo s človekom, se bomo ustavili ob formalnih ugotovitvah: ocenili mu bomo obraz, ženski noge, ipd. Istočasno pa bomo doživljali še nekaj zelo globokega, bistvenega, neoprijemljivega, ki izhaja iz celote: glasu, rok, drže, obleke.

Sele v drugi fazi se bomo lotili racionalij v reviji.

Prvi in iracionalni stik nam pomaga, da v svetu mnogotere in raznolike pojavnosti prerešujemo vse tisto, kar smo pripravljene sprejeti s simpatijo, z odprtostjo, od tistega, pred čemer se zapiramo z antipatijo.

No, ugotavljam, da so meni »Goriška Srečanja« na prvi pogled simpatična. Nekaj uspešnih fotografij: nebotičnik sredi novogoriških nasadov, Brda v cvetju,

romantična in divja zadnja Trenta, Most na Soči, Sv. Križ v Vipavski dolini. Zvezek je lepo širok, bliže likovnemu kot pa literarnemu zborniku in že na prvi pogled prenaša na človeka simpatijo, ki jo izžareva Goriška sama: mlada prestolnica, ki je bolj letoviščarski kraj kot resno mesto, staroslavne doline, gozdnate planote, ki poleti vabijo s svojo skrivnostno temoto nas popotnike po razbeljeni ravnini, njeni ljudje, monumentalno umirjeni, prav nasprotje naše kolektivne nevroze.

Kratko in malo: Goriška, recite, kar hočete, diši po dobrih, starih časih.

Toda ton »Goriških Srečanj« zna biti tudi presenetljivo moderen: koekstenčni članki, sožitje na meji, ki je ena najbolj odprtih na svetu, sociološke analize, razprave, ki jim ne manjka zdrave polemične osti, pošten prikaz zgodovine, kjer najdejo svoj pravični prostor vsi zgodovinski subjekti, od oglejskih patriarkov do nemških Avstrijcev, od fašizma do narodne osvoboditve.

Ce pa zdaj dvignemo oči od te revije same na sebi in se ozremo po vseh pomembnejših goriških prispevkih za sožitje na tej meji, kakor je recimo, revija »Iniziativa Isontina«, nam bo kmalu postalo jasno, da se na Goriškem spleta počasi že prava mreža stikov in sodelovanj, ki naj bi sčasoma popolnoma zapredla deželico in tako onemogočila kakršnokoli zaviralno delovanje ljudi, ki jim sožitje ne gre v račun.

Istočasno pa ta mreža (ki pa, žal, ne zajema nekaterih slovenskih katoličanov na tej strani meje) že tudi prerasča v *novu kvaliteto*: čutimo, da se iz nje prebujata nova organizirana nujna po premagovanju samozadovoljstva, potreba hraniti se s tujim, spoštovati drugačno, bogatiti samega sebe z odpiranjem in črpanjem iz medčloveškega in mednarodnega prostora.

Ljudje, ki gojijo medsebojne stike, postanejo boljši, bolj človeški, zrelejši in odpornejši za prihodnost.

Nekaj podobnega bi rabili tudi v Trstu!

Trst ima možnosti, ki jih Gorica nima: Trst ima univerzo, radio, gledališča, opero, dnevnike...

Trst bi v sodelovanje lahko šel na velikopoteznejši način. Rešiti bi se moral le svoje toge malomeščanske nadutosti, ki deluje na veliko jadransko pristanišče kot shicofrena paraliza in grozi v daljši perspektivi, da bo mesto popolnoma zadušila.

Trst je brez iniciativ (le zdaj zaradi ladjedelnice se je nekaj zganilo), Trst je brez fantazije, brez poguma, brez zbranosti, brez budočnosti, brez ljubezni do bližnjih in daljnih sosedov, brez vedoželjnosti in radoznalosti, brez silovitosti, ki zna hraniti perspektivni napor.

Trst je nadut, a ne samozavesten.

Ni je umornejše stvari kot tako zvana boljša tržaška družba. Pogovor v njej je brezkrven, na robu, brezciljen, velja samo plehka eksteriornost. O vsem se »lahko pogovarjaš«, le da ne zbudiš kakšnega spečega tržaškega tabuja, kakor so na priliko Slovenci, le da ne postaviš zahteve po dejanju, odločitvi ali konkretnosti. Tržaški svet je ideološki svet, ki se nikakor ne zna rešiti v svet resničnosti.

Ce se koprsko pristanišče počasi približuje Trstu glede svoje letne tonaže, je vsa krivda na hudobnih Jugoslovanih, ki zanalašč škandalozno znižujejo cene pristaniških storitev, samo zato, ker je njih zahrbtni cilj oškodovati Trst (toda zadnjič sem nekje čital, da so jugoslovanska pristanišča kljub svojim nižjim cenam aktivna, Trst pa kljub svojim visokim pasiven, in tudi, da ni res, da koprski pristaniški delavci tako zelo malo zaslužijo.). Le Trst nima nikoli nobene krivde za svojo nepremično togost.

Res je, prav imajo ljudje, ki opisujejo Trst kakor starčka, ki stopica ob svoji palici, ob vsakem novem pojavu pa zamahne z roko in reče s cvilečim glasom: »Za naših dni je bilo bolje na svetu!«

Ali pa kot tisti drugi starček iz tržaške tipike, ki vse praznike presedi v kraški gostilni, kjer mu strežejo s teranom in pršutom, on pa poje s hripavim glasom:

»Viva la e po' bon
sempre allegri e mai passion...«*

Besede, ki že pol stoletja govore o tržaškem veselju, a nosijo v sebi tudi že kal propada.

ARGENTINCI IN EDVARD KOČBEK

Vinko Brumen, Alojzij Geržinič in Ruda Jurčec se v Glasu Slovenske Kulturne Akcije št. 8 — 15. 5. 1966. na vsej fronti spoprijemajo s špranjami, ki so začele pokati v barki naše argentinske emigracije in puščati vodo vanjo.

Veliki preobrat se je izvršil v intervjuju Razgovor pod Kvirinalom, ki ga je Rafko Vodeb, profesor umetnostne zgodovine, pesnik in pisatelj, imel v letošnji Mladiki, št. 1, str. 9-12 s Karlom Vladimirjem Truhlarjem, pesnikom in priznanim teologom.

Argentinci se skušajo braniti očitka pristranosti v presojanju dogajanja v domovini.

Opažam, da je ton polemike kar se da obziren in diplomatski, pravzaprav nekoliko cmerav, kakor ga uporabljamo, kadar se obračamo na visoke zaščitnike, ki groze odvrniti od nas večrajšjo milost.

Toda argumentacija je neprepričljiva. Karel Vladimir Truhlar je bil namreč že v omenjenem intervjuju navedel dejstvo, da celo nekateri »ne levičarski, temveč preje desničarski časopisi« v tujini vidijo »v dogajanju doma veliko več pozitivnega in zdravega kakor emigracija«, dejstvo, ki ni samo popolnoma resnično, ampak, vsaj zame, že skoraj v nebo vpjoeče. Tisk, o katerem že vnaprej vemo, da je v določenih vprašanih aprioren, je nezanimiv in ga zato kratko in malo ne beremo.

To, kar je Truhlar tako lepo povedal, bi rad nakazal še z enim primerom. Pravkar sem prebral knjigo o komunističnih deželah Evrope z naslovom »L'Altra Europa«, ki vsebuje pravzaprav zbirko člankov italijanskega publicista Enza Bettize, ki so izšli v desničarskem dnevniku »Corriere della Sera«.

Skoraj polovica knjige govori o Jugoslaviji, dve poglavji pa skoraj predvsem o Sloveniji. Iz celote bi dejal, da je pisec večino informacij prejemal v Zagrebu, zato ga nikakor ni moč osumiti slovenofilstva. Kljub temu pa današnje Slovenijo takole opisuje: »Slovenija je jugoslovanska Švica — tako namreč kličejo ostali Jugoslovani z mešanim občutkom občudovanja, zavisti, polemičnega prezira najbogatejšo izmed šestih federalnih republik, ki že sto let ne pozna nepismenosti in katere življenjski štandard je vsak dan bližji Avstriji in oddaljenejši od Makedonije... Vedno smo bili najbolj razviti in to bomo ostali, tako govore Slovenci brez nadutosti, ki ni lastna njihovemu hladnemu in razumskemu značaju in to dejstvo sprejemajo kakor zakon zgodovine.«

Nato se na široko razpiše o vseh mladih tokovih v slovenskem razumnstvu, o Perspektivah, problemu Dizdarevića itd., stvarih, ki so puščale Kulturno Akcijo popolnoma hladno in so se ji zdele v vsej raznolikosti njenih publikacij komaj omembe vredne.

Moral je priti Bettiza in nam odkriti njih svetovni pomen. V pisanju teh tujih žurnalistov in publicistov se kaže vsa tista toplina, resnična zainteresiranost, poklicna radovednost, ki bi naj bile last vsakega pisca, ki si želi, da bo njegovo pisanje pravično.

Jugoslavija in z njo Slovenija predstavlja enega najzanimivejših pojavov v sodobnem političnem svetu. Je edina vzhodna dežela, ki se že nad dvajset let iz reforme v reformo nenehno demokratizira in s svojim zgledom potiska v spreminjanje še ves ostali vzhodni svet. To priznava danes že vsak kapitalist.

* *Ziveli! Vse je dobro,
vedno veseli, žalostni nikoli...*

Od naših Argentinec ne moremo zahtevati, in tega tudi ne bomo nikoli storili, da so ene misli s Kardeljem ali rajnkim Kidričem, kakor tudi od Bettize tega ne zahtevamo; toda zahtevati moramo pač, da obravnavajo pojave nepristransko in celovito, in da ne iščejo venomer tistega obraza pojavov, ki bolj prija njihovi ideološki usmerjenosti. Biti bi morali kakor znanstvenik, ki proučuje mikrobo, pa mu nikoli ne pade v glavo, ali bi se postavil z mikrobi ali proti njim.

Ce pa takšnega stališča niso zmožni, kar je zelo verjetno zaradi oddaljenosti v času in prostoru, naj pa raje pišejo spomine. Pri Jurčecovih memoarih smo videli, da to resnično tudi bolje znajo.

Toda z obzirnim delom te polemike ni še vse končano. Njih resnična čustva nad »rimskim preobratom« prav strastno izbruhnjejo na predzadnjih straneh »Glasa«, ko se Jurčec in Geržinič lotevata že tradicionalnega Kocbeka. Seveda, Kocbeka je laže napadati in mesariti, saj je splošno znano, da nima kakih močnejših zaščitnikov, zato pa se jeza proti njemu od odstavka do odstavka spreminja v pravicato histerijo.

Kocbek je lepo po vrsti: frazer, dialektik, osel, defetist, narcisist, sicer talentiran, a v bistvu pogubljen človek, najtesnejši sodelavec krvavih revolucionarjev, propagandist marksizma, krvolok, človek, ki je bil patološko podrejen nekaterim osebnostim iz vodstva komunistične partije. Italijan bi dejal: e chi più ne ha, più ne metta!

Prav fantastične in smešne konture pa dobiva to besnenje s peno na ustih, ko ga gredo primerjati s Saint-Justom iz francoske revolucije (Ti ljudje so še danes proti francoski revoluciji! Ali sanjam?). Sicer pa že v naslovu dajo roke naprej, češ: saj ni niti Saint-Just!

Stvar je takale: svoj čas se je nekoč Jurčec namreč sprehajal po muzeju francoske revolucije v Parizu in mahoma zagledal Saint-Justovo sliko. Ves prevzet »je v mladi glavi Saint-Justa opazil podobnosti s Kocbekom«. Takoj se je lotil sklepati na podoben usodo med obema osebnostima. Tudi konec bo isti. In sicer žalosten. Kakor Saint-Justu bodo tudi Kocbeku odsekali glavo na giljotini.

Tu smo že na nivoju brezumnega prerokovanja in ciganskega branja rok. Našim Argentinecem obljubljam, da si bom čimprej nabavil Kocbekov kipec ali figurico in jo poslal v Argentino. Tako se bodo lahko znašali nadnjo, jo prebadali z magičnimi iglami in sličnimi rekviziti, kajti morda bo to prej in učinkoviteje pomagalo zatreti škodljivi Kocbekov vpliv, ki se baje že širi do samega cesarskega Rima (Prav tu menda tiči zajec, se pravi oprijemljiva razlaga, zakaj zadnje čase Kocbeka tako pogosto in gostobesedno jemljejo v zobe. Kocbek je namreč že štirideset let človek koncila).

Aleš Lokar

Kaj bo sledilo

Zakaj se je Titov režim odpovedal takemu opornemu stebru, kot je bil Ranković s svojo UDBO? Ali je proces dejanske in iskrene demokratizacije v jugoslovanskem sistemu in v vsej jugoslovanski družbi res že tako napredoval, da so postale režimu dosedanje udbovske metode, kot sta jih navdihovala Ranković in Stefanović, odveč in celo v napotje, ker so ovirale nadaljnji razvoj? Ali pa je res skušal Ranković izkoristiti vso organizacijo tajne policije, ki jo je vodil, za to, da bi zagotovil čimprej vso oblast sebi, neglede na to, kar poreče

in kako odloči večina hierarhov v partiji, in je šlo torej res samo za boj za oblast med »najvišjimi«? Ali pa ima ta sprememba večji in globlji pomen, kot nova in bistvena etapa v evoluciji, ki je v teku v Jugoslaviji?

To so vprašanja, ki si jih vsakdo postavlja in na katera bi rad vedel odgovor. Tak odgovor pa bo prišel samo z nadaljnjim razvojem. Vendar pa je znanih dovolj elementov, da lahko iz njih sklepamo, kak bo nadaljnji razvoj. Predvsem je treba upoštevati, da Ranković ni prostovoljno zapustil svoje pozicije, ampak da je bil prisiljen iti. To pomeni,

da obstoja v Jugoslaviji danes tako močan pritisk zdravih, po resnični demokratizaciji težečih sil, kakor ni obstajal doslej še nikoli v dobrih dveh desetletjih povojne Jugoslavije, in da so te sile sposobne pomesti celo s takim skoro fantastično močnim in razpredenim aparatom policijske države, kot je bil Rankovičev. Res da je bil Tito tisti, ki je sklical četrti plenum na Brionih in ki je prvi obtožil Rankovića in Stefanovića in razkril njuno protizakonito in škodljivo dejavnost. Vendar pa ni mogoče dvomiti o tem, da to ni bilo toliko plod njegove osebne pobude in odločenosti, kakor pa posledica odločne, četudi zakulisne, javnosti prikrite (a ne popolnoma) akcije zdravih sil. Ze samo to, da se je Tito šele zdaj odločil odsloviti Rankovića in Stefanovića, je dokaz, da tu ni šlo za neko osebno odločitev, ampak za zaključek nekega daljšega procesa. Čudno bi namreč bilo, da bi Tito ne bil že prej vedel, kaj počenja Rankovičeva UDBA, saj je to vedel že od leta 1945 vsak povprečen jugoslovanski državljani. Zgodba o mikrofoni, ki so bili baje skriti tudi v Titovih rezidencah, je sicer zelo verjetna, ker je čisto v skladu s tradicijami sovjetske tajne policije, saj so njeni »strokovnjaki« botrovali tudi Rankovičevi UDBI. Toda tako umazano perilo bi bili mogli oprati na jugoslovanskem hierarhičnem vrhu sami med seboj in iznajti za morebitne odstopce in spremembe ter reorganizacije kak lep diplomatski izgovor, kar bi bilo mnogo bolj v prid ugledu celotnega režima. Da pa se to ni zgodilo, je vzrok prav gotovo v tem, da so zahtevale tiste sile, ki so hotele odstranitev Rankovića in konec udbovske »države v državi«, jasno in očitno obsodbo takih metod, s čimer so se hotele tudi zavarovati pred tem, da bi se stvari ponovile in morda še z represalijami.

Druga stvar, ki jo je treba upoštevati pri presoji možnosti in verjetnosti pri nadaljnjem razvoju v Jugoslaviji, pa je ravno moč tistih sil, ki skušajo napredovanju k demokratizaciji jugoslovanskega življenja, pa naj bo še tako relativna, zastaviti korak. Kdo so te sile? Nedvomno se motijo tisti, ki menijo, da je Ranković s svojo UDBO edini nasprotnoval tistim oblikam demokratizacije javnega življenja, za katere uporabljajo simbolični izraz »samoupravljanje«. Ranković je bil samo orodje teh sil,

njihov najbrutalnejši, a ne najbolj bistveni izraz. Gmota teh sil je v resnici mnogo bolj zapletena in nikakor ne ideološko enotna. Pri natančnejši analizi lahko brez težav pripravimo, da ne obsega samo gospodarskih »konservativcev« v partiji, ki dajo več na »močno roko« in na administrativne ukrepe kakor pa na samoupravljanje in na gospodarsko logiko ter delavsko samoupravljanje. Pomen teh »konservativnih elementov« nekateri morda nalašč pretiravajo, da s tem prikrijejo druge, bolj zavestno politične skupine in sile, ki so nasprotne reformam, tako političnim kot gospodarskim. V resnici gre za ideološko in sociološko zelo različne sile in pojave. Poleg dejanskih »Konservativcev« in »reakcionarjev« v partiji, katerih število pa je morda manjše, kot se zdi, ker velika večina vendarle zelo čuti potrebo po resnih in močnih reformah, ki naj bi izvlekle Jugoslavijo iz večnih gospodarskih kriz, gre za veličansko gmoto pasivnih in v vsakem pogledu nezavednih ljudi, produkt zanamarjene moralne, nacionalno-državljanске in kulturne vzgoje, ljudi, katerih edina skrb je, da si ohranijo sedanje relativno dobre birokratske položaje, do katerih so se prikopali, in se zato bojijo ne le vsake reforme, ki bi zahtevala na vseh odgovornih mestih večjo kvaliteto in večjo zavednost, ampak sploh vsake spremembe. Njihov ideal sta stabilnost in imobilnost. To so ljudje ki dozdevno najbolj vneto, hkrati pa najbolj šablonsko, nedomiselnost in v bistvu neučinkovito izvajajo vsako »kampanjo«, ki je naročena od zgoraj. Z isto hinavsko in neučinkovito vneto bi služili vsakršnemu režimu, ki bi jih pustil na njihovih mestih. To je tista nižja birokratska plast, ki ni zasedla svojih mest po zaslugi pravih poklicnih in moralnih kvalifikacij, ampak zaradi zvez, komolčkarstva, gonje za čimdonnejšimi službami in zlasti tudi zaradi dobrih zvez z UDBO. Med njo so nešteti bivši in še nedavni prisluškovačci in ovaduhi in vsi tisti, ki jim zadostuje za duševno življenje fraza. Ker dolgo let ni bilo prave kvalitetne izbire osebja, je ta plast nenaravno narasla in zadržala pošastno težo v jugoslovanskem življenju. Označili bi jo lahko s eno samo besedo: povprečnost, povprečnost v vsakem pogledu. To je tista plast, ki tako niža raven na vseh področjih, od tiska do tovarniških izdelkov.

Druga gmota, ki je po svojem bistvu nasprotna reformam, je visoka zvezna birokracija, ki se je zaradi objektivnih in subjektivnih razlogov, ker je središče države pač v Beogradu in ker se rekrutira največ iz tamkajšnje »čaršije«, ozko povezana s srbskim nacionalizmom. Za to plast bi pomenila vsaka resnična reforma in decentralizacija pravo katastrofo, ker je bolešno navezana na »zvezna« korita, razne zvezne sklade, blagajne, ministrstva, centrale itd. itd., kamor se zaradi centralistične ureditve vsega državnega in zlasti gospodarskega življenja od vseh strani steka denar, s katerim potem »gospodari« in to ne preveč natančno. Ta visoka birokracija obvladuje zvezne denarne zavode in osrednje banke, zvezno upravo, osrednje urade vseh zveznih in centraliziranih organizacij (drugih tako skoro ni), diplomacijo, »Tanjug« in seveda tudi vojsko. Iz te plasti je bil tudi vodilni kader UDBE, kot npr. Stefanović. To so ljudje, ki se najrajši nagovarjajo med seboj s krstnimi imeni ali celo s čisto prijateljskimi nazivi kot »Čeča«, »Koča« ali podobno, se tikajo in opravijo vse »zvezne« posle ob »crni kafi« in s prijateljskim trepljanjem po hrbtu. Z največjo lahkoto in z naravnost občudovanja vredno spretnostjo uporabljajo po potrebi ali hkrati Marxove ali Titove citate in srbsko nacionalistično frazeologijo ter hodijo predavat v Slovenijo. Med to visoko birokracijo so posejani redki funkcionarji iz Slovenije, katerim ti kolegi radi prepuščajo čisto tehnične posle, ki zahtevajo pridnost, niso pa povezani s pravo odgovornostjo.

Ta birokratska plast se krčevito brani vsake decentralizacije in jo tudi z največjim uspehom bojkotira, zato je danes centralizacija v Jugoslaviji kljub vsemu dolgoletnemu govorenju o decentralizaciji hujša in osrednja državna oblast močnejša kakor kdajkoli prej. Dokaz za to je med drugim dejstvo, da so odvezte republikam skoro vse gospodarske in politične kompetence in da ima npr. republika Slovenija za eno tretjino manjši proračun kakor še enkrat manjša avtonomna dežela Furlanija-Juljska krajina, tako da ne more rešiti nobenega svojega večjega problema. Ta plast ni identična s pravim partijskim političnim vodstvom, v rokah pa ima dejanska komandna mesta v upravi in gospodarstvu. Absolutni monopol ima npr. nad deviznim režimom in nad zu-

nanjo trgovino, pa tudi nad razdeljevanjem proračunskih skladov. V bistvu se razlikuje le malo ali nič od predvojnje beograjske čaršije in ima prav isto mentaliteto, zato presoja splošno-državne jugoslovanske zadeve s srbskih nacionalističnih pozicij, ki pa v resnici odgovarjajo le njenim sebičnim interesom in pohlepu po oblasti in denarju.

Ta plast visokih birokratov je dejansko najbolj zagrizeno nasprotna gospodarskim in političnim reformam, ker nima od njih kaj pričakovati, lahko pa samo izgubi. Najbolj je bila razkrinkana zadnje čase v raznih zveznih športnih centrih in forumih, ker je v športu pač dovoljene nekaj več kritike kot drugod in ker so klavrnji rezultati njenega dela tu najprej vidni.

Tretjo skupino nasprotnikov režima predstavljajo bivši stalinistični dogmatiki, komunistični funkcionarji, ki so bili vzgojeni v stalinistični šoli in so se ji po prelomu s Kominformom l. 1948 slovesno odrekli in jo obsodili, a so si vendar ohranili vso njeno »formo mentis«, vse njene pojme, vso njeno politično abecedo, bi lahko rekli. Ti ljudje so zvarili vse dosedanje jugoslovanske ustave in se pri tem vendar niso zavedeli (ali pač?), da so v vse tri vključili v bistvu vse osnovne teze in pojme stalinizma glede narodnostne politike. Vse do danes se niso odrekli pojmu stalinistične »federacije«, ki pomeni v resnici najbolj tog, hierarhično urejen centralistični sistem, ki si ga je mogoče zamisliti in ki pod videzom neke »enakosti« v vsakem pogledu favorizira najštevilnejši narod, delno zaradi večje učinkovitosti centralističnega sistema (en državni center, en državni jezik, ena vojska, ena partija, en plan, enotna gospodarska politika neglede na vsakovrstne stopnje gospodarske razvitosti, sposobnosti itd.) V Jugoslaviji je privedlo to do popolnega nesmisla, da se govori o samoupravljanju posameznih delovnih kolektivov in podjetij, nihče pa niti ne omeni, da naj bi imeli tudi narodi, ki sestavljajo Jugoslavijo, pravico do »samoupravljanja«, to je do avtonomnega nacionalnega političnega, gospodarskega in kulturnega življenja, četudi so neskončno bolj živi in razviti organizmi. Gospodarske krize v Jugoslaviji niso dejansko nič drugega kakor posledica te toge politične in gospodarske centralizacije, ki je v nasprotju ne le s cilji svoječasnega odporniškega

gibanja pri teh narodih (vsaj pri nekaterih), ki je imelo za svoj glavni cilj ustanovitev lastne popolnoma avtonomne države (kljub morebitni povezavi z drugimi jugoslovanskimi narodi) z lastno vojsko, zakonodajo, gospodarstvom in kulturo, ampak tudi z vsemi dosedanjimi izkušnjami s centralizacijo. Cetudi je taka centralizacija v očitnem nasprotju z zdravo pametjo, vendar trdovratno vztrajajo pri njej in največji tabù v današnji Jugoslaviji je ravno vsakršna razprava o možnosti kake drugačne ureditve, npr. o konfederaciji. Država kot taka je tem stalinističnim dogmatikom še vedno glavni idol, mnogo bolj kot socializem sam po sebi. Pripravljani so namreč tvegati, da propade socializem, da ohrani svoj ideal stalinistične »federacije«, čeprav ne morejo ostati slepi za to, da ravno tak centralizem hromi ustvarjalnost in gospodarsko učinkovitost, s tem pa tudi socializem, tako pri posameznih narodih kot v vsej državi kot celoti.

To so tiste tri glavne sile, ki se upirajo reformam in ki so bile po svoji naravi in hotenju tesno povezane z Rankovičem in UDBO, saj je ta pomagala ohranjevati dosedanja sistem, ki je njihovo delo. Tudi razvila se je lahko le pod njihovim okriljem. Identificirale so se s Titovim kultom in državnimi in partijskimi interesi. In kljub Rankovičevemu padcu vztrajajo naprej na svojih pozicijah in pri svojih konceptih. Zato lahko pričakujemo, da z odstranitvijo Rankovića določen razvojni proces v Jugoslaviji ni končan, ampak da se šele začneja. Z odstranitvijo Rankovića in z obljubljenom reorganizacijo in skrčenjem UDBE je odstranjeno le orodje terorja, ki je doslej držalo vse naprednejše in svobodoljubnejše sile v šahu. Zdaj bomo videli, če bodo znale te sile novi položaj izkoristiti in če bodo prešle v odločno ofenzivo in izbojevale končno zmago tistemu, kar je najbolj pametno in logično ter že davno zrelo za uresničitev, ali pa se bodo dale še dalje držati v šahu.

Tito je služil doslej za simbol in ščit konceptom, ki so se zdeli tudi Rankovičevi. Zdaj se je znašel pred alternativo: ali da opravlja to nevhvaležno vlogo še naprej, z verjetno vedno manjšim uspehom in z vedno večjim tveganjem za svoj osebni ugled, ali pa da podpre svobodoljubne težnje zdravih sil, katerih nosilci so predvsem mlajše generacije.

Ce se bo odločil za prvo, bomo najbrž pričeli, da se bo začel tako v partiji kot v vsej javnosti bolj ali manj očitno boj proti kultu osebnosti in voditeljstva in notranja nasprotja v državi bodo zadočila počasi — ali tudi pa hitro — eksplozivno napetost, kajti tako posamezniki kot narodi so naveličani čakanja in pasivnosti, medtem ko ves svet naglo hiti naprej. Ce pa se bo odločil za edino pravilno pot, da podpre svobodoljubne sile in težnje v partiji in državi in zlasti tudi pri posameznih jugoslovanskih narodih, bomo morda doživeli že v kratkem presenetljive reforme tudi na političnem področju, kajti edino te lahko zagotovijo tudi uspeh gospodarskim reformam. Vendar bi bilo napačno, če bi se vdajali pretiranemu optimizmu.

Spričo vseh teh problemov in trenj se zdi poskus Mihajla Mihajlova, organizirati v Jugoslaviji socialno-demokratsko stranko, sicer zelo idealna in pogumna, a vendarle tudi skoro otroško naivna poteza, ki ni računala z dejanskimi frontami in silami, ki si danes v okviru SFRJ stojijo nasproti in se pripravljajo na odločilni politični spopad. Zato je njegov poskus tudi splahnel brez vidnega političnega učinka; vzvalovil je nekoliko le gladino čisto kulturnega področja. Socialdemokratsko ali katerokoli drugo stranko bo mogoče organizirati v Jugoslaviji samo tedaj, ko bodo razmere že dozorele za to, to je v mnogo večji politični svobodi, ko bo mogoče opreti take poskuse na veliko širše politične kroge in jih izpeljati brez nevarnosti pred aretacijo in nahujskanimi demonstranti, torej brez prevelikega osebnega tveganja in vsaj z relativno možnostjo na uspeh. Predvsem pa je treba upoštevati, da je še popolnoma veljavna ugotovitev raznih predstavnikov ZKJ (Zveza komunistov Jugoslavije), da je bila komunistična partija edina, ki je lahko l. 1941 združila v isti politični organizaciji določene politične sile vseh jugoslovanskih narodov, po zaslugi svoje internacionalistične ideologije in dejstva, da ni imela kot ilegalno opozicionalno gibanje nikake odgovornosti za diktatorske in poldiktatorske režime v stari Jugoslaviji; zato je edina lahko tudi postala nosilka ideje nove jugoslovanske države in je še vedno edina, ki lahko to idejo uresničuje. Seveda pa samo z metodami, ki jih Mihajlo Mihajlov obsoja, ne da bi se zavedal, da so nujne in da danes brez

diktature in brez totalitarnih metod ne bi bilo več mogoče ohraniti enotne jugoslovanske države. Vsaka druga čez vso jugoslovansko ozemlje razporena stranka je danes nemogoča. Pomenila bi le tih sporazum za čimprejšnjo likvidacijo enotne države, v primeru, da pride na oblast, ravno zato, ker bi se odrekla nasilnim metodam za njeno ohranitev.

Zato je po realistični presoji možno ustanovljati netotalitarne stranke v jugoslaviji samo v okviru posameznih jugoslovanskih narodov, torej take, ki bodo nosilke nacionalnih političnih, čeprav tudi socialističnih teženj. Čas internacionalističnega, v smislu nenacionalnega, socializma se je že preživel. Danes so v mnogih državah ravno socialistične in »komunistične stranke« nosilke državne ideje in neodvisnosti (Romunija, Švedska, Velika Britanija), pri mnogih še odvisnih narodih pa nosilke narodnoosvobodilne ideje (Vietnam). Niti ene socialistične stranke, ki že nosi odgovornost za svojo državo pa ni, ki bi bila pripravljena opustiti idejo lastne narodne države in likvidirati lastno državo v prid kake internacionalistično

pojmovane skupnosti, v kateri bi se narodi odrekli lastnim državam v prid enotnega socialističnega sistema. Primer za to je zlasti stremljenje po vedno večji neodvisnosti držav v sovjetskem bloku. Ta razvoj gotovo velja tudi za jugoslovanske narode in socialistična ali socialdemokratska gibanja pri njih.

Ta pomislek glede izvedljivosti politične zamisli Mihajla Mihajlova in njegovih prijateljev pa ničesar ne odvzema moralni vrednosti njihove pobude, ki pomeni gotovo občudovanja vredno dejanje, tako po svoji pogumnosti kot po svoji poštenosti in idealizmu. Njihov glavni namen je bil neovomno sondirati, koliko jugoslovanski režim sam resno jemlje svoje teze in svoje zakone in ustavo o državljskih pravicah. Vsa jugoslovanska javnost in tudi velik del svetovne javnosti je napeto čakal, kako bo režim prestal to preizkušnjo. In vdeli smo, kako jo je prestal.

V tem pogledu je bila akcija Mihajla Mihajlova nadvse zanimiva moralna in politična analiza današnjega stanja v Jugoslaviji in je bila kot taka tudi sociološko pomembna.

R. Z.

Pomenki Roka Potrebuježa

V našem uredništvu se je zglasil distingviran starejši gospod: »Cast mi je, Rok Potrebujež.« Misliti smo, da hoče samo spoznati ljudi okrog Mostu. Pa je ne brez pomembnosti izvlekel tipkopis: »Moje izpovedi«. Po kar ljubeznivem pomeku je odšel, s častljivim korakom človeka s trdo nogo. Uredništvo je dolgo tehtalo njegove »Izpovedi«: malček si je pomišljalo ob šepcu slovenskega kvalunkvizma, ki je dihal iz njih. Toda prizadetosti rokopisu ni moglo odreči. Zato se je odločilo, da ga objavi. Samo namesto za »Izpovedi« (Avguštin, Rousseau itd.) se je odločilo za skromnejši naslov »Pomenki«. Gospod Potrebujež je telefonično pristal na to, več kot počaščen, da sme na stara leta stopiti v našo slovensko kulturno areno. Odkar je namreč objavil pesmico v »Mlademu rodu« — kje so tisti časi! —, se v slovenskem tisku ni oglasil več, čeprav je vse naše dogajanje prav vneto spremljal, kakor bo razvidno že iz teh »Pomenkov«. Naj torej pridejo v Most — zakaj pa bi si Slovenci v drugi polovici XX. stoletja peli same vigilije? Tudi dobre krvi nam je treba naposled.

1

*Mili moji zamejski rojaki
od Zile preko Matajurja do Trsta,*

najprej naj se Vam predstavim, kakor je pri vsakem novem poznanstvu običajno: Rok Potrebujež — Deficit, sedemdeset let, ki jih sicer moji snežni, a fantovsko viharni lasje postavljajo na laž, upokojeni uradnik »Banko di Napo-

li«, Tržačan brez bolester navezanosti na svoje rodno mesto, poročen s štirimi — štirimi! — že preskrbljenimi otroki, zvezan že štirideset let v bistveno srečnem zakonu s Somalijo rojeno Kifelčar, še neupokojeno učiteljico ročnega dela. Moji konjički: kljake starih kraških kolon, filatelija in kultura. A preden grem dalje, moram zavarovati svojo narodno čast pred spakljivo dvoživko svojega priimka, tistega Potrebujež-Deficit, ki ni zadnji vzrok za to, da moram pitati svoje srce s Koraminom. Namreč: moj oče je bil Potrebujež in moj ded je bil Potrebujež in moj praded je bil Potrebujež in to nazaj do prednika, ki je kot nedvomen Potrebujež prijahal na svojem stepskem konjičku od Dona, se ušotoril nekje pri Vrdeli in sklenil, da postane seme enega od današnjih koristnikov londonskega Memoranduma »Gentleman agreement«. Potem veste, mili rojaki, kakšni časi so se nam zapisali, ko sta s sten pogledala kislil Viktor Emanuel III. in njegova prsata črnogorska Jela, predsednik vlade pa je postal osnovnošolski učitelj (Suplent? Posebni stalež? »Ruolo«?) Benito Mussolini. »In forza del decreto...« Skratka, s Somalijo sva se pogledala kakor na pepelnico sredo: naš Potrebujež je šel, čez noč sva postala za vse možne državljanske listine — »Ammanco«...

»Rocco Ammanco«, sem udaril po mizi, »to ne bo nikoli!«

Somalija pa —

(Kakšen zemljepis pa je to, porečete, mili rojaki. Trenutek, da boste videli, ali ni to naše zemsko življenje hec. Oče, Blaž Kifelčar — Blaž, kam hlampaš? V Krajno vas, po klobas! — je bil doma iz Velikega dola. Potem veste, kako je šlo z našimi kraškimi karierami, kadar so naši tedanji kraški turisti potonili pod openski obelisk: vajenec, štacunar, liberallec, oberdankovec, Italianissimo. In hčere Somalia, Adua in Dalmazia. Pa je Nemeza hotela, da je Somalija prišla v roke meni, Adua Pepotu Tresku, ki je imel med okupacijo bunker z bombami nekje na Greti, Dalmazio pa je vzela otroška paraliza, še preden je utegnila postati »volkuljina hčica. Ce ni to naše življenje hec! Kifelčar - Patatelli - pa se je na stara leta vpisal v Slovensko gospodarsko združenje (odsek jestvinčarjev) v Filzi-jevi ulici. A pravijo, da bolj zaradi nekakšnega Import-Export, v katerega se je zapletel. Jaz namreč moža več ali manj ignoriram.)

Somalija torej: »Kaj pa boš, za božjo voljo? Ti hočeš zmeraj biti nekaj posebnega! Kdaj se boš naučil živeti?«

»Ammanco ne bom,« sem pribil, vstal in telefoniral dr. Mikuletiču: »Dragi moj advokat, kar kolkovan papir in vlogo na prefekturo. Vsi moji Potrebuježi se v grobu obračajo. Dobro, brez svojega bančnega kruha ne morem. V Jugoslavijo pa ne grem: Potrebujež ostane tu, naj bo kar koli. Toda ali ne bi bilo mogoče drugače?«

»Kako drugače?«

»Manj sicilijansko! Tega Ammanco ne prebavim. Konec!«

Dr. Mikuletič se je prizadeto zamislil.

»Manj tuje bi bilo edinole Deficit, a to ne gre, razumete? Stvar estetike! In še z denarjem imate opravka!«

»Estetika gor, estetika dol, bom Deficit!«

Razumete ironijo, mili rojaki: bančni uradnik, ki se petdesetkrat na dan podpisuje za okencem Deficit?

Kaj pa svoboda, boste rekli, leto milosti 1945. Kje je bila takrat tvoja zavest, da si Deficit še danes?

Dragi rojaki, počasi.

Zavzeto sem sicer bral »Živela protiiimperialistična fronta« v našem najbolj intelektualnem časopisu Primorskem dnevniku, a demonstriral nisem, žulil me je samo moj neodrešeni Potrebujež. Ko pa je prišel ven zavezniški zakon o ponovni vzpostavitvi poitalijančenih imen v slovensko obliko, sem zapustil celo kvartopirski simpozij okrog dr. Didiča v Fabrisu in živel samo svoji pravici. Celo na svoj sobotni Totocalcio sem pozabil. Somalija je sploh menila, da se mi bo zmešalo.

»Samo še kakšne pištote ti je treba,« je rekla, ko da je naredila križ nad mojo prištevnostjo.

»Mislíš,« sem rekel, »da sem vsakokrat očaran, kadar izgovorim tvoje cenjeno krstno ime?«

Beseda — celo tisto Somalijo sem začel zdaj jemati v pretres. Nekega dne je Primorski dnevnik zapisal, da ne maramo šol od Angloamerikancev, da si jih bomo vzeli sami. Prišel sem domov, opojen od privida tistega brezkompromisnega jemanja. Udariti je bilo treba, da!

»Novo ime ti bom vzel,« sem rekel, ko je ravno mešala solato.

Somalija je pustila solato z vso možno nedolžnostjo.

»Kaj?« je rekla.

»Nič,« sem odbil, a med kosilom sem pretresel v mislih imena vseh bivših slovenskih kronovin in pokneženih grofij.

Pri kavi sem končno stopil na plan.

»Lahko bi bila Bela Krajina,« sem rekel in pobobnal s prsti po mizi.

Si predstavljate vihar? Bela krajina, belolasa, belogardistična — Somalijo je enostavno vrglo pod strop.

(O mojih otrocih pozneje: samo tole. Matjaž, moj sin Matjaž, ki je pri Udbi v Ljubljani, pa je bil zadnjič pri meni — »Daj mi za plinski vplinjač, papači!« — je takole pomodroval: »Veš, da ta Somalija za našo mamo ni niti tako strašno smešna? Koeksistenca, dežele v razvoju, afriško-azijska solidarnost. In bojda pride Somalija med nevezane!« »Kaj, misliš morda tja z Galebom?« sem ga vprašal.)

»Ti bodi, kar hočeš,« sem rekel. »Jaz bom Potrebujež!«

Pa sem do danes, ojoj, do krize v Vietnamu, Deficit.

Ja, mili rojaki, tako je. Človek, rojen iz žene, je poln vseh tegob: sveto pismo, Job. Na telefonskem imeniku, na davčni prijavnici, na vplačilnici za smeti, povsod isti sunek v oči: Rocco Deficit.

Imate pred sabo — vi, ki ste Tržačani — tisto palačo iz opek blizu pomorske postaje, zasedeno v prtiličju s pomorskimi agencijami? Lloyd, Cunard Line, Jugoslovanska plovitba itd. Mestni osvobodilni svet. Comitato di liberazione cittadino. Telefoniral sem tja. Posvetuj se prej, Rok, mi je nekaj šepnilo.

»Je zavezniški zakon o priimkih že v veljavi?«

»Kdo pri telefonu?«

»Rok Potrebujež, prekrščen v Deficit.«

»Veš, tovariš, nikamor ne boš hodil,« je zapovedal pedagoški glas.

»Kako,« sem vzkipeł, »ste tudi vi, osvoboditelji, za to, da ostane Deficit?«

»Mi smo za to, da postaneš čimprej polnopravno Potrebujež. Toda gre za načelo: Slovenski priimki so bili z zakonom poitalijančeni, zato se morajo s prav takšnim zakonom vrniti v slovensko obliko. Se morajo, ne da bi prizadeti moral storiťi za to en sam korak. Na dan mora priti dekret!«

»Oprosti, tovariš: ampak če se je treba samo zglasiti na uradu?«

Na drugem koncu žice je obvisel dogmatičen premolk.

»Potemtakem misliš sabotirati, tovariš?«

»Oprosti,« sem kar zavpil v telefon, »je to politika?«

»To je linija!«

In če zahtevani zakon za priimke ne pride?«

»Si ga bomo vzeli sami!«

Sploh je bil to čas, ko smo na mrtvo jemali vseprek. In zdaj, po dvajsetih letih lepo držimo: vsi bišii Potrebuježi-Deficiti, Kalc-Calzi, Pirjevec-Pierazzi, Uršič-Ursini, Božič-Bosi, Furlan-Furlani, Grbec-Gerbini, Cok-Ciocchi, Ferletič-Ferletti, Pirec-Pieri, Cijak-Ciacchi, Mozetič-Mosetti, Ban-Bandi, Daneu-Danieli, Hrovatin-Crevati, Cibic-Cibi, Prinčič-Princi, Sosič-Sossi, Barič-Barini, Rojc-Roi, Plesničar-Ballerini, Vrabc-Passerini...

Danes je organizacija, naslednica v nekajkratnem kolenu Sveta v opečnati palači ob morju, v svojem slogu manj udarna: dovolj, da se več ali manj tur-

stično pojavi v Trstu kakšen podtajnik kakšnega rimskega ministrstva brez portfelja, pa je že tu njen predsednik, da »obraziloži potrebe slovenske manjšine«. Danes si jemljemo kijuke, če nam jih dajo.)

Toliko torej o mojem priimku, tem simbolu našega protimperialističnega jemanja.

Včasih me Somalija tolaži: »Kaj češ, kdo pa je komponiral Bazoviško? Venturini. Bolj italijansko kot Deficit. In vendar: »V zarji krvavi nebo zažari!« Kaj bi s tem!«

Zenski šesti čut. Ampak Rok Potrebujež jih ima samo pet.

2

To sem hotel povedati: o svojih štirih otrocih. Moji štirje otroci: spomenik širine Roka Potrebuježa. Poganjki, s katerimi sem prispeval svoj podmladek k vsem svetovnim blokom, in to v času, ko koeksistence še v slovarju ni bilo. Povedal sem že, da sem socializmu dal Matjaža, ki je zdaj major Udbe v Ljubljani, kjer ima menda duhovščino čez. Ze zdavnaj sanjava s Somalijo večer, ko bi sedel na enem kraju mize Matjaž, na drugem pa Robert — zdaj kajpak s svojim samostanskim imenom Metod —, ta kajpada v svoji trapistovski kuti. A tako je: za Matjaža sem zanimiv samo takrat, kadar mora papači prispevati za popravilo njegovega Mercedesa, Robert pa je tako in tako živ pokopan v svoji kartuziji na Tirolskem. Enkrat pa bosta le sedla skupaj za mizo, odbovec in menih, in bo hec. Včasih podražim Somalijo: »S kom držiš pravzaprav ti? Matjažu pošiljaš preko Goljevščka zaboje pomaranč v Ljubljano, Robertu pa naročaš devetdnevnice!« In veste, kaj mi odgovori Somalija? »Mati mora malo podržati z vsemi svojimi otroki!« To je, prosim, kvalunkvizem moje žene Somalije Potrebujež-Deficit rojane Kifelčar.

Roberta, najbrihtnejšega, sem dal torej Cerkvi: ta mi bo izprosil srečno zadnjo uro, preden ne pride pesniku Mao Tse Tungu na misel kakšna jedrska viža. Toda niti novokapitalizem ni ostal na cedilu: njemu sem dal Iztoka. Inženir, elektronski računalniki, kaj vem koliko na mesec v tistem sajastem Milanu, kamor bi me Somalija rada zvelkla — »Poročno potovanje mi še dolguješ!« —, a kjer se še mrtvega ne bi hotel videti. »Sicilijanko bom vzel, očarljivo dekle, Immacolato,« je na vsem lepem pisal Iztok. Somalija, ko si je odložila naočnike: »Saj to je vendar mafija!« In se je na predstavah v Kulturnem domu — Somaliji ne uide tudi en sam umetniški užitek — začela razgledovati okrog, da bi vrgla oči na kakšno domačo Immacolato, ki bi odčarala tisti privid Salvatora Giuliana. »Se boš ti ženila?« sem rekel. In sem mu pisal v Milan: »Lahko vzameš tudi hišna metlo, samo glej, ali bodo otroci znali slovensko. Sicer adijo.« Sicer nisem mislil govoriti o tem. Reči sem hotel, da je tudi emigracija prišla na svoj račun: Nataša — lepotica, samo to rečem — je vzela profesorja emigranta s Stajerskega, ki čez teden dela v nekem petrolejskem podjetju v Chicagu, ob sobotah pa hodi okrog po oglase za Slovensko državo.

»Papači, to je čista brezidejnost, da dovoljuješ Nataši takšno partijo,« je takrat pokomentiral Matjaž, takrat je imel drugačen resor, lovil je kominformovce.

»Kakšna idejnost pa je to, da ti, komunist, loviš komuniste?« sem ga zabil.

Srečni ideološki časi tam okrog 1950! Kadar se zdaj prikaže Matjaž, kakšne ideološke debate neki! Ploščice za kopalnico, pipe, ogrevalniki. Fant zdaj lovi opremo za svojo vilo v Portorožu.

»Proletarci vseh dežel, združite se!« sem ga zbodel zadnjič.

»Vsak po svojih potrebah, to je ravno komunizem, papači.«

Tulec mojih puščic je bil vse prej kot izčrpan, a Somalija, ki je je sama koeksistenca na vse strani, je prestregla prasko. »Dalije boš šel zdaj zalit!«

»S svojim sinom da ne smem popolitizirati?«

»Politiziral bi, vrt pa bi zgorel od suše!«

In me je enostavno spravila ven, češ da se mora ona, Somalija, pomeniti z njim.

Ko sva zvečer ostala sama, je rekla, vsa sveža od ganjenosti: »Ti, Matjaž se bo oženil cerkveno. Kar se da na tihem, a se bo. Vidiš, da mu je Robert izprosil.«

»Si mu obljubila Candy ali Zoppas?«

»Poslušaj, Rok!«

»Nič ne poslušam. Kakšna značajnost pa je to? Partijec, pa se gre oženit cerkveno!«

»Ja poslušaj vendar! Rekel je, da bo predsedal. Da bo pustil policijo. Za kakšnega direktorja pojdi, sem mu rekla. Pa me je pogledal tako, ko da je kar za to.«

Vsi moji fantovski lasje so vzvršali.

»Da bi kradel?« sem vzkipeł. »Se Tito je rekel, da je to sama golazenj. Raje naj za duhovniki stika, ko da bi kradel!«

Vstal sem, vzel palico — nogo imam trdo od strela v Karpatih, to je povsem druga štorija — si stlačil kar v pest naylonski dežni plašč in jo mahnil dol po ulici Giulia. Stanujem namreč pri Svetem Ivanu, nedaleč od gospoda kaplana Sorlija.

Vsa ulica Giulia tja do Javnega vrta mi je bila potrebna, da sem pozabil na Somalijin izpad. Matjaž direktor!

3

Somalija je prišla iz šole natak njena, njeno idealno ubadanje z ročnim delom se spreminja v hec, odkar dekletom pletejo doma vzorce tete, none in sestrične.

Vrgla se je v naslanjač.

»Kaj pa tipkaš?«

»Robertu pišem.«

Mračna se je prepustila dihom iz pahljače.

»Nič, v penzijo pojdem.«

Treba jo je bilo potolažiti, Somalija je bila pred še hujšim petresom — naša Evfrazija, trikrat na teden prihaja iz Kopra — je bila zlomila ročico pri pralnem stroju, pa sem rekel:

»Pa z oddajami žanješ uspehe, če je z ročnim delom šmuglanje. Tvoja šolska oddaja na radiu je bila odlična,« sem rekel.

Res, pahljača se je zazibala v nekakšne srečne nihljaje.

»Veš, da je Slovenski pravopis v 2. izdaji pornografski?« je rekla.

»Kaj?«

»Če je to nekako odločila najbolj intelektualna profesorska zbornica na Tržaškem!«

»Katera?«

»Višja gimnazija!«

»Saj, po mestnih kioskih ponujajo dijakom življenja svetnikov! Za 100 lir dobiš svinjarije, kolikor je ne zmorejo vsi slovenski slovarji od Alasia da Sommaripa dalje.«

»Nič,« je rekla Somalija, vedno odprta za kompromis, »gospodje morajo imeti že prav. Treba bi bilo iskati pri nekih črkah.«

»Ja Somalija! Če je med sestavljalci celo kanonik ljubljanske stolnice? Slovenci kremeniti, stopimo v korak. Prinesi mi prosim eno pivo!«

»Si ga ne bi lahko vzel sam?«

»Eno pivo,« sem se spet poveznil nad stroj. »Delam!«

Dotipkal sem pismo, ga prinesel v kuhinjo, ga naslonil ob budilko: Pater Metod Deficit, Kartause Oberkirchen, Innsbruck, Austria.

Po kosilu ga je Somalija odprla, da pripiše svoje.

»Ja Rok!« jo je ob branju vrglo nazaj.

»Kaj?«

»Rok!«

»Nič ne rokaj! Tako je. Tako in nič drugače!«

In je začela z glasom javnega tožilca, ki bere organizirani množici ploskačev odločilni dokument obtožnice:

»Ljubi sin,

22. maja bo pri nas velika reč: na obmorskem hribu nad Trstom med Opčinami in Prosekom bodo v prisotnosti treh kardinalov posvetili novo svetišče. Nekakšen ogromen cementen likalnik, ki ni ravno uglašen v pokrajino. Kaj sem hotel reči: svetišče zgrajeno kajpak na slovenski zemlji, bo moralo biti po prvotni nameri posvečeno Materi božji, »Kraljici Italije«, kar pa je blagi Janez XXIII. na slovensko intervencijo maliciozno spremenil v »Kraljico sveta«. A ker govorim sinu menihu, bom pustil urbanizem, slovensko zemljo in ta triumfalistični slog tik za mejo, za katero živi neki slovenski župnik v svisljih nad zakristijo. Gre za to, ljubi sin: ob slovesnosti bo govoril po radiu Pavel VI. Piši v Vatikan, naj ima besedo tudi za slovenske vernike. Dovolj poguma ima za to, če je že na Poljsko hotel za tisočletnico, h komunistom. Samo kratek pozdrav v našem jeziku, da bo dihnilo nekaj koncila tudi v ta naš tržaški hlačnik. In vsa Slovenija bi prisluhnila!«

Somalija je zajela sapo: »Rok!«

»Kaj? Je to kaj nezaslišanega?«

»Saj bomo vendar imeli Slovenci tam svoj oltar,« je rekla vsa potešena, kakor zna biti pač Somalija. »Dva tisoč sem dala tudi jaz zanj!«

Spet sem si stlačil v pest plašč, vzela sem palico in obstal na vratih:

»Oprosti, Somalija: mar mislijo, da bodo s tistim oltarjem rešili ekumenizem? Če bo takšen duh, kakor zdaj vlada pri nas, tudi v novem svetišču, si raje pojdem zmolit svoj rožni venec na Volnik. In še kakšno staro kljuko staknem mimogrede v Repnu.«

Nisem si dal do sebe: in Somalija je morala pustiti pismo, kakor je bilo.

Kar se zlomljene ročice tiče, se je Evfrazija (sončna debelina, na vratih se je nekoč prikazala z običajnim turističnim »Compera buro, hrapa, carne?«, tako se je spoznala z nami) vsa presunjena ponudila, da bo odslej prala na roke, in sicer brez verekine.

»To je tako kakor z mojim nonotom,« sem rekel Somaliji, ko sva pomodrovala o incidentu. »Za trgatve je dobil nov fovč in ga zgubil. Ko pa je nekega jutra gnal past, je dohitel Tonča, ki je prav tako gnal past, z njegovim fovčem za pasom. S Tončem sta si bila največja prijatelja, toda zdaj je padel med njiju tisti fovč. »Tisti fovč je moj! Daj ga sem!« Tonču se seveda še sanjalo ni, da bi ga vrnil. In tako sta se kregala, dokler nista prignala. Tedaj je nono zagrozil poslednjič: »Daj sem fovč, ker je moj!« Tonč pa: »Drek je tvoj!« Nono pa nanj, začela sta se premetavati po tleh, dokler ni Tonču iztrgal tistega fovča. Fovč pa rezke po Tončevem trebuhu. Fant je bil pravi debeluh, cela plast slanine se je pokazala, ko je nono potegnil. Pa se je nono poveznil nad njim, ves presunjen: »Ne jokaj, Tonč, kruha ti prinesem jutri! Kruha!«

Torek.

»Pojdeš v Slovenski klub v ulici Geppa?« se je pozanimala Somalija.

»Saj veš, da mi ni kaj do čitalnic.«

»Pa bi bil meni za družbo,« je rekla.

»Stoletnica sem, stoletnica tja, vse lepo zavarovano z naftalinom, da se ja ne bi kje zaplodil kakšen bacil vitalnosti. Saj to je prosvetno penzionistovstvo. S tistim simpozijem duha na koncu tam v Tupelčah! Ko da Slovenci v Trstu v letu Gospodovem 1966 res nimamo kakega živega problema. Kaj pa je nocoj?«

Somalija mi je prinesla vabilo: Aškerčeva proslava.

»Slovenska narodna in študijska knjižnica. Bibliothèque nationale slovène des études.« je stalno v zaglavju. Kar je bilo spodaj, je bilo manj velikopotezno. Slovenščina taka, da bi Krpanova kobila klecnila.

Pri priči sem bil pri telefonu.

Ici Potrebujež. Bibliothèque nationale slovène des études?»

Nič.

»Slovenska študijska knjižnica? Zelim ravnatelja.«

Ravnatelj dr. Skerlja je bilo težko najti: lahko je bil na Slovenskem gospodarskem združenju ali pa na seji razlaščenecov od naftovoda ali na šoli.

»Kljuke bom izprašil,« sem rekel Somaliji, ko sem se ohladil od razburjenja. »Kdo pa predava? Kakšen Rebuta?«

»Nisi bral? Dr. Andrej Budal.«

»O Aškercu? Tam pred svetovno vojno ga je kot študent tako zdelal v neki reviji, da si revež ni več opomogel.«

»Pa ni niti najmanj videti takšen, ko da bi koga strgal.«

»Dr. Andrej Budal? Ni. Sploh ne.«

Nekaj časa sem mislil, ali naj res izprašim zbirko svojih starih kljuk, potem pa sem se lotil filatelije: fašistična serija s pretiskom »Trasvolata di Italo Balbo«.

Notranji dialog

Most želi biti revija, ki povezuje krog sodelavcev z različnimi pogledi na vsakovrstna sodobna vprašanja. Vendar morajo biti izhodiščni temelji vsaj do neke mere skupni, hotenje pa vselej iskreno.

Da pride do čimvečjega izčiščenja pogledov med sodelavci in samimi uredniki revije, začnemo na teh straneh notranji dialog: med uredniki in sodelavci. Vsako ima pravico, da se oglasi k besedi, le da je njegov izraz na dostojni ravni.

UREDNIŠTVO

Obračun z neko intelektualno pozicijo

V članku, ki ga je Lev Detela objavil v začetku leta v Novem listu, je pisec poudaril, da so revije največkrat delo enega samega človeka, ki podobno kot nekdanji Josip Stritar potiska naprej kolo zgodovine. Pisatelj-intelektualec naj bi po njegovem bil edino resnično svobodno ter od družbenega dogajanja neodvisno bitje, najbolj primerno, da družbi pomaga do njenega pravega obraza in resničnega napredka.

Tu je torej govor o eliti, subjektu zgodovine, ki je v razmerju z Absolutnim, za kar smo ostali navadni smrtniki prikrajšani. Resnica je sicer ta, da smo vsi smrtniki kot transcendentalna bitja v razmerju z Absolutnim, saj deloma v ljubezni, deloma v verovanjskem, socialnem ali drugačnem zanosu nenehno iščemo tisto harmonično enotnost, v kateri bi realizirali naše nepo-

tešljivo hrepenenje po skladnosti s svetom in samim seboj. Toda krščansko spoznanje o človeški resničnosti nam nenehoma zatrjuje, da kot grešna bitja le nismo sposobni uresničiti Absolutnega na zemlji.

Intelektualec v zgoraj omenjenem smislu nastopa torej mimo človeške resničnosti, ker upošteva samo zahtevo svojega duha, ne upošteva pa šibkosti tega istega duha, ki je pri svoji navidezni vsemoči vendarle ujet v telo; ker ne upošteva, da je njegova Absolutnost pravzaprav relativna in da je njegova idealnost omejena v realnosti.

Stoletni intelektualčevi napor, da bi zavladal svetu kot absolutni duh, so se doslej še zmerom realizirali v nasilju nad človekom, v Robespierrovem »Najvišjem bitju« ali v eliti komunistične oblasti, ki se nam v praksi kaže kot to-

totalitarizem. Zahteva po »resnični« osebniosti in »resnični« eliti, naj Detela še tako silovito govori o njenem posebnem poslanstvu, je torej zahteva po enem in edinem merilu, po oblasti. To lahko zahteva le kot politik ali kolikor pristaja na politiko, ne more pa tega zahtevati v imenu duha, intelektualizma ali umetništva; vse to pomeni postaviti se na mesto Absolutnega, čeprav nam vsa človeška zgodovina priča o nemožnosti popolnega skladja med subjektom in objektom.

Tudi novejšje slovenske revije, npr. *Perspektive*, so s svojim, čeprav skupinskim uredništvom predstavljale zgoraj omenjeni klasični intelektualček koncept. Tega so presegale le tedaj in toliko, kolikor so uvajale svete sodelavcev, se pravi, kolikor so intelektualizem upostavljale in ga hkrati ukinjale.

Detelovega koncepta o »resnični« osebnosti, ki stoji nad zgodovinskim do-gajanjem in ki hoče vladati ljudem in svetu, ne morem sprejemati že zaradi tega, ker dan za dnem doživljam polom in nemoč svojega lastnega subjektivizma. Svet se mi kaže zdaj kot brezoblična masa, zdaj kot deformacija moje ideje o svetu. Nesposoben, da bi zaznal raznolikost življenjske resničnosti, se postavljam na najvišjo stopnico v družbi in svoje delovanje in ustvarjenje pojmujem kot najbolj pomembno in plemenito. Govorim o bednosti človeške narave in povprečnosti ostalih smrtnikov, lastne bednosti pa v svojem intelektualizmu ne spoznavam. Gluh za resničnost si ustvarjam svet idej, ki mi je edina resničnost in kate-re nositelj sem edinole jaz sam. Postavljam se v vlogo odrešenika, zakaj svet je zame v primeri z mojimi idejami tako in tako le umazana stvarnost. Medtem ko se svet razvija in spreminja, se jaz zapiram v slonokoščeni stolp samovoljnih idej.

Dandanes mi ni več žal, da sem obrnil hrbet temu svetu samovolje, odrešiteljstvu in priseganju na lastno širino, odprtost in čiste namene. V resnici sem bil celo v povsem normalnih ljubezenskih razmerjih vsiljevalec svojega jaza, kajti v svojih najčistejših namenih nisem opazal in priznaval drugačnosti sočloveka. Samohotnost duha, ki je moja osebna težnja k Absolutnemu, me že sama po sebi zavaja, da spet in spet posiljujem, in mi onemogoča, da bi se polneje vključil v svet ostalih lju-

di. Premalo cenim polnovrednost življenjskih izkušenj ljudi, ki ne mislijo tako kot jaz; prepogostokrat klonem pred sterilnim intelektualizmom, ki povelečuje svojo lastno sposobnost vedenja in pridiguje, kaj svetu manjka in kako bi morali ljudje živeti. Prepogostokrat sem le jaz čist in idealen človek, edini sposoben žrtvovanja, pri čemer s svojo racionalistično samovoljo stvarnost le posiljujem.

Zatorej ne morem odobravati Detelovega obsojanja slovenske inteligence: Detela to počenja v mistifikaciji osebnostnega in subjektivističnega gledanja na svet. Vsakdo je le del sveta, zatorej nihče ne more na njem igrati vloge Absolutnega, razen kolikor se iz sveta izvzema. Detelova trditev, da je kriza izobraženstva le rezultat negativnega odnosa totalitarnega režima nasproti »resničnemu« izobražencu, se mi zdi več kot nepričljiva in samovoljna. Ni pa seveda nič čudnega, da po vsem tem v obravnavi intelektualčevega in človeškega problema zdrkne na nivo obračunavanja s komunističnim režimom, da torej konča v golem antikomunizmu. Obrneš predmet kritike ali obsojanja, pa si v antimperializmu, antikapitalizmu in podobnih parolah.

Absolutno se ponuja kot takole (Ali je slovenska inteligenca odpovedala, Mladika 1966, št. 5): »Slovenec je potrebna peščica resnične elite, ki je ELITA DUHA: peščica pogumnih in naprednih inteligentov, ki poganjajo naprej kolo zgodovine. Peščica, ki žrtvuje vse za veliko ODPOSLANSTVO: humaniziranje slovenskega in svetovnega občestva. Elita, ki se ne boji ne preganjanja ne smrti.« V isti Mladiki beremo v sestavku »Osebnost in povprečje« še sledeče: »Vsa epoha je zastrupljena z nekakšno nivelizacijo, z nekakšnim silovitim pritiskom na tiste OSEBNO-STI, ki skušajo predirati omejeno povprečje in podpovprečje... Čudno je, da se današnji človek zateka k redukcijam duha: neomajno prisega na marksizem, na liberalizem, na krščanski socializem... Ko povprečje slavi širim sveta ne le v literaturi, temveč tudi v politiki, svoje pivrske zmage, nujno pripravlja pot vdoru osebnosti, ki bodo poskrbele, da svet preplavi elastičnejša dinamika duha. Tu je treba naglasiti, da imamo v mislih demokratične osebnosti, ki jim je tuje diktatorstvo... Namesto da bi podpirali osebnosti, ki se bore za na-

gel razvoj človeškega duha, pa s svojim zaviranjem tega pozitivnega boja in teh pozitivnih osebnosti, pripravljajo tla temnim silam povprečja in podpovprečja... Nikakršne demokracije sveta ne bomo dosegli, nikakršnega dviga kulture ne bomo zabeležili, če bomo topumno dvigovali zastave nivelizacije, če se bomo upirali vsakršnemu aristokratizmu duha, brez katerega ni resničnega napredka in resnične svobode.»

Predobro poznam ta mit: živiš v sovravnem razpoloženju do človeške stvarnosti in si ustvarjaš in idealiziraš lasten pogled na svet. Prepad med mano in svetom raste, temu proporcionalno mistificiram samega sebe in svojo vlogo v svetu, ki ni več humaniziranje ali reševanje tega sveta, ampak preziranje »banalne stvarnosti«, »primitivnega realizma«, »literatičeva«, »mladičev okoli Zaliva« itd., če si izposodim nekaj Detelovih izrazov. Spor z realnostjo se večja; začnem si graditi svoj sistem vrednot in Poslanstva z veliko začetnico, s katerim bom odrešil banalno in vulgarno vsakdanjost, ki ne premore nikakršnih vrednot, ker je pač predaleč od mojih predstav. Te strašno znivelizirane ljudi moram prevzgojiti, saj reve-

ži in telebani ne vedo, kaj je resnično življenje. Pri tem sploh ne pomišljam, da sem slehernika, ki ga vzgajam in poučujem, ponižal na pasivno bitje, da z njim pravzaprav manipuliram kot s predmetom, ki nima lastnega dostojanstva in volje. Vloga in naloga ljudi je takšna, kakršno sem jim pripisal.

Subjektivizem je gluha za tisto, kar modreci imenujejo spajanje s svetom in kar kristjani imenujejo sprejemanje življenja, takšnega, kakršno je. To je odpiranje vsemu telesnemu in duhovnemu. To je končno tudi razumevanje svetopisemskega reka, da se mora tisti, ki se hoče najti, najprej izgubiti, reka, ki najprej sploh ni bil namenjen meni samemu, ampak le drugim. Kriza klasičnega intelektualca sovpada s krizo določene religiozne oblike, s krizo vladanja in manipuliranja z ljudmi, pa tudi s krizo monopolističnega položaja intelektualca v družbi.

Umetnost in umetnik pa s tem nista ogrožena: umetnik je bil in je še zmerom človek, ki afirmira subjektivistični polet duha in v samem poletu odkriva njegovo nemožnost popolne realizacije v svetu.

Vladimir Vremec

Izobraženec in sodobna družba

V rokah imam intervju, ki ga je za Mladiko (X, 6 - 1966) napisal Lev Detela: »Razgovor s samim seboja«. Ob njem se odpira cela vrsta vprašanj o naši družbi in o vlogi izobraženca v družbi.

Preden se razpišem o tej stvari, naj kar vnaprej povem, da nimam namena Leva Detela osebno napadati ali ga uničevati kot umetnika ali kulturnega delavca; vedno sem bil prepričan, da v slovenskem javnem življenju primanjkuje prave demokratičnosti, spoštovanja do druge in drugačne osebnosti, pa naj se nam zdi še tako nenavadna. Kajti obsojati ni moč skoraj nikogar: ne poznamo razmer, v katerih se je kdo oblikoval, ne poznamo njegove notranjosti, še sami sebe malo poznamo, vsakdo izmed nas stokrat na dan dela kaj nepremišljenega, pa vendar zaradi tega ne bi bil rad dokončno obsojen.

Toda prav v imenu tiste demokratičnosti, ki mi prepoveduje, da nekoga obsojam, se moram javno oddaljiti od

spisa, ki je zelo daleč od moje lastne usmerjenosti in tudi od usmerjenosti revije, ki jo skupno urejamo, od tiste smeri Mostu, ki smo jo od prve številke naprej zasledovali z vedno širšo jasnostjo v izrazu in v misli, ki je vsem urednikom pri srcu in za katero se je do nedavna potegoval tudi Lev Detela sam.

Vzemimo vprašanje dialoga med marksisti in kristjani. Citiram iz članka »Un saggio di dialogo tra marxisti e cristiani«, ki je izšel v reviji »Aggiornamenti Sociali« (št. 7-8, 1966). Članek je povzetek iz referata očeta Girardija, profesorja filozofije na Pontificio Ateneo Salesiano v Rimu, na letošnjem srečanju med kristjani in marksisti na Bavarskem:

»Marksizem lahko preraste integrizem skozi svoj notranji razvoj; z drugimi besedami, totalitarizem ni last njegovega bistva. Toda takšen razvoj zahteva veliko spremembo perspektiv nasproti naturalistični in kolektivistični verziji,

ki jo razširja sovjetski komunizem in tisti, ki se pri njem učijo...

Obstojata marksizem, ki je za dialog odprt, in to je marksizem oseb, obstojata pa tudi marksizem, ki je za dialog zaprt, in to je marksizem institucij. Naše upanje, upanje sveta, je v tem, da bo v tej dramatični napetosti končna zmagava pripadla človeku.

To je stališče Mostu (z veliko in malo začetnico), upam si celo reči, da je Most pravzaprav to stališče že prerastel, kajti mi nimamo, kakor oče Girardi, odpraviti z marksizmom oseb prijetnega vedenja (s filozofi, ki so jih poslali na bavarsko srečanje), mi poznamo marksizem in resničnost, iz prakse dežele, kjer se je že konstituiral (Jugoslavije) in pa iz prakse dežele, kjer oblasti ni zasegel (Italije). Morda je naše teoretično poznanje marksizma šibkejše, prav gotovo pa je naše izkustvo močnejše. A šteje predvsem izkustvo, ki pa je nekoliko bolj pesimistično od teorije.

Novi duh se izraža v tem, da vidimo v vsakem pojavu nekaj pozitivnega. Tc je pravi znanstveni in pravi krščanski duh. Vsak pojav je vreden našega pričakovanja.

To pa dosežemo vedno in le, če smo mi sami do drugačnosti odprti, če se ji dajemo, kajti le tako se bo začela sama nam dajati, če se ji izpostavljam, kajti le tako bo moč premagati njeno cstrino, če smo konec koncev sposobni vsaj malo admirati sami sebi tujemu v prid.

Samo v tem primeru bomo spoznali, da današnja stvarnost ni včerajšnja, da se zgodovina ne ponavlja, ampak razvija, da današnji slovenski narod ni včerajšnji ali predvčerajšnji narod kmetov, da današnja oblast ni več včerajšnja Leninova diktatura proletariata, ampak oblast novega srednjega sloja s svojimi dobrimi in slabimi stranmi.

Tudi današnji slovenski intelektualci ni več in ne more biti včerajšnji učeni gospod, ki se kakor piramida hierarhično dviga iz brezoblične gmote neukega ljudstva in mu je vodja v prihodnost s svojo umetnostjo in inteligentnostjo. Osebnosti, kakršne so bile Prešeren, Stritar, Levstik ali sam Cankar, danes ne morejo več bivati med nami, ker so izgubile funkcije, ki naj bi jih taki inteligenti opravljali. Spremenila se je družbena vloga intelektualca v narodu. Spremenil se je narod sam.

Zato nas pogled na takšne preživle ambicije navdaja z občutkom anahronizma.

V že omenjenem intervjuju se srečujemo s trditvami, ki izhajajo iz takšnega preživelega koncepta.

Najprej nas skuša avtor spraviti v dobro voljo z nekaj stavki, ki so po njegovem mnenju najbrž duhoviti: »Nekateri slovenski pisatelji hodijo z revolucije po Trstu; Uredniki Mostu so istočasno lastniki predelovalnice suhih rib v mestu Punta Arenas; Ste slovenski, turški, afganistanski pisatelj?«, potem pa se loti bistvenega vprašanja, ti stega namreč, ki naj bi pojasnilo njegovo vlogo v današnjem slovenskem svetu.

Takole pravi: »Če sem jaz slovenski pisatelj, potem je pa Ljubljana Peking, saj niti z besedico ne omenja poglavitnega zamejskega literarnega in kulturnega ustvarjanja...«

Rod Detelov je izpričan v 16. stoletje... sorodstvo mnogih osebnosti...

Deteli so bili vedno svobodnjaki. Nikoli tlačani... torej vendarle suvereni proti zunanjemu svetu, proti tujcem, oblastnikom... morda nastaja za mejo kvalitetna literatura, ki ji slovenski »Peking ne bo kos«. (podčrtal A.L.).

Avtor s takim izražanjem očitno prevzema vlogo meščanskega intelektualca iz devetnajstega stoletja, ki naj bi imel po krvi in dediščini vodilno vlogo v narodu, ki naj bi ga narod zategadelj častil in rodostno priznaval, hvaležen, da se je iz njegovih nedrij razvil tak odličnjak.

Taka ekstatična vizija samega sebe in svoje družbene vloge pa nima resne osnove v resničnosti stvari.

Danes inteligent nima kakega posebnega neposrednega vpliva na narod, ki ga ni več v stari obliki, sam narod se je medtem namreč izučil in približal inteligentu po izobrazbi. Intelektualec je danes osamljen, odrezan od svoje družbene baze, kakor je to lepo povedal Marjan Rožanc v eseju »Rekvijem za velikega duhovna« (Most 9-10, str. 37-41). Danes inteligent ne more prevzemati vloge šolarja, ki poseduje privilegirano znanje branja iz črnih duket, saj vsak povprečen geometer ali knjigovodja (da o tehnikih sploh ne govorim) zna več in bolje od njega v svoji stroki in zatorej inteligenta sploh ne potrebuje. Narod pa je danes že skoraj pretežno sestavljen iz geometerov, knjigovodij in tehnikov, jutri pa bo še bolj. Inteligent, pisatelj je pač nekdo, ki se v eni izmed tisoč strok bolje spozna od

ostalnih ljudi, je navaden specialist, ki ga bo skušala družba udejniti v specialistično službo, družbi potrebno.

Zato danes nima smisla postajati intelektualec ali pisatelj iz prestižnih razlogov, ne spleča se biti intelektualec. Intelektualec bo postal le tisti, ki ima resnično nagnjenje in resničen talent za tako vlogo, ki je intelektualec po krvi in mesu, tako da sploh kaj drugega biti ne more. Samo tedaj bo našel v sebi dovolj sile, da zdrži v gluhem, neodmevnem prostoru, v kakršnem se bo znašel.

Zapustili ga bodo prijatelji, zapustili mogočni zaščitniki, kajti pravi intelektualci si bo tudi v tem razslojenem svetu našel kongenialno opravilo: izrekati, kljub vsemu, resnico o ljudeh in rečeh.

Se manj pa bo skušal izsiljevati uspeh za vsako ceno, tako, kakor beremo v že omenjenem intervjuju, da je pravzaprav lep uspeh tudi napisati največje

grdobijo vse slovenske literarne zgodovine.

Funkcijo današnjega resničnega intelektualca nam lepo prikazuje Edvard Kocbek, eden najbolj čistokrvnih intelektualcev naše novejšje zgodovine, ki je prav zato vsem psevdo-intelektualcem neprestano trn v peti, kajti živi zgled je bolj zgovoren od pridige.

V določeni dobi svoje razvojne krivulje se je moral spoprijeti z njim tudi Lev Detela. Tako beremo v »Razgovoru s samim seboj«, ki ga je Lev Detela pisal na varnem Dunaju, da bi na mestu Kocbeka ne podpisal Dolomitske izjave, ki pomeni smrt pluralizma. Raje bi se pustil ubiti... Ob tej usodni in kardinalni napaki Kocbek namreč ne bo deležen Detelove zaščite niti zaščite zgodovine...

Tu pa smo že proti koncu krivulje Mistifikacija je popolna, plemeniti Genij se že indentificira z zgodovino.

Aleš Lokar

Glas iz Doline

Prejeli smo:

»S presenečenjem sem čital članek v tržaškemu Delu z dne 2. 9. 1966 z naslovom »KPI nasprotuje statutu Konzorcija industrijske cone«. V tem članku je namreč govora o goriški industrijski coni. Na prvi pogled sem mislil, da KPI nasprotuje temu statutu, da bi zagovarjala naše slovenske koristi, to je obrambo naše zemlje. A hudo sem se zmotil: KPI protestira proti temu statutu, ker da gre le za »namišljeno industrijsko cono«, ki da »ne bo nič več kot preprosta namestitve določenih že obstoječih industrijskih in obrtniških obratov na področju Standrež-Sovodnje«.

A najbolj me je razočaralo, ko sem čital, da KPI protestira proti temu statutu, ker da »niti ne predvideva pravice do razlastitve«. Drugje sem čital (Kat. glas 11-8-66), da je v »statutu izrečno rečeno, da se zemljišča za industrijo ne bodo rekvirirala (razlaščevala), ampak nakupovala po dogovorjeni cenici«.

Dolinčani prav dobro vemo, kaj pomeni »pravica do razlastitve« v rokah razlastitelja. S to »pravico«, ki jo zagovarja KPI v korist industrialcev, so tu, pri nas marsikoga spravili na boben, mu pobrali premoženje po krivičnih cenah, ki jih še vedno določa razlastitelj, to je Industrijska cona EPIT.

Pravično je, da se kmetu ne jemljeta enostransko zemlja in dom s silo, to je z razlastitvijo, ampak da se morajo industrialci z njim dogovoriti, če že mora kmet priti ob posest.

Ali torej KPI zagovarja interese industrialcev in se popolnoma poživlja na pravice našega kmeta in naše slovenske koristi?

R. P. (Dolina)

Marginalija

FRATELANČNI ROD NA GORENJSKEM

Tudi na poti po širni Gorenjski, ki je tako lepo zavarovana proti jugu in severu z gorskimi velikani, je lezla za mano politika. Ali res ne morejo novinarji nikdar imeti pravega dopusta? Sedeli smo pri prvi večerji kot gostje »Slandrovega doma« v Radovljici. Pri sosednih mizah so govorili tržaško (italijansko) narječje. Pa je mlajša gospa iz te družbe natakariči naročala po slovensko... Isti prizor pri drugi in še tretji mizi! Znajo torej tudi slovensko? Drugi dan smo balincali z njimi. »Se capimo per italian,« mi je dejal takoj v začetku igre vodja nasprotnega tabora balinarjev. Odgovoril sem mu: »Zakaj se ne bi po naše?« V resnici so med balincanjem nato govorili vsi po »naše«. A njihove žene, ki so torej ob plotu »drukalet« po laško, so utihnile. Oni in one so bili Slovenci iz tržaških predmestij (Kolonkovca in Sv. Ane). Starši so jih naučili prav lepo lasten jezik, a njihovi otroci niso znali niti črhniti po naše. Nekaj dni nato se je pridružila njihovi mizi še četrta, sicer finejše oblečena gospa in jim pričela pripovedovati zadnje vesti iz Trsta, seveda po italijansko, a z natakarico se je sporazumela v lepi hrvaščini. To je tržaška realnost! Da bi kdo izvajal političen pritisk na te ljudi iz delavskih slojev, ki jih varujejo mogočni sindikati, pač ne verjamem, kakor je gotovo, da bi takšen pritisk, ko bi obstajal, ne potoval za njimi čez mejo.

Iz Gospodarstva, petek 26. 8. 1966

Popravek

V Mostu št. 9-10 je prišlo pri pesmih Daneta Zajca do neljubih tiskarskih škratov. V pesmi »Vrnitev« manjka predzadnji verz:

da ga ne bo zbudil zvok tvojih korakov

V pesmi »Senca« pa manjka v 3. kit. 7. verz:

v katerem sem se naselil

ŽELEZNINA
GRADBENI MATERIAL, itd.

Terčon Josip

NABREŽINA 124 Tel. 20-122

Bifè

„Pino“

TRST - Ul. Ghega, 3 - Tel. 24-780

DROGERIJA

PODOBNIK KARLO

OPČINE,
Proseška, 22 - Telefon št. 221-090

GOSTILNA

Emilija Sosič - Vremec

OPČINE Narodna ulica, 65

KINO NA OPČINAH

LASTNIK ULIAN

se priporoča

OPČINE Narodna ul. 48

TRGOVINA

ULIAN

Tkanine, ženske torbice, dežniki itd.

OPČINE Narodna ul. 55

TRGOVINA
IN PEKARNA

ZORA ČOK

OPČINE
Narodna ul. 51 - Tel. 321-046

BAR - SLADOLEDARNA

Vatta

OPČINE Narodna ul. 38

PEKARNA

Legiša

najemnik FLORJAN SIMČIČ

SESLJAN

TEKSTILNA TRGOVINA

PODOBNIK

Tel. 221090 OPČINE

TRGOVINA NA DROBNO
IN NA DEBELO

Kerže

TRST

Trg S. Giovanni, 1 - Tel. 35-019

Emajlirani štedilniki in peči najmodernejših oblik za vsa goriva. Popolne opreme za kuhinje, jedilnice, restavracije, iz emajla, nerjavečega (Inox) jekla, itd. Električni likalniki, sesalci za prah, pralni stroji, grelci za vodo, hladilniki, dekorativni predmeti umetne obrti od keramike do brušenega stekla. Lestenci ter vseh vrst električne luči klasične in moderne oblike

PRODAJA TUDI NA OBROKE

GOSTILNA PRI POŠTI

(ZORA PRESL)

BAZOVICA, št. 95

Telefon 226-125

Bufet

Comažič

TRST

Tel. 35301

Ulica Cassa di Risparmio št. 3

ŽELEZNINA

IN GRADBENI MATERIAL

ALOJZ DANEU

OPČINE

PROSEŠKA UL. 13

TEL. 221044

Trgovina z optičnimi pripravami

TRST - Ul. Carducci, 15 - Tel. 29-858

Tržaška knjigarna opozarja

učence, dijake, starše, učitelje in profesorje, da bo imela v zalogi vse razpoložljive slovenske, italijanske, angleške in nemške učne knjige, predpisane na slovenskih šolah v prihodnjem letu.

Imamo tudi veliko izbiro najnovejših zvezkov z raznobarnimi polivinilnimi platnicami, iz lepenke ter s platnicami presspan; risalne bloke barvne svinčnike, vodene in tempera barvice; kemična in nalivna peresa najboljših znamk itd., vse po tržnih cenah.

Priporočamo se za obisk!

Tržaška knjigarna

TRST - ULICA SV. FRANČIŠKA, 20 - TELEFON 61-792